

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HADİKAT-ÜL CEVAMİ'YE GÖRE
İSTANBUL TARİHİ YARIMADASINDAKİ
KİLİSEDEN CAMİYE CEVRİLMİŞ YAPILARIN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMAR

SEVİM BARUT

İSTANBUL 1987

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KİTAPLIĞI

Kot : R 151
Alındığı Yer : Fen Bil. Ens. 249
Tarih : 15.12.1987
Fatura :
Fiatı : 3000 TL.
Ayniyat No : 1/37
Kayıt No : 45218
UDC : 7.03
Ek :

X camp-

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HADİKAT-ÜL CEVAMİ'YE GÖRE
İSTANBUL TARİHİ YARIMADASINDAKİ
KİLİSEDEN CAMİYE CEVRİLMİŞ YAPILARIN
İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMAR

SEVİM BARUT

İSTANBUL 1987

HADİKAT-ÜL CEVAMI'NİN ÖNSÖZÜ

ÖNSÖZ

ÖZET

SUMMARY

I.GİRİŞ

II.ALFABETİK SIRAYA GÖRE KİLİSEDEN ÇEVİRİLMİŞ CAMİLERİN LİSTESİ

1- Acemağa mescidi	1
- Hadikat-ül cevamiye göre yazım	
- Tercümesi	
- Orjinal yapının incelenmesi	
. Yeri	
. İnşa tarihi	
. Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı	
. Yapının tarihçesi	
. Yapının mimari özellikleri	
- Yapının fetihten sonraki konumu	
. Kullanımı	
. Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler	
. Bugünkü durumu ve kullanımı	
2- Ahmed Paşa Mescidi	4
3- Arabacı Bayezid Camii	7
4- Ayasofya Camii	8
5- Balabanağa Mescidi	17
6- Bodrum Camii	19
7- Demirciler Mescidi	23
8- Esekapi Mescidi	24
9- Eski İmaret Mescidi	27
10- Etyemez Tekkesi Mescidi	31
11- Fenari İsâ Camii	32
12- Fethiye Camii	37
13- Gül Camii	43
14- Güngörmez Mescidi	46
15- Hamza Paşa Mescidi	47
16- Haydarhane Mescidi	48
17- Hoca Hayreddin Mescidi	49

18- Kalenderhane Mescidi	50
19- Kariye Camii	53
20- Kasım Ağa Mescidi	62
21- Kefevi Mescidi	64
22- Kilise Mescidi	67
23- Koca Mustafa Paşa Camii	75
24- Koca Mustafa Paşa Camii (Ayvansaray)	85
25- Küçük Ayasofya Camii	89
26- Mahmud Paşa Camii	96
27- Manastır Mescidi	98
28- Mehmed Paşa Camii	101
29- Mirahor Mescidi	104
30- Odalar Mescidi	109
31- Pirkapu Mescidi	111
32- Sancaktar Hayreddin Mescidi	113
33- Sekbanbaşı Mescidi	116
34- Sekbanbaşı Mescidi	117
35- Sinan Paşa Mescidi	119
36- Sivaşı Tekkesi Mescidi	121
37- Şeyh Murad Mescidi	123
38- Şeyh Süleyman Mescidi	126
39- Şüheda Mescidi	129
40- Toklu Dede Mescidi	131
41- Yıldız Dede Mescidi	137
42- Zeyrek Camii	140

III.FETİHTEN SONRA KRONOLOJİK LİSTEYE GÖRE KİLİSEDEN ÇEVİRİLMİŞ	145
CAMİLER	
Tablolar	ekte
Dip notlar	149
IV.SONUÇ	153
Bibliyografya	156
Özgeçmiş	158

HADİKATÜ'L CEVAMİ'NİN ÖNSÖZÜ

İşbu hadikatü'l cevami isimli nam kitabın cem ve tertibine hizmet sarfı mekdereteden hafız hüseyin efendi bin hacı ismail el ayvansarayi merhum ancak müstakimzade sai ve ikdam sebebiyle bu eseri celile muaffak olmuştur lakin kayd ve beyan eylediği cevami ve medârisve tekâyanın ekserisinde ihtisar etmiş olduğundan belki çok mevada zaferiyab olmadığı fahmolunur binaenaleyh bu abdi acizve naciz işbu kitabı asıl nüshasından tahrir ettiğimde tevarihi saireye nazaran olunarak bulunası mevaddı sahihenin bazısı derunu kitaba kayd ve bazısı dahi hamış ve kanar olunarakasıl nüshanınnisfi ve belki dahi ezyad olunmağla esseyid ali satı, nacizini dahi bu kitap vesilesiylleismi acizanesi tezekkürolunmak ümidiyle besti makalâta mücaseret kılındı yemne teali tebiyiz olundukda bir eseri celil olacağı nümayandır binikiyüzkırkseiz senesinden elliüç senesi evahirine gelinceye dek bazı mecmuaya muteberelerde vemevsuk elrivaye tarihlerde manzuru acizanem olan rivâyât şimdilik tahrir olunan vukuatı eslâf ile iktifa olundu

matbaai amirede tab olunmuştur fi gurrei ramazan sene 1281

ÖNSÖZ

Lisanüstü bitirme tezi olarak Hadikat-ül Cevami adlı eserin bir bölümünü içine alan Tarihi İstanbul yarımadasındaki Bizans Devleti zamanında yapılmış olan Kiliselerin Fetih'ten sonraki Camiye dönüştürülmesi esnasında yapılardaki değişim ve kullanımlarının ortaya konulması. Tarih içerisinde geçirdiği evreleri ve değişiklikleri incelenerek bugünkü durumu araştırılarak saptanmıştır.

Bu çalışmayı yapabilecek seviyeye gelmemi, Yüksek Lisans eğitimi süresince verdikleri değerli bilgi ve tecrübeleriyle sağlayan Röhlöve ve Restorasyon Anabilim dalı Öğretim Üyeleri ve Hocalarıma, Yazım tekniği yönünden titiz çalışmalarlarıyla bana yardımcı olan hocam Reha Günay'a teşekkürü bir borç bilirim. Bütün bir tez çalışması boyunca değerli bilgisi, büyük sabrıyla usanmadan Hadikatül Cevami'nin tercümelerini yapan, her konuda yardımlarını esirgemeyen Sayın tez yürütücüsü hocam Yük.Mim.Ark.Lemi Ş.Merey'e teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Amacım, daha önceki bir imparatorluğa ait olan dini yapıların farklı bir kültürdeki konumunu ortaya koymaktı. Hadikat-ül Cevami adlı eserin rehberliğiyle, Topkapı surlarından Sarayburnu'na kadar uzanan yarımadadaki Bizans dini yapılarının Fetih'ten sonraki kullanımları incelenmiş, günümüzdeki ve orijinal durumları ile de karşılaştırılması yapılmıştır.

Eldeki bilgiler ve bütün bu araştırmalara dayanarak bir sonuca varılmıştır.

SUMMARY

To bring up the position of the religious buildings of an earlier empire in a different culture was my purpose. The usage of the Byzantine religious buildings after the conquest which were all over the peninsula spread out from the city walls at Topkapı to Sarayburnu was examined by the guidance of the book called " Hadikat'ül Cevami ", and compared to the present situation and their original position as well.

A conclusion based on these researches and existing knowledge was arrived end.

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu'nun baş şehri İstanbul'da bu devletin bütün ömrü boyunca yapılmış pek çok sayıda Dini ve sivil yapıların bahsi geçer. Fakat bunların büyük bir kısmının imparatorluk döneminde şehrin fethinden çok önceleri ortadan yok oldukları muhakkaktır. İstanbul'un bu Bizans devrindeki kilise ve manastır nev'inden her çeşit ibadet yerine dair kaynaklardaki bilgileri derleyen R.Janin bu hususta şunları yazar : "Mahallelere, manastırlara ait veya özel olmak üzere 485 kilisenin mevcut olduğunu tesbit edebildik, hiç şüphesiz kaynaklara geçmemiş daha başkaları da vardır. Bunların bir çoğu kaybolmuştu . . . Öyle ki, 1453'de İmparatorluk çöktüğünde manastırlar hariç olmak üzere bunlardan henüz hizmette olarak kalabilenlerin sayısı elliyi her halde aşmıyordu." Aslında katolik rahibi olan bu yazar bu husustaki düşüncelerine şöyle devam eder " Bütün Bizans İmparatorluğunun ömrü boyunca şehrin içinde ve yakın çevresinde mevcut 325 manastırın varlığını tesbit ettik. En hayret verici husus şudur ki 1453'de bunlardan daha onsekizinin kesin olarak faal durumda oldukları anlaşılmaktadır. "

Bizans imparatorluğu'nun son yıllarında birçok kilisenin harap ve yıkık bir halde oldukları, bunlardan bazılarının tamamen terk edildikleri bilinir. Bizans'ın son tarih yazarlarından Dukas'ın verdiği bir bilgiye göre 1390'da Yedikule bölgesinde surların yıkılan kısımlarını tamir için gerekli taşlar, şehrin hemen dışındaki Bakırköyü çevresindeki taş ocaklarından sağlanamadığından, esas VI.Leon (886-911) devrinde yapılmış olmakla beraber, o sırada harap bir halde olan Bütün Azizler kilisesi yıktırılarak malzemesinden temin edilmiştir.

Fethe kadar gelebilmiş eski kiliselerin, Osmanlı hükümdarlığı sırasında ne gibi değişimlere uğradığı ve 1453'ten günümüze kadar beşyüz yıl içinde geldiği noktayı ortaya koymaya çalıştık.

Şurası muhakkakki, Türk idaresi, Bizans'a ait binaların büyük bir kısmını imkan nispetinde korumaya çalışmış ve bu korumayı onlara yeni fonksiyon vererek islam ibadetine tahsis etmiştir. Bu hususta tatbik edilen koruyucu prensip çok medeni bir davranıştır. İstanbul'un Fethinden sonra yıkılmış hiç bir yapıdan bahsedilmez tek bir duvarı kalmış olsa dahi yerine yapılan diğer yapıda bunun değerlendiril-

dirilmiş olduğu kesindir.

Camii haline getirilmiş kiliselerle ilgili olarak ilk geniş bilgiyi Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin efendinin kaleminden çıkmıştır. Amacımız bu eserin paralelliğinde ve içinde adı geçen kiliselerin incelenip günümüzdeki durumları ile karşılaştırmasını yapmaktır.

Hadikat-ül Cevami İstanbul'un tümünü içine almaktadır. Bu tez çalışmamızda surlar içerisinde kalan tarihi İstanbul yarımadasındaki yapıların incelenmesidir.

Bu yarımada içerisindeki kiliseden çevrilmiş camilerin mevcut olanları yerinde, mevcut olmayanları da belgelere dayanılarak araştırılmıştır. Katolog bünyesinde ayrıntılı tanımlamaları verilirden. Harita ve tablolarla kentsel yerleşimleri ve başlıca nitelikleri belirtilmiştir.

Tez çalışması süresince her ne kadar Fetih sonrasındaki durumunu içeren araştırma yapılması istenmiş isede. Kilisenin orjinal konumu ve kullanımını incelemekten geçemedik. Amacımız iki farklı dönemde yapının fonksiyonel durumunu ortaya koymaktı. Bunun yanı sıra İstanbul Edebiyat Fakültesi Bizans Sanatı tarihi kürsüsünde yapılan çalışmalar sonucu Hadikat-ül Cevamide adı ve varlığı bahsedilmeyen kiliseden camiye dönüştürülmüş olduğu ispatlanmış olan dini yapıların varlığında ortaya koymak idi.

1. (H.10) ACEM AĞA MESCİDİ

mescidi mezkur kiliseden münkalibdir fielasıl vakfı emincu lala hayreddindir acemi ağalardan ahmet ağa nam sahibi hayırkı vaktiyle babussaade ağası olmuştur bu mescide bir vakit eczai şerife vaz etmekle mescidi mezburanın ismiyle yad olunur ikisininde kabirleri nâmalumdur binasına tarihtir " Beyti ibadet " 889 sene-i tarihini harik vukuundan sonra bina olundukta kapusu üzerinden geçmesi üzerine nakil eylemişlerdir minberini maktul sadrı sabık ali paşa vaz eylemiştirki tarihi katli 1169 da ve kabri üsküdarıdır camii mezkurun mahallesi vardır¹.

Zikrolunan Mescid, Kiliseden çevrilmedir. Aslında Vakıf sahibi Emînü Lala Hayreddindir. Acemi ağalardan Ahmet Ağa ismindeki hayır sahibi kişi zamanında Babussaade Ağası olmuştur. Bu Mescide bir zamanlar Kuran Kerim cüzleri konulduğundan, Adı geçen Mescit Eczai Şerife ismiyle anılır olmuştur. İkisinin de mezarları belli değildir. 889 senesinde, yangından sonra bina tamir olduğunda tarih kitabesi sökülerek geçmenin üzerine nakledilmiştir. Minberini katledilmiş eski Sadrazam Ali Paşa koydumuşturki beşunun vurdulma tarihi 1169 dır ve Mezarı Üsküdarıdır. Zikrolunan Caminin mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Gülhane parkının soğuk çeşme kapısı önünden Sultanahmet meydanına çıkan Alemdar yolu sağında Zeynep Sultan Camii arkasındaki arsadır. (Bkz.V.Pl. G7)

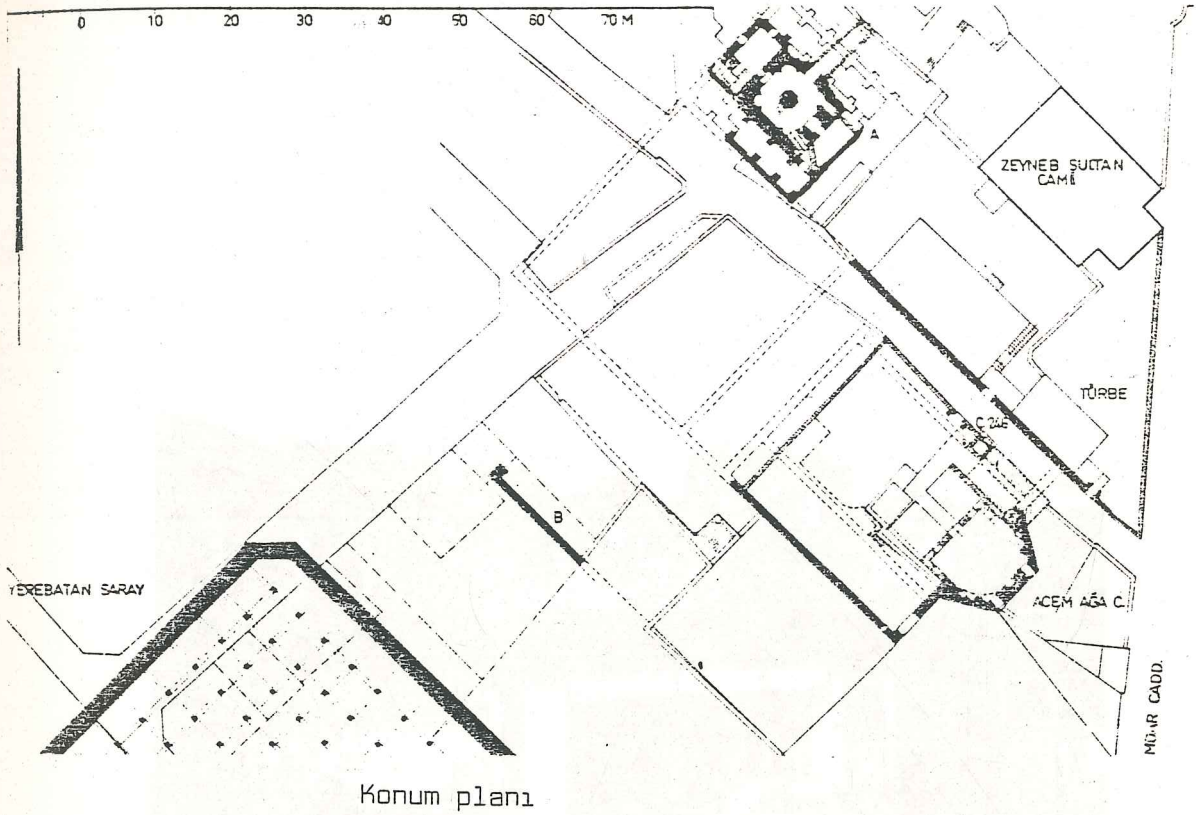
İnşa tarihi : M.S. V.YY'da, bakır çarşısındaki sinagogun yerine yaptırılmıştır².

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : İmparator II.Theodosius yönetimindeyken ve onun tarafından yaptırılmıştır³. Marcian ve Pulcherio kilisenin inşasını gerçekleştirmişlerdir⁴.

Yapının tarihçesi : Bazı araştırmacılar yapının XIII.Yüzyıla ait bir Bizans yapısı olduğunu yazmaktadır⁵. Kilise Latin işgali sırasında kısmen yıkılmıştır.

Yapının mimari özellikleri : Bazilika poligonal apsislidir. 3 sahnlıklı koro için ayrılan balkonlardan mevcuttur. Latinler dönemin-

de ruhani toplantılara katılan kişiler kiliseyle fazla ilgilenmedikleri için kilise zamanla yıkılmaya başladı⁶. Tamamiyle tuğladan inşa edilmiş olan bu yapının mimarisi hakkında bilgi bulunamamıştır.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Arpa Emiri Lâlâ Hayrettin bey, kilisenin apsis kısmını bir duvarla çevirerek ibadete açmıştır. (889) 1484⁷.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Yapının üstü camiiye dönüştürüldükten sonra ahşap çatı ile örtülmüş olup, kuzey duvarına minaresi yapılmıştır. 1755'deki şehir yangınında zarar görmüş olan camii restore edilmiş olarak ibadete açıkken 1785'de tekrar bir yangında hasar görmüştür. En büyük hasarı yeniçeri ayaklanmasındaki yangında (1808) yaşadı⁸. 1814 Baş Çuhadar Seyyit Ömer Ağa camiinin yanına birde çeşme yaptırmıştır.

1912'de yapılan çalışmalarda Bizans dönemine ait parçalar ve tonoz kalıntıları bulunmuştur. 1963-65'te kilisede merkez yapının kazıları yapılmıştır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Yıkık duvar kalıntılarından başka hiç birşeyi kalmamıştır.

Resim : 1

2. (H.36) AHMED PAŞA MESCİDİ

kiliseden münkalibdir vakıfı ahmed paşa'dır ki yeniçeri ağalığından üç tuğ ile çırağ olup ve siyavuş paşa'ya damat olduktan sonra tekaüd edip maksum sultan selim'e nine suvak demekle maruftur onun mukabilinde vaki mescidin civarında medfundur mahallesi vardır⁹.

Kiliseden çevrilmiştir. Vakfedeni Ahmed Paşa'dır ki yeniçeri ağalığından üç tuğ ile çıkarılmış ve Siyavuş Paşa'ya damad olduktan sonra emekli edilerek Sultan Selim'e "Nine Suvak" demekle tanınmıştır. Mescidin karşısında ve çivarında gönülüdür. Mahallesi vardır.

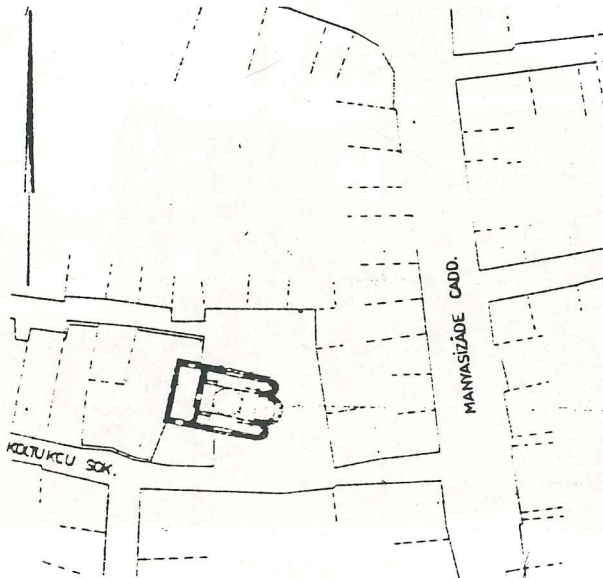
ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Çarşamba, katip Muslihiddin mahallesi, Fethiye caddesi kolçukçu sokak üzerinde bulunmaktadır. (Bkz.V.P1.D3)

İnşa tarihi : Yapı XII.YY. Bizans devrine aittir¹⁰.

Yapıldığı devrin yönetici ve yaptıranı : Bilinmemektedir.

Yapının tarihçesi : Bazı kaynaklarda yapının adı için St.Jean Baptist in Troffa diye yazmaktadır¹¹. Aslında Trullo manastırı kilisesi olduğu kesindir¹².

Konum planı

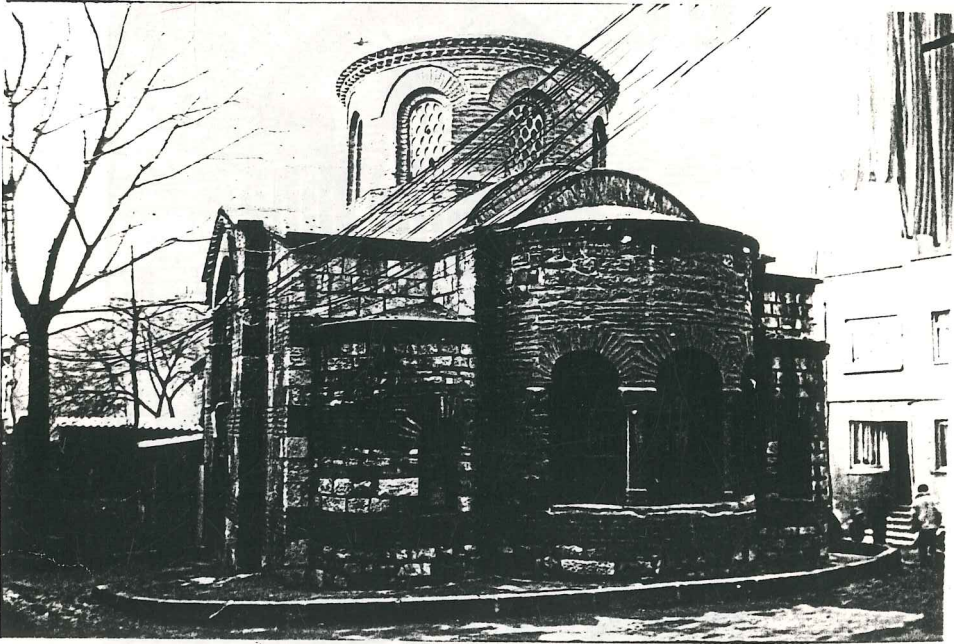
Yapının mimari özellikleri : Haç planlı bu yapı üç bölümlü bema'-dan oluşan apsis kısmı, narthex'i, temelinde mevcut olan dehlizi ile tanımlanabilir¹³. Haç biçiminde mekânlı ve kubbesi dört sütun tarafından taşınan kilise tipinin çok ufak ölçüde olmakla beraber sevimi bir örneğini teşkil eder. Ana kubbe kasnağı yüksek olup kemerli sekiz pencere mevcuttur. Duvarlar taş ve tuğla karışımıdır. Süslemelerden hiç bir iş kalmamıştır.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Küçük manastır fetihten sonra bir müddet daha yunanlı rahibelerin elinde kaldı. 1590 senesinde Hırami Ahmet adlı yeniçeri ağası tarafından camiye dönüştürülmüştür¹⁴.

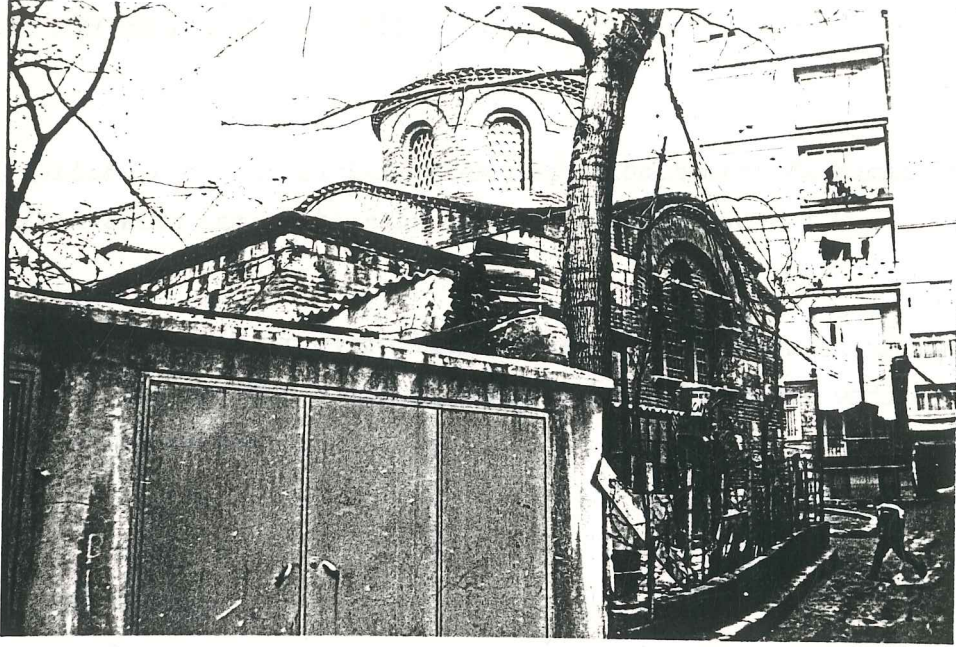
Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Planda fazla değişiklik yapılmadan kullanılmış. Apsis çıkıntılarındaki pencereler doldurulmuş mihrap konulmuştur. Ahşaptan olan minaresi yerine yeni bir minare yapılmıştır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Uzun yıllar kadro dışı kalarak harap olmuş son yıllarda pek başarılı olmayan biçimde tamir edilerek tekrar ibadete açılmıştır. (Resim: 2)

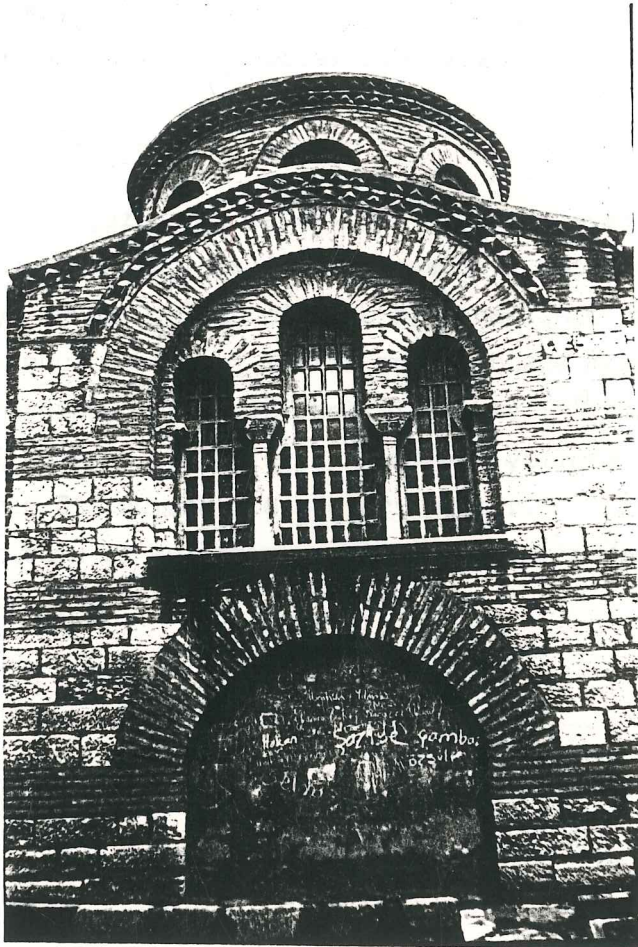

Resim : 2

Resim : 3

Resim : 4

3. (H.2) ARABACI BAYEZİD CAMİİ

banisi arabacı-i mezkurdur kiliseden münkalibdir merkadi namâlûmdur vazifesi sultan selim cami vakfından alınır mahallesi vardır¹⁵.

Yaptıranı, adı geç en arabacıdır. Kiliseden çevrilmedir. Mezarının yeri belli değildir. Görevlisi, Sultan Selim cami vakfından verilir. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Silivrikapı caddesi ile Karakulak sokağının birleştiği köşede idi. (Bkz.V.Pl. B7)

Kilisenin eski adı ve mimarisi ile ilgili hiç bir bilgi yoktur.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Bayezid ağa tarafından mescide çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : Padişah I.ci Selim zamanında camiye dönüştürülmüş olan bu bina hakkında pek kayıt bulunmamıştır. İstanbul vakıfları tahrir defterinde de mescidin vazifelerinin hassa harcından verildiği belirtilmektedir¹⁶. Mescid Mühendis-hâne-i Berr-i Hümayun talebelerinin 1838-39 yılında yaptıkları camiler haritasında 316 numara ile gösterilmiştir.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Hiç bir iz kalmadı gibi, arsasıda bulunmamıştır.

4. (H.3) AYASOFYA CAMİİ

fielasil klise olup ebu el fetih sultan mehmet han hazretleri bu darül saltanaya fetih ettikten sonra derunu birununu tatkir edip vaz-ı mimber ve iptida cuma namazını anda eda ve badehu evkafına nizam ve bir tuğla minare ve bir medrese bina eylemişlerdir badehu medrese hüceratının üzerine bir tabaka daha bina olunup höcerat tarh olunmak sultan bayezit hanındır ve babı hümayun köşesine bir minare dahi anlar icat etmiştir müderris ve taifesinin nısfı usulu vakiptan ve nısfı dahi sultan bayezit vakfından verilir sultan süleyman dahi mihrap önünde iki şamdan 933 tarihinde vaz edip aslında enkeruş'tan devleti aliyeye azimet eylemiştir ve sultan selimi sani dahi 981 senesinde iki kebir minare bina eyleyip ve camiin etrafına setler vaz eylemiştir camii şerifin derununda mermer küpler ve dört adet mermer mahfelki biri müezzinler mahvelidir muradı salisin binasıdır ve taş kürsi muradı rabinindir ve levhaların celi hazları teknezi zade hattat ibrahim efendinindir anı 1060 tarihinde tamam eylediği ismi celal levhasında mesturdur evkafının mecmûu hüddamı ikibin adettir büyük kubbeden avize olan top kandil sultan ahmet hanı salisin evahirinde vaz olunmuştur aslında anın yerinde bir altun kebir top var idi ve camilerde olan top kandillerin iptida zuhuru ol tarihlerde şehzade camiinde vaki olmuştur ve bu camii şerifte olan iki fener kandiller fatih merhumundur mahveli hümayun duvar dahilinde idi sultan ahmet han-ı salisin emri hümayunu ile şahınsın olmuştur sabit merhumun tarihi vardır * gele beş vakit cemaat okuya tarihin * padişah eyledi bu mahveli paki tevsî * 1124

ve derunu camide yedi adet kuyu vardır kubbeyi kebirin alemini dahi sadrı esbak paşa-i tavil vaz eylemiştir veziri meksuresi ve kayumlar sofası ve küpler önündeki sofalar kadimdir kürsü ve rasende olan sofa 1180 tarihinde bina olunmuştur ve sadrı sabık domat ibrahim paşa sedaretinde mahyası olmayan çift minareli camilere alal zeviye mahyalar yapılmak üzere emrû hümayun sadr olup her camiin mahyasının masrafı kendi vakfından görülüp ancak bu camii şerifin hariç mahyası sultan-ı sabık el zikr ahmet han-ı salisin vakfından verile gelmiştir tabakaya aliyede vaki mahveli hümayun sultan mahmut hanındır ittisalinde kütüphane bina edip anın tarihi budur

* görenler tarhi metbuun dediler zeyniye tarih * bu nevdar el kitap icat
sultan cihani ara * 1152

ve şadırvan bina eylemiştir emin efendi tarih demıştır

* tarih dilcuûsın emin su gibi taknir eyledi * sultan mahmuda bu şadırvan
bu suda cuddur * 1153

ve mektep bina eylemiştir ve imaret bina eylemiştir şeyhülislam pirizade
mehmet efendi tarih demıştır

* tamam oldukça tarihin dedi sahib bu mısra ile * ayasofya abada oldu
elhak bu imaretle * 1155

imaretin büyük kapı üzerindeki tarihi nimet efendi demıştır

* bu nimet beldesi vece cemil ile dedi tarih * imaret eyledi sultan rahmüt
el nevali ihya * 1155.

akşemsettin merhumun medrese kapusu ittisalinde vaki halvethanesi tüküp-
hane müderrislerine mevkuף ve hücre-i müeyyed kılınmıştır ve mahfeli hü-
mayunlar sultan ibrahim han eyyamında kafeslerle setr olunmuştur camii
şerifin vasatında top kandil altın ve musalla kapısı ile minber arasında
duvarda kapu resmi makamı hıvara işaretler hatta akşemsettin hamdi efen-
di yusuף zelikey camii şerifin vasatında hazreti hızarın tenbikiyle mol-
la caminin yusuף züleyhasında anda bilittmam tercüme eylemiştir ve kub-
besine müteallik bazı fevaid edirne sultan selim caminin ahvaline mah-
sus risalede tafsil olunmuştur ve camii şerifin mahallesini vardır¹⁷.

" Aslında Kilise olup, Fatih Sultan Mehmed Han Hazretleri bu Saltanat yerini
yani İstanbulu Fethettikten sonra içini, dışını temizlettirecek yazı levha-
ları, Minber koydurarak öncelikle cume namazını orada kılma ve oradan sonra
Vakfına dizen vermiş orda bir tuğla minare ve bir medrese inşa ettirmişler-
dir. Daha sonra Medresenin odaları üzerine bir kat ilâve edilerek orada oda-
lar yaptırılması, Sultan Bayezid Han'dır. Öğretim elemanları ile yardımcıla-
rının yansı Ayasofya, diğer yansı Sultan Bayezid Vakfından tayin edilirler.
Sultan Süleyman'da Mihrab önünde iki şandarı 933 yılında koydumuş ve aslında
Erkenusdan İstanbul'a gelmiştir. Sultan II.Selim'de 981 yılında iki büyük mi-
nare inşa ettirip ve caminin çevresine dayak duvarlar yaptırmıştır. Caminin
içerisinde meşhur küpler ve dört adet mahfel vardır ki birisi müezzinler mah-
felidir. Bunu II.Murad yaptırmıştır. Taş kürsüde IV.Murad'dır. Büyük levha-
ların celi tarzındaki yazıları, Teknecizade Hattat İbrahim Efendininindir. Onu

1060 tarihinde tanımladığı uluların ismini yazan levhade kayıtlıdır. Vakfının hizmetlilerinin toplamı ikibin adettir. Büyük Kubbeye, Asılı olan top kandil Sultan III.Ahmed'in zamanında konulmuştur. Şeyhülislam Pirîzade Mehmet efendi tarih söylemiştir

* taran oldukça tarihin dedi sahib bu mısra ile * ayasofya abad oldu elhak bu inaretle * 1155

İnaretin büyük kapısı üzerindeki tarihi Nümet efendi söylemiştir.

* bu nûmet beldesi vace camil ile dedi tarih * inaret eyledi sultan mehmut el nevali ihya * 1155

Merhum Akşemseddin'in medrese kapısı bitişiğinde bulunan halvethanesi kütüphanelerin öğretim üyelerine vakfedilmiş yardımcı oda olarak verilmiştir. Padişah mahfelleri Sultan İbrahim döneminde kafeslerle kapatılmıştır. Caminin ortasındaki top kandil altındır. Ve Musalla kapısı ile minber arasındaki duvar yüzündeki kapı resmî Hızır makamını ifade eder. Hattâ Akşemseddin Hamdi efendi Yusuf ile Zelihayı Caminin ortalarında Hazreti Hızırın isteği ile Molla Caminin Yusuf Züleyhasında orada tanımlıyarak terzine etmiştir. Ve kubbeleri ne ait bazı faydalı şeyler Edimede Sultan Selim Caminin ahvaline mahsus risalede geniş açıklanmıştır. Ve Caminin mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

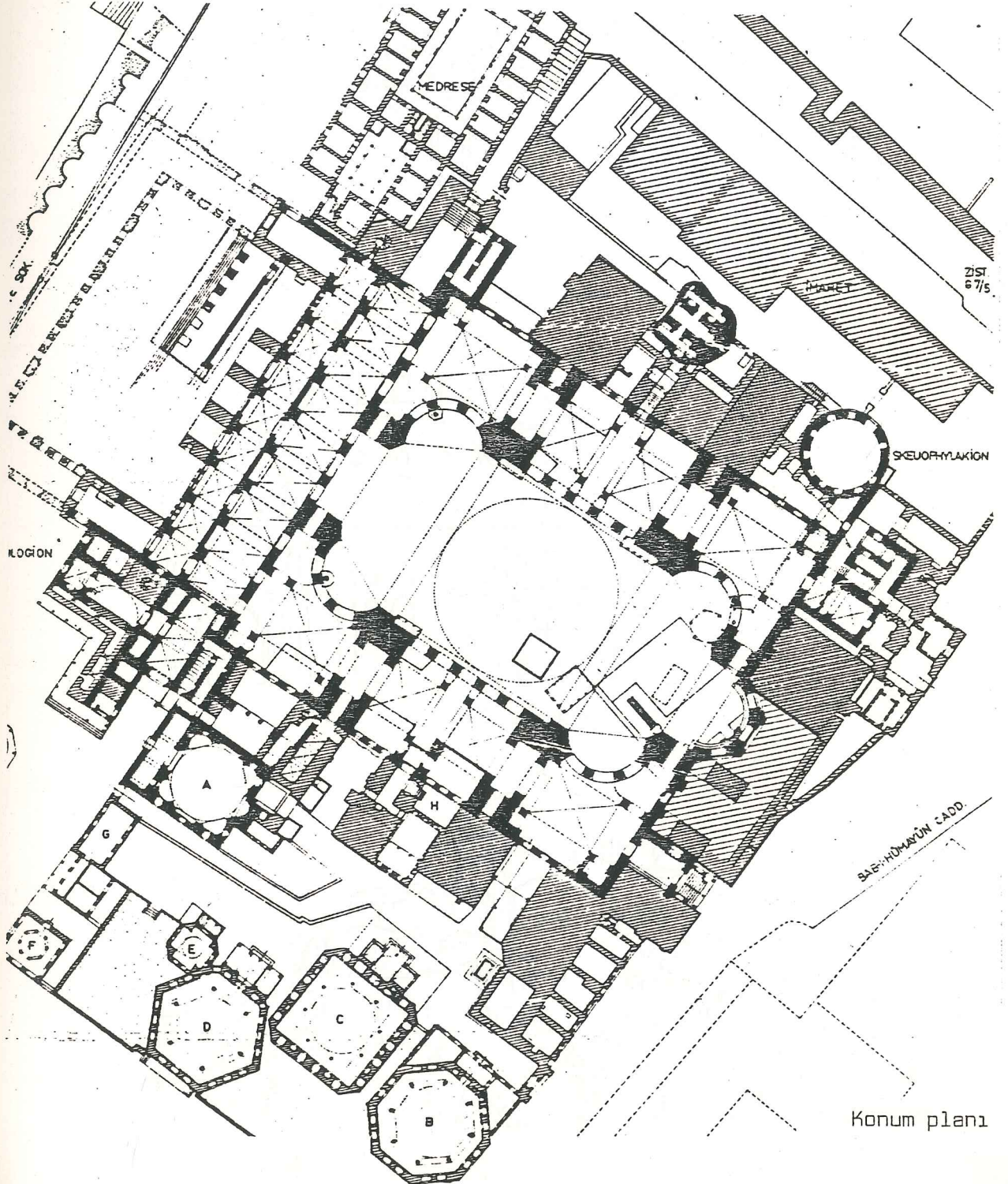
Yeri : Bab-ı Hûmayûn caddesi ile Caferiye sokak köşesinde yer almaktadır.(Bkz.V.Pl. G7)

Yapının tarihçesi : İlk Ayasofya İmapator Konstantin tarafından bazilika olarak yaptırılmıştır¹⁸. Fakat başta Sokrates (408-450) olmak üzere pek çok tarihçi Ayasofya'nın, Büyük Konstantin'inin oğlu II.Konstantin tarafından yaptırıldığı ve 15 Şubat 360 tarihinde ibadete açıldığını yazarlar¹⁹. Doğu Roma imparatorluğu devrinde İstanbul'da yapılmış olan en büyük kilisedir.

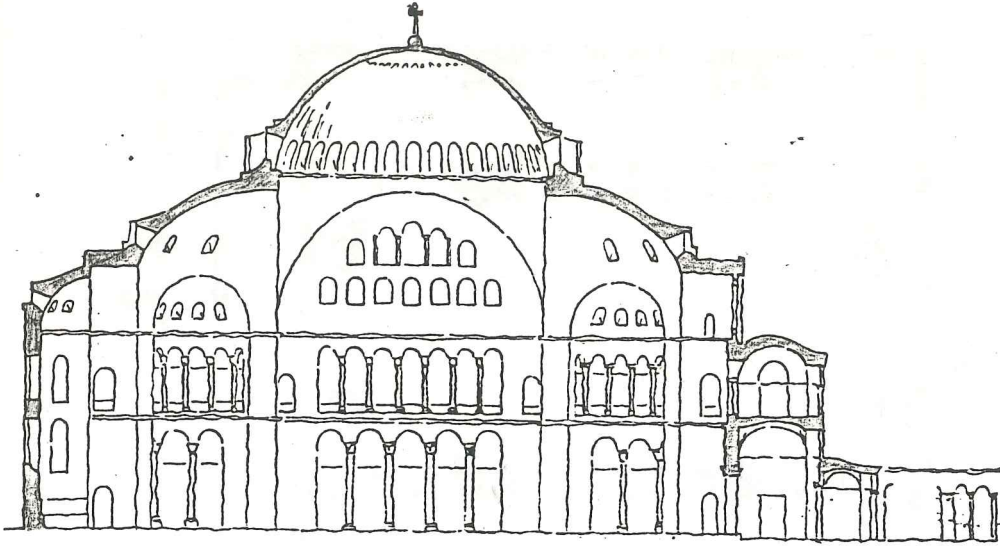
İlk Ayasofya Augusteum'daki sarayın yanında ve kuzey güney yönünde Artemiz mabedinin enkazı üzerine inşa edilmiş olup, üç nefli bir bazilika idi. Üstü ahşap çatı ile kaplı ve kargirdi. Bu bazilikanın merkez sahnı şimdiki Ayasofya'nın iç dehlizi (narthex'i)dir. Sağdaki sahnı daha sonra ortadan kaldırılmıştır. Şehrin en muhteşem kilisesi olduğu için büyük kilise anlamına gelen "Megali Eklisia" sözle-

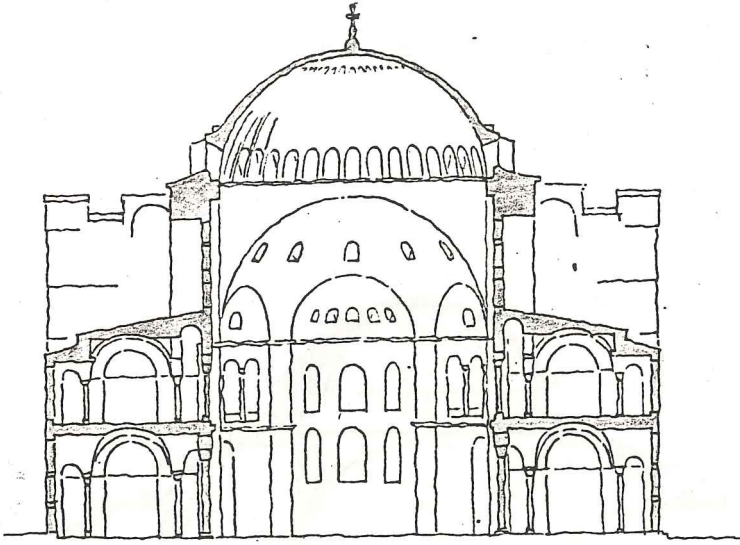
dolu satırları ve büyük kitleleri ile tesir eder. Yapı 557 depreminde hasar gördü, 558'de ana kubbesi kendi kendine çöktü. Devrin yöneticisi imparator Jüstinyen onarım için Miletli İsidoros'un yeğenini görevlendirdi. Evvelce basık olan kubbe daha yükseltildi. 1204 yılında IV.Haçlı seferleri sırasında 57 yıl süren latin istilasında adeta bir viraneye döndü²⁰.

Konum planı

Boyuna kesit

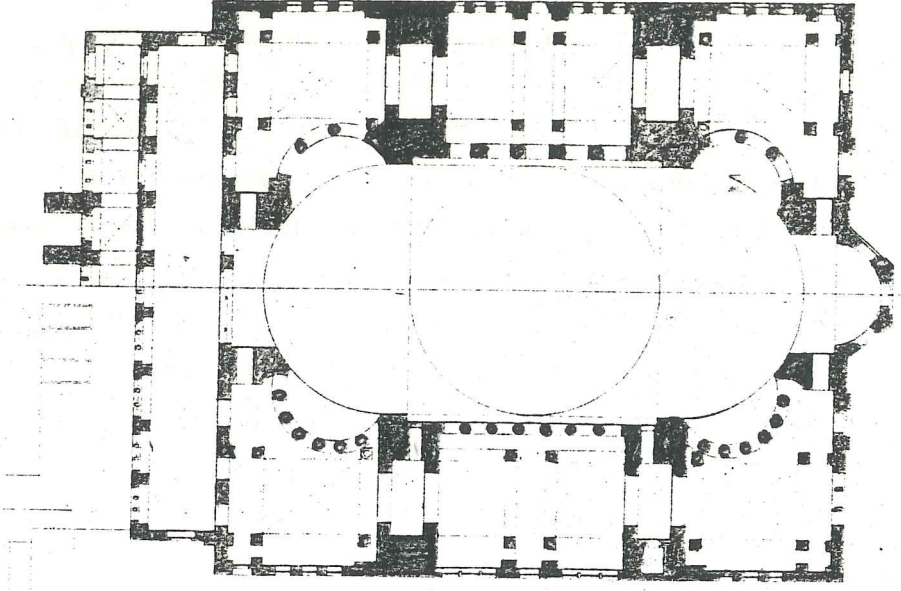

Enine kesit

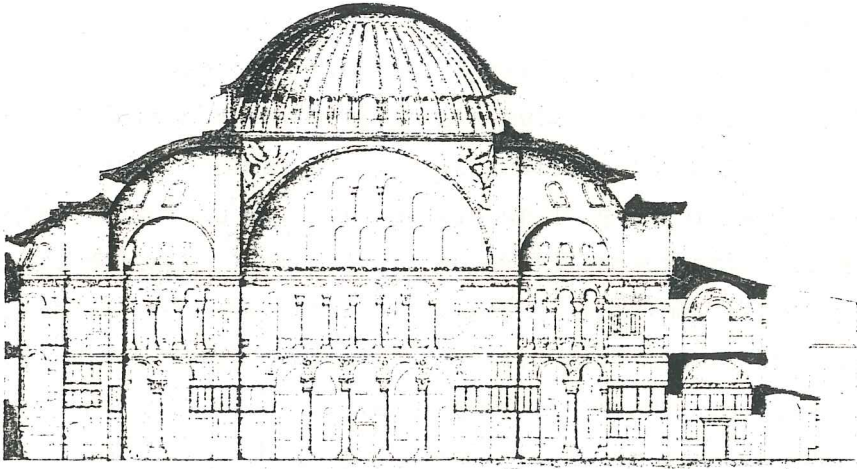

Dış görünüm

- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilen plan.

- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilen kesidi.

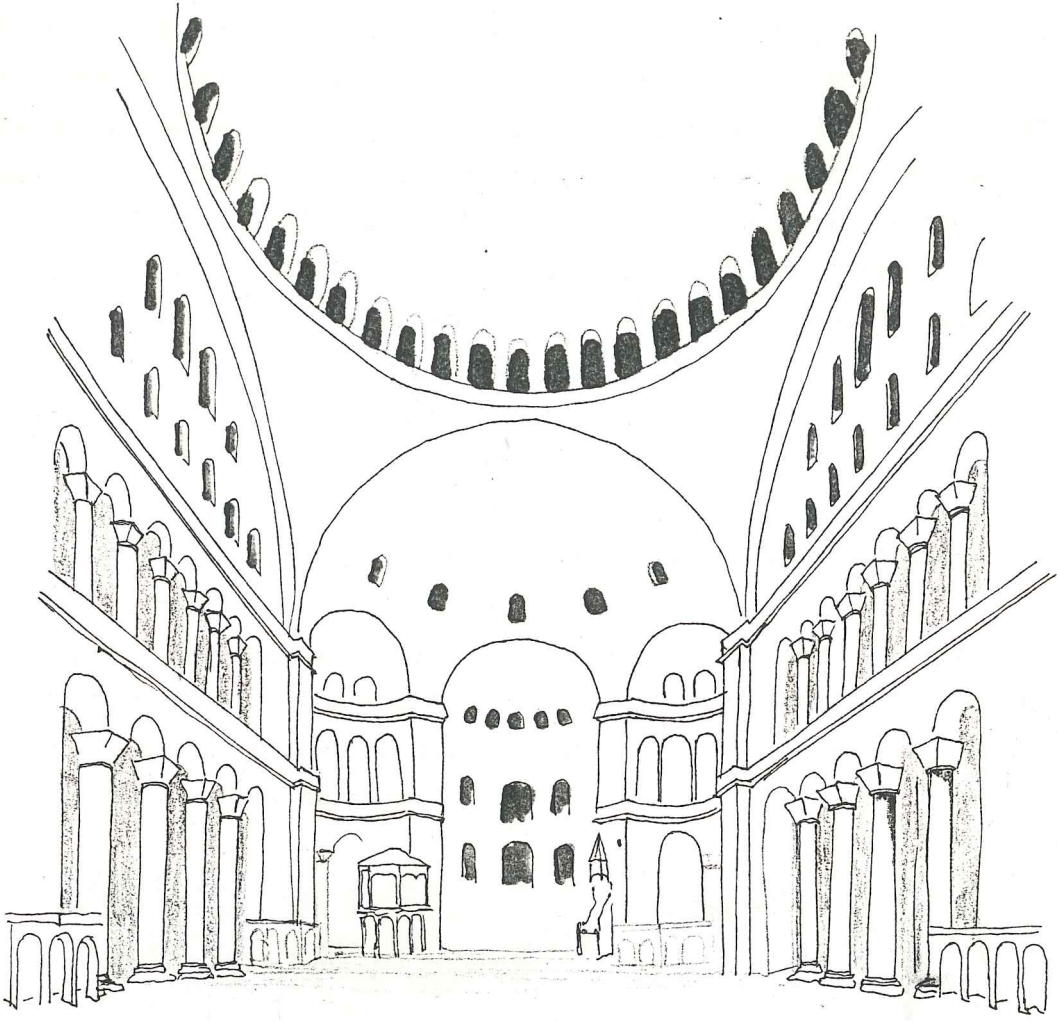

riyle anılan mabedin adı sonradan " The Sophia " Tanrının hikmeti anlamına gelen bu isim sonra Ayasofya'ya çevrildi. Patrik Yuhannes Hrisastomuş'un sürgüne gitmesiyle ayaklanan halk kiliseyi ateşe vererek 3 saatte yanışına seyirci kalmıştır.

Ayasofya'nın yeniden inşasına 408 yılında tahta çıkan II.Teodosios tarafından başlatıldı ve açılışı 415 yılının Eylül'ünde yapıldı. Mimarı Rutfinos'dur. 5 sahn'lı idi. Beş ayak merdivenle çıkıldıktan sonra önü sütunlu bir anıt kapıya gelinir ve mabede buradan sonra giriliyordu. Kilisenin 3 kapısı vardı. Bu Ayasofya 415 yılından 532'ye kadar kentin en büyük kilisesi olarak kaldı. Fakat devlet yönetiminden hoşnut olmayan Monofizisitler 13-14 Ocak 532'de "Nikâ İhtilâli" denen ayaklanmayı yaptılar, bu arada kilise yıkıldı ve yandı.

23 Şubat 532'de Jüstinyen Ayasofya'nın yeniden inşasına karar verdi. Mimarları Aydınlı Anthemios (fizikçi), yardımcısı da Milet'li İsidoros hem Mimar, hemde matematikçiydi. Zemin 25 metre kadar yükseltildi. İnşası 5 yıl 10 ayda tamamlanabildi, Kubbe şimdikinden 6.25 metre kadar alçak ve basıktı, 27 Ocak 537 tarihinde parlak bir törenle açıldı.

Yapının mimari özellikleri : Mabedin girişi şimdiki Alemdar caddesi tarafından yani binanın batı tarafında idi. Etrafı direklerle çevrilmiş " Atrium " adı verilen bir avludan girilirdi. Atrium 30 metre idi. Sınırı mermer direklerle çevriliydi. Avluya açılan 9 kapı vardığı, şimdi bu kapılar duvarla örülmüş yalnızca 3 tanesi bırakılmıştır. Kilisenin ortasında 4 büyük fil ayağı ortadaki ana kubbenin ağırlığını taşımaktadır. Kemerlerin birbirine birleştiği noktalarda üç köşeli birer pendentif vardır. Sivri uçları fil ayaklarına dayanan bu pendentiflerin yukarı tarafları kubbe kasnağını tamamlar ve ayakları birbirine bağlayan kemerlerin üzerinden geçerek kubbenin oturduğu kasnağı oluşturur. Ana mekan 32.37 metre çapında merkezi bir kubbeye örtülmüştür. Doğu ve batı taraflarındada birer yarım kubbeleri vardır. Kuzey ve Güney'de olan yan nef'lerin üzeri çapraz tonozla örtülüdür²¹. Ayasofya İran sitili geliştirelerek inşa edilmiştir. Kapılar selor, abanoz ve fildişi olup, bazıları yaldız kaplama gümüşten dir. Ayasofya'nın çok sade olan dış mimarisi bize hiçbir zaman içinin zenginliğini hissettirmez. Dışı bize daha ziyade büyük

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u zaptettiği zaman, Bizans halkı Ayasofya'ya sığındı. Üç gün zarfındada cuma namazına yetiştirilmek üzere tahtadan bir minare yaptırttı²². İçindeki süslemelere hiç dokunulmadığı görülür. Bir müddet sonra güney-batı köşesine bir tuğla minare yapıldı.

II.Bayezid, Ayasofya caminin Bab-ı humayun'a karşı olan yönüne ince minareyi ve mihrabı ekledi . Büyük kubbenin alemide Kanuni devrinde Sokullu Mehmed paşa tarafından yaptırıldı. II.Alemdar caddesine bakan iki minareyi Mimar Sinan'a yaptırdı. Bu minareler islamiyeti simgelemekten öte kuzey ve güney yönlerinde ağırlık görevinide

görüyorlardı. Bunlar 50 metre yükseklikte ve tek şerefelidir²³. Bina-
nın içinde, iki yanı dehliz kalmak üzere dört kalın ayak üzerine otu-
ran 33 metre çapında büyük orta kubbe sahasını 18 metre açıklığında
bulunan iki geniş yarım kubbe açmış ve bu yarım kubbeler tekrar üzer
küçük yarım kubbeye taksim edilmiştir. 55-60 metre yüksekliğindeki
kubbesi, 13.80 metrelik net kubbe yüksekliği 40 pencere ile hafifle-
tilmiş kubbe kasnağı, iki kat boyunca yapının yüklerini zemine indi-
ren 107 iç sütun yapının strüktür açısından cesur bir atılım olduğu-
nu kanıtlar. Sultanahmet tarihi alanında sarayburnu yarımadası boyun-
ca İstanbul silüetinde güçlü bir biçimde etkisine alır.

1809 yılında II.Mahmud devrinde tekrar tamir görmüş, 1846-1849
da tamirler yer yer devam etmiştir. 1931 yılında Amerika'da kurulan
" Boston Bizans Araştırmaları Enstitüsü " tarafından mozaikleri te-
mizlenip ortaya çıkarıldı.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1919 yılında Dörtler konseyinin
teklifi olan Müzeye dönüştürülmesi, 1934 yılında bakanlar kurulunun
kararı ile müzeye dönüştürüldü. 1935'te resmen müze olarak açıldı.
Ve halen müze olarak açıktır.

Resim : 5

5. (H.20) BALABANAĞA MESCİDİ

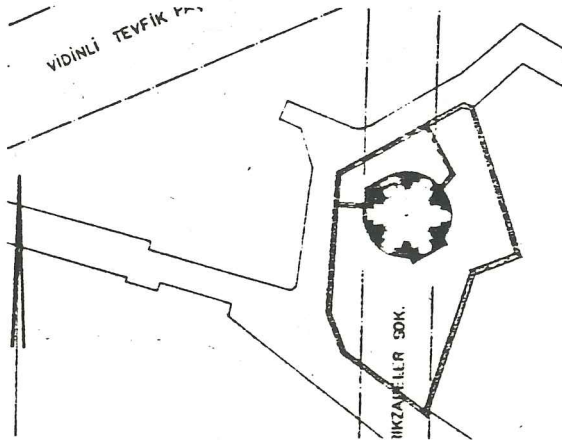
balaban ağa mescidi kiliseden münkalibdir vakfı hiynifetihde sekban başı olmuştur merkadi nâmalûmdur vazifesi ayasofya camiinde verilir mahallesi vardır²⁴.

" Balaban Ağa Mescidi kiliseden çevrilmedir. Vakfı fetih sırasında Sekban başı olmuştur. Mezarı belli değildir, Görevliler Ayasofya Camisinden verilir. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Lâleli'de kendi adını taşıyan mahalledeydi.(Bkz.V.Pl. E6)
İnşaat tarihi : V.YY. ait bir yapıdır.

Yapının tarihçesi : Plan şemasından büyük bir ihtimalle aile türbesi veya hristiyan azizlerine ait türbe olarak yapılmış olup, son Bizans devrinde ibadethane veya şapel haline getirilmiştir²⁵. A.Van Millingen " Buzantine Curches " (Bizans kiliseleri) adlı eserinde, Balabanağa mescidinin yapıldığı yerde evvelce bir manastırın kütüphanesi bulunduğunu belirtmekte isede bu bir varsayımdan ibaret olup kesin bir belge ortaya konulmamıştır. Bazı araştırmacıların görüşlerine göre, üstüne Balabanağa mescidin kurulduğu sanılan Bizans yapısı (Theotokos Kouratoros manastırı) Şehzadebaşında değil Beyazıd meydanında idi ve daha IX.Yüzyılda ortadan kalkmış bulunuyordu²⁶. 14. Yüzyılda alt katı mezar odası olan bir şapel haline getirilmiştir.

Konum planı

Yapının mimari özellikleri : Dışardan tamamen yuvarlak olan bu planın giriş karşısında ve aynı aks üzerinde dışarı taşan bir kısmı vardır. İçeride biri giriş hücresi olmak üzere altı hücre bulunmaktadır. Üst kısmı 5 payeye dayanmaktadır. Üzeri kubbeli bir örtü ile örtülmüştür.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Mezarlara dokunulmadan mescid haline getirilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : İçine bir mihrap, duvarlara kalem işleri, payelerden birinin üzerine tuğla minare yapılmıştır. Yarım daire şeklinde son cemaat yeri ilave edilmiştir²⁷. Ayrıca üstü kubbeli iken türkler döneminde ahşap bir çatı ile örtülmüştür.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1911 yılında yanan camiinin arsası 1920 yılında yola katılmıştır.

6. (H.55) BODRUM CAMİİ

bodrum caminin banisi mesih ali paşadır tahtında bodrum olmağla bu isimle şöhrat bulmuştur kiliseden münkalibdir vakıfı mezbur vûzerayı kirâmdan mesih ali paşa-i evveldir paşai mezbur galatada bir hrîkin itfasına ihtimam ederken sakaflar zemine düşüp ayağı sikest olarak evveli zahriden el-gavuz 907 tarihinde vefat edip murad paşa camiinde mezaristanda medfundur mahallesi vardır

" Yaptıranı Mesih Ali Paşadır, altında bodrum olduğu için bu isimle tanınır. Kiliseden çevrilmiştir. Vakfı ileri gelen vezirlerden ilk Mesih Ali Paşadır. Sözü edilen Paşa Galatada bir yangının söndürülmesine yardım ederken yarmakta olan çatı örtüsü yere düşerek ayağını kırmıştır. 907 yılında vefat ederek Murad Paşa Camii mezarlığında gömülmüştür. Mahallesi vardır."

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Lâleli'de Sait efendi sokağında bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl.

D7) Esas adı Myrelaion manastır kilisesidir.

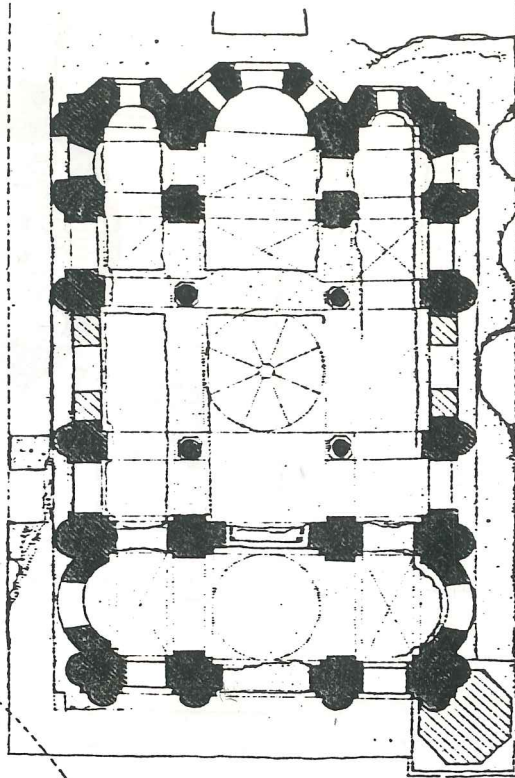
İnşa tarihi : 10.YY.da yapılmıştır²⁹.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : İmparator I. Romaras Lekapenos (920-944) tarafından mezar kilisesi olarak inşa ettirilmiştir³⁰.

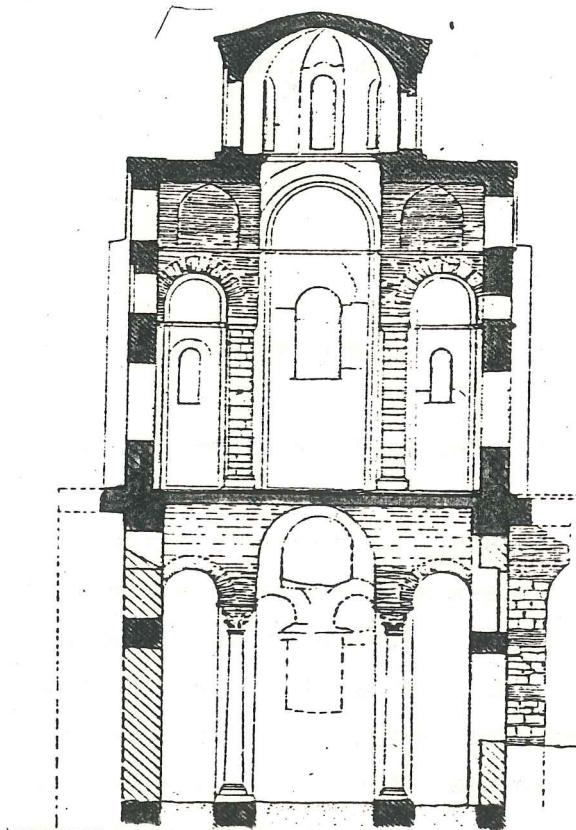
Yapının tarihçesi : 1203 Ağustos'undaki büyük yangında kilise hasar görmüştür. Bodrum kat 14.YY. dönemine değin dini görevler ve cenaze törenleri için kullanılmıyordu. 14.YY'da yapılan tamirlerden sonra burasıda kullanılmaya başlanılmıştır³¹.

Yapının mimari özellikleri : İki katlı olarak yapılmıştır. Bodrum kat kesme taşla birlikte örülen tuğla duvarlardan oluşmuştur. Bir oda üç sahanlıklı asıl odadan oluşan Bodrum kat ile çepeçevre bir teras üzerinde yükselen tamamıyla tuğladan yapılmış üst kattan mevcuttur. Bodrum caminin bütün duvarları taşıyıcı nitelikte olup ana mekanın ortasında kubbenin yükünü taşıyan 4 sütun vardır. Nartex 3 bölümden ibaret olup giriş aksında olan bölümü kubbe, yanlarda olan bölümler çapraz tonozla örtülüdür. Ana mekanın üzerindeki basık kubbe yüksek bir kasnak üzerine oturmaktadır. Apsis kısmının önündeki bölmeler ise çapraz tonozla örtülüdür.

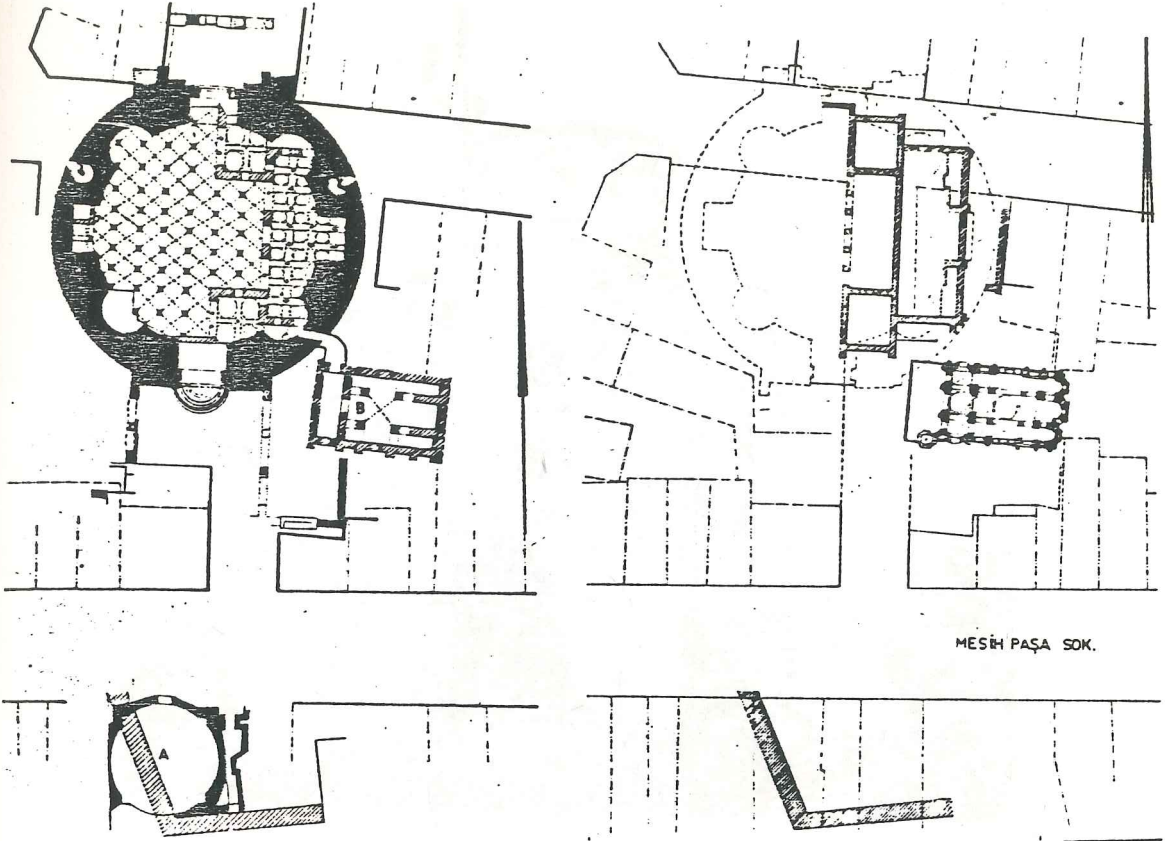

Plan

enine kesid

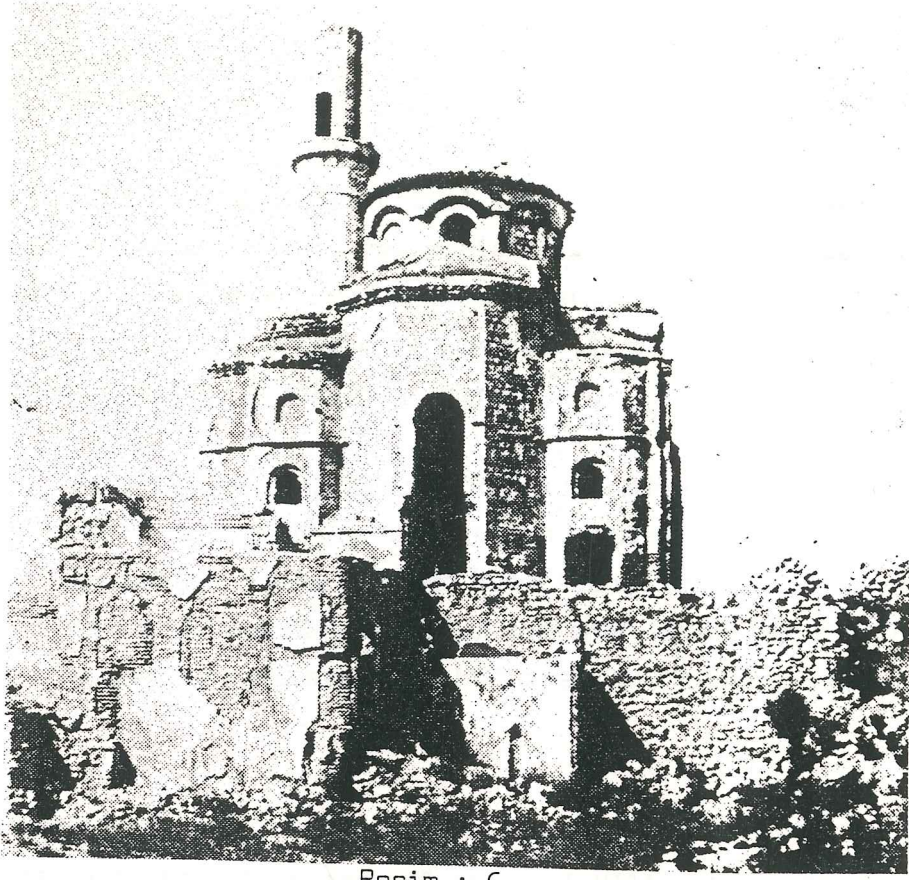
Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Vezir I.Mesih Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiş ve ibadete açılmıştır.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Camiin girişinde sağdaki narthex duvarına bitişik olarak kesme taştan bir minare yapılmıştır. Günümüzde yarısına kadar yıkık durumdadır. Pencere açıklıkları demir parmaklıklar ile kapanmış, kubbe üstleri kiremitle kaplanmıştır. Bu dönemde bodrum katı pek kullanılmamıştır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1911 yangınından beri harabe halde iken son yıllarda restorasyon çalışmalarına başlanmıştır.

Resim : 6

7. (H.?) DEMİRCİLER MESCİDİ

demirciler mescidinin banisi ebu el fetih sultan mehmet hanın cerrahpaşası ali efendidir müruru eyyam ile harap olup yerinde demirciler iskan ederek nice zaman namalum kalmış iken 1176 rebülevvelinde mütevellisi bulunan zatın ikdam ve himmeti ile bina ve ishar kılınmıştır merkadi namalumdur mahallesi vardır³².

Demirciler mescidini yaptıran Fatih Sultan Mehmedin Cerrahpaşası Ali Efendidir. Zaman içerisinde harap olmuştur. Ondan sonra buraya demirciler iskan etmiştir. Uzunca bir zaman burada kalmışlardır. 1176 rebülewel ayında mescidin mütevellisi olan kişi tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve kullanıma sokulmuştur. Mezarı bilinmemektedir. Mahallesi vardır.

Demirciler mescidinin esası Ayateafani Kilisesidir. Fatih devri cerrahbaşlarından Ali efendi camiye tahvil ettirmiştir³³.Yapının fetih öncesi ve sonrası ile ilgili hiç bir bilgi bulunamamıştır.

8. (H.25) ESEKAPI MESCİDİ

bu mescid dahi silivri kapısında vaki camii şerif sahibi olan tevâsi ibrahim paşanıdır minberini reis kaleminde tahvil kesedarı salih ali efendi vazeylemişdir ordu-i hümayunda mestur izzet 1183 tarihinde rahlet eylemiştir mahallesi yoktur

Bu mescid de Silivri kapısında olan caminin sahibi Tavsî İbrahim Paşanıdır. Minberini reis kaleminde tahvil kesederi olan Salih Ali efendi koydumuştur. 1183 tarihinde dünyayı terk etmiştir. Mahallesi yoktur.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Cerrahpaşa caddesi üzerinde bulunan adli tıp binasının, köşesindeki Esekapi medresesinin bitişiğindedir. (Bkz.V.Pl. C8.) Şimdi Cerrahpaşa hastane sınırları içine alınmıştır.

İnşa tarihi : Kilisenin inşa tarihi muhtemelen 14.YY.aittir.

Yapının tarihçesi : Kilisenin orjinal adı bilinmez; halk arasında ve bugüne kadar yayınlanan araştırmalarda bulunduğu mahallenin adına bağımlı olarak "İsa kapı mescidi" adıyla tanınmaktadır³⁴. Hüseyin Ayvansarayi'nin Hadikat-ül Cevâmi adlı kitabında ilk kez yapı için "Manastır mescidi" tanımı kullanılmıştır. 1877 yılında A.G.Paspa-tes'in İstanbul'daki Bizans yapılarını tanıtan kitabında mescidin mimari unsurları kısaca incelenmiş ve yapının eski bir "manastır veya manastır sapeli " olduğu belirtilmiştir.

Yapının mimari özellikleri : Kilise, batı-doğu yönünde uzanan dikdörtgen plânlı, tek nefli bir yapıdır. Uzun apsisi 23.m.yi bulurken eni ancak 9 metredir. Orjinal apsis yuvarlağı tamamen kaybolmuştur. Bema mekanı 2.57 m. yükseklikte başlayan beşik bir tonozla örtülüdür; tonoz eteği mermer bir silme ile çevrelenmektedir. Bema'nın kuzeyinde kalan yan mekanın içine türk devrinde minare inşasıyla orjinal görünümünü tamamen kaybetmiştir. Bemanın güneyinde kalan yan mekan Bizans devrindeki şekliyle günümüze kadar gelmiştir. Orjinal bina muntazam kesme taş ve tuğla dizileri halinde yapılmıştır. Alma-

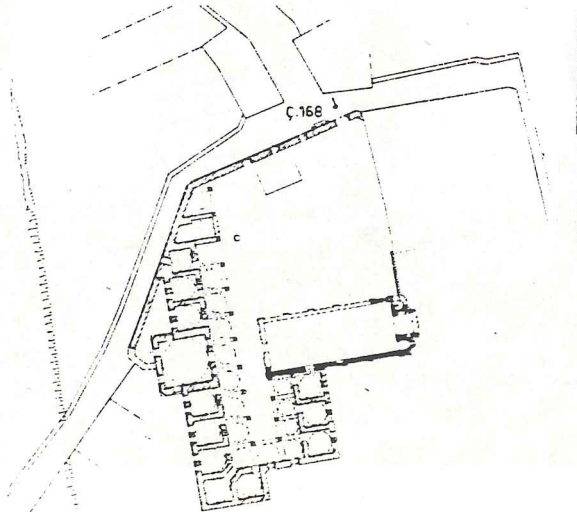
şık tekniğin yanısıra iç ve dış duvar örgüsünde gizli tuğla tekniği kullanıldığı dikkati çekmektedir. Duvar örgüsünün kalitesi iç ve dışta farklıdır. Kemerler Bizans mimarisindeki alışılmış tekniğe göre yalnız tuğla değil, taşında kullanıldığı dikkati çeker.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Kilise 16.Yüzyılın ikinci yarısında, Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-66) hükümdarlığı döneminde, Vezir Hadım İbrahim Paşa tarafından camiye dönüştürülmüş olup, mescid halini almıştır. Bunun yanısıra bir mektep, bir medrese daha inşa ettirilmiştir. Mustafa Saî'nin yapı listelerine göre mescid ve medrese Mimar Sinan'a yaptırılmıştır³⁵.

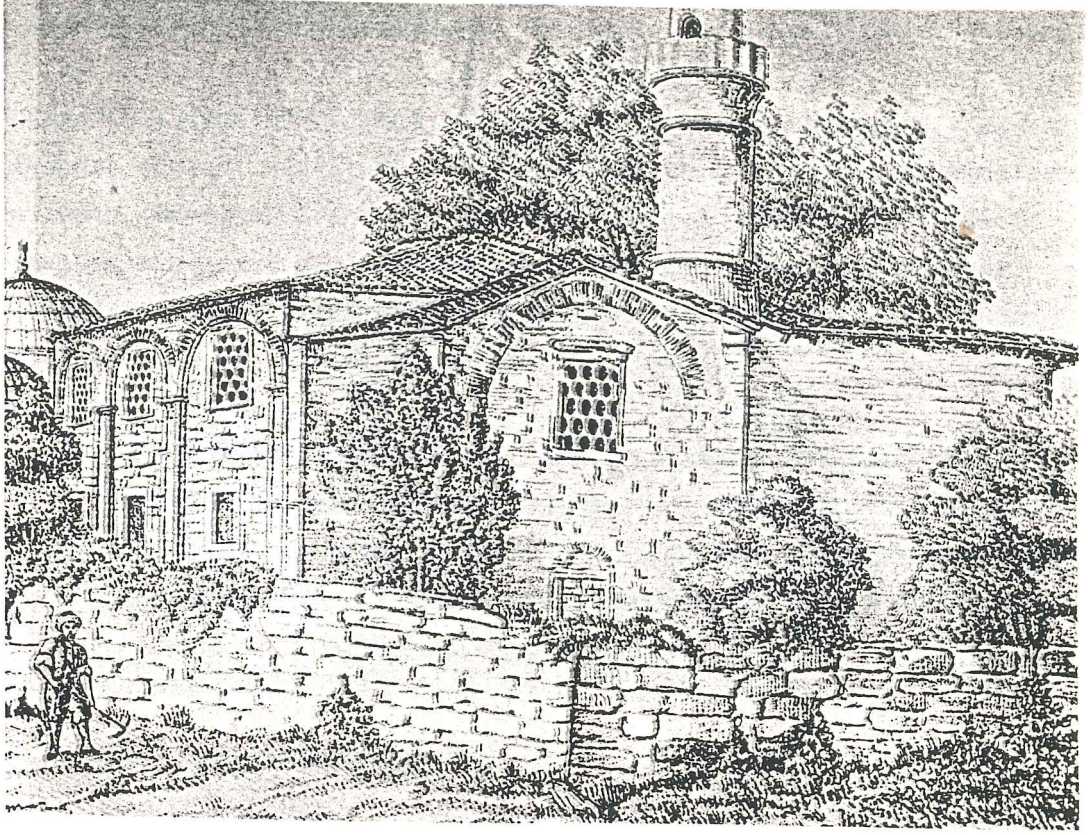
Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Kilise mescide çevrilirken en çok güney duvarı hasar görmüştür. Medresenin bir bölümü Güney duvarına bitişiktir. Caminin mihrab'ında bu güney duvarının iç tarafına açılan bir nişten ibarettir. Minare yerinin seçiminin İstanbul'daki diğer Bizans kiliselerinde rastlamadığımız bir örneğini gösterir. Prothesis mekânında yapılan minarenin girişi mescidin dışında olup kuzey tarafa bakmaktadır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1974 yılında mescide bitişik revak bölümü tümüyle ayakta idi. Ne yazık ki yapı 1982 yılına kadar harap olmuş ve bu bölmeler yıkılmıştır. 8 yıl gibi kısa bir sürede süratle yıkılmaya bırakılmış bu mescidi ve bitişikindeki diğer bölmeleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü onarımını yapmaya karar vermiş ve gerekli çalışmalara başlanmıştır.

Konum planı

Gravür

Resim : 7

9. (H.23) ESKİ İMARET MESCİDİ

ebuelfetih sultan mehmedindir kiliseden münkalibdir ayasofya vakfına mülhakdır sultanı mezburun camii şerifinin sekiz medresesini binasından sonra imaret binasına dek bu mescid imaret olmakla böyle şöhrat bulmuştur minberini şeyhülislam ishak efendizade ahmed efendi vaz eylemişlerdir ki selanik kadısı iken fethi belgrad tarihlerinde vefat eylemiştir mescidi mezkurun mahallesi vardır³⁶.

Fatih Sultan Mehmedi'ndir. Kiliseden çevrilmiştir. Ayasofya Vakfına katılmışdır. Sözü geçen Sultan'ın Camii Şerifinin imareti yanında bulunmasından bu isimle tanınmıştır. Minberini Şeyhülislam İshak Efendizade Ahmed Efendi koydurmuştur. Bu zat Selanik Kadısı iken Belgrad'ın fethi tarihlerinde ölmüştür. Adı geçen Mescidin mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Zeyrek camiinin batısında, Haydar yokuşunda, Küçük mektepli sokağında bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. D4)

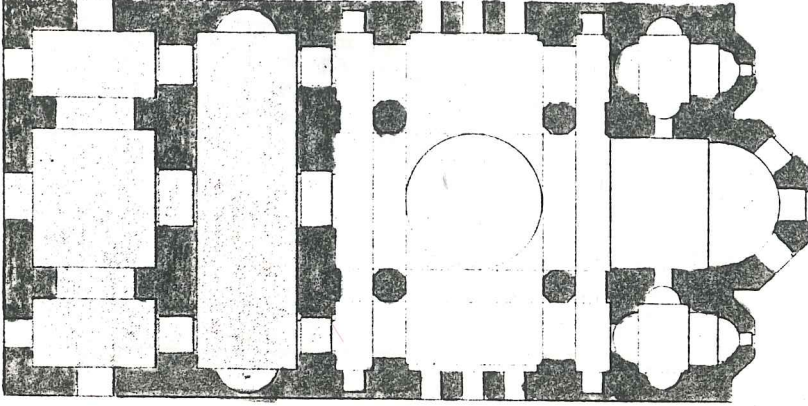
İnşa tarihi : 11.Yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir³⁷.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : İmparator I.Alexius'un annesi Anna Dalassena tarafından yaptırılmıştır³⁸.

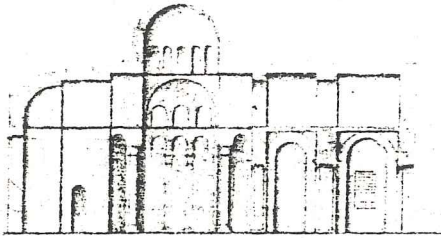
Yapının tarihçesi : Evvelce, Pantepoptes manastırının kilisesi olarak geçmektedir³⁹. Manastır 1204'te olan latin istilasından sonra Kayzer Alexios Murtzuphlos tarafından ana konut ve gözlem yeri olarak kullanıldı. 1206'dan sonra Venedikli Benediktinerkonvents S.Giorgio Maggiore'nin eline geçti. 1261'den sonra tekrar Bizans'lıların eline geçen bu kilisenin dini politikada büyük rolü vardır. Kilisenin kendi içinde büyük bir kitaplığı mevcuttur⁴⁰.

Yapının mimari özellikleri : Mimari plan özelliği açısından Dehlizli tipe örnek sayılabilir. Girişi aysisile aynı aks üzerindedir. Yapı bu aksa göre tamen simetriktir. Giriş hacminden sonra narthex'i gelmektedir. Buradanda ana kubbeli hacme geçilir. Kilisenin orta ana mekanı kitle halinde yükselmiştir. Orta mekanı örten kubbenin yükü 4 büyük kemerle sütunlara aktarılmaktadır. Ana kubbe yüksek bir kasnağın üzerine oturur, ve pencerelerle aydınlık bir mekanı oluşturur. Kubbenin kasnağı dıştan ince yarım sütun demetlerine binen, kademeli kemer-

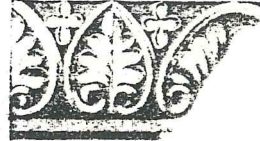
ler ve dalgali testere dişi tuğla kornişler ile süslenmiştir. Giriş holu ve narthex kısmın üstü çapraz tonozlarla örtülmüştür. Manastır bölümünde 35 oda vardır. Binanın çepheleleri 2 sıra taş 4 sıra tuğladan yapılmıştır.

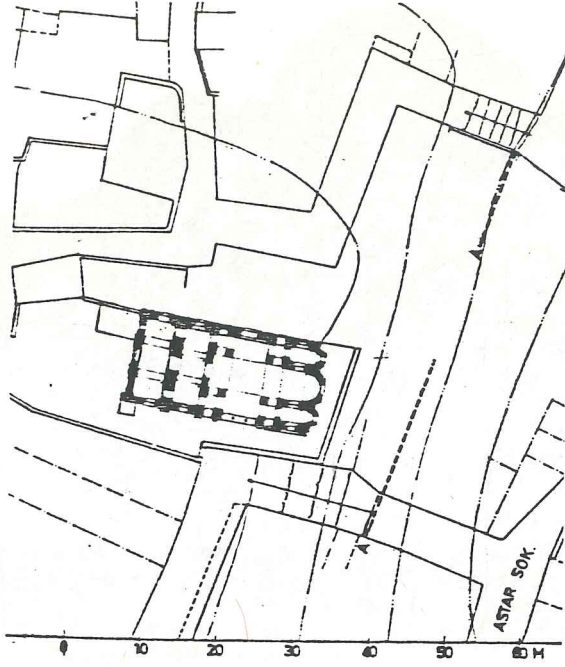
Plan

kesit:

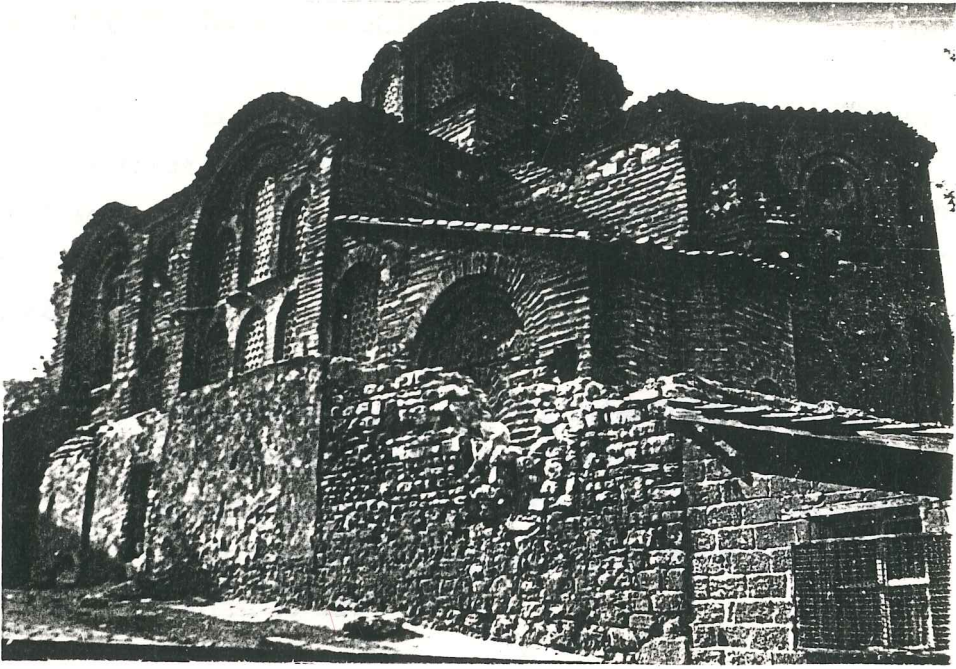
Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU .

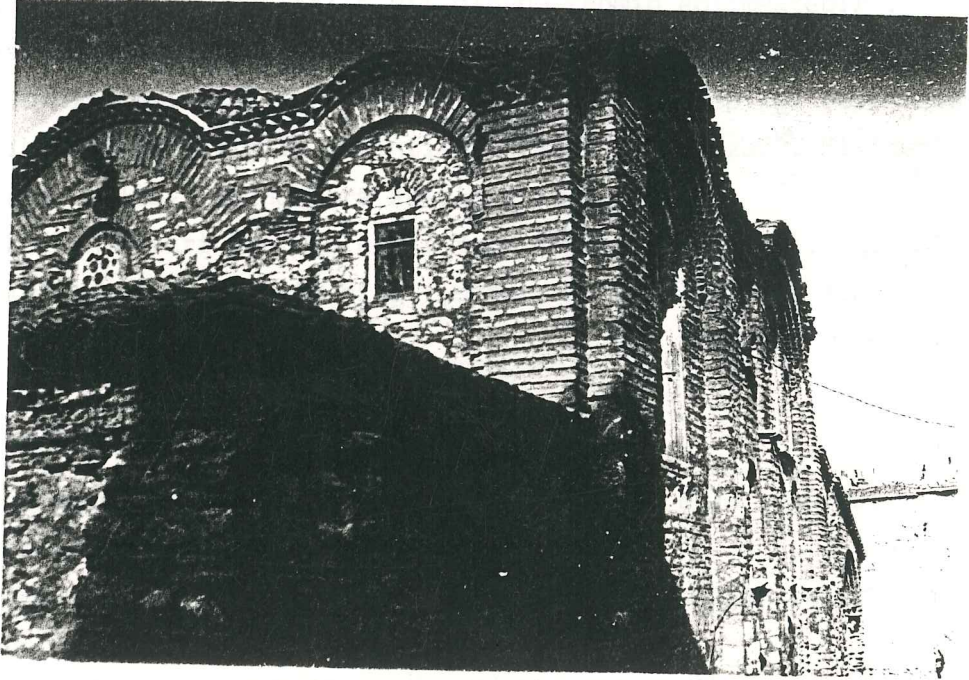
Kullanımı : Fetihten sonra Fatih medreseleri yapıldığı sırada imaret vazifesi görmüş birmüddet sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Girişin sağında yapılmış olan minare narthex duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Minberini şeyhülislâm İshak efendizade Ahmet efendi yaptırmıştır. Yapı camiye çevrildiğinde fazla değişiklikler yapılmamıştır. 1918'de çıkan büyük yangında hayli zarar görmüştür.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Çevresindeki yerleşimin yoğunlaşması duvarları harap etmiş, manastır yapı kalıntılarının hızla değişmesine neden olmuştur. Faal durumda olmakla beraber bir özel Kuran kursu tarafından yatakhane ve yemekhane haline getirilmiştir. (Resim 8)

Resim : 8

Resim : 9

10. (H.22) ETYEMEZ TEKKESİ MESCİDİ

kiliseden münkalibdir vakfı ceysi fetihden elseyhtir şeyh derviş mirzababa ibni emir buharidir civarında medfundur vakfiyesi nükte şinas 886 tarihinde tescil olunmuştur tealiyetini evladiyet üzerine zapt eden imamlardan şeyh ali efendi hala mescidi mezburda ayini sadiye icra eylemektedir mahallesi yoktur⁴¹.

Kiliseden çevrilmiştir. Vakfı fetih harbinden Emir Buharinin oğlu Şeyh derviş Mirza Baba'nındır. Civarında gömülüdür. Vakfiyesi nükte Şinas 886 tarihinde yazılmıştır. Vakfın yönetimi evlada şart iken, inanlardan Şeyh Ali Efendi hâlâ adı geçen mescidde sadiye ayini icra etmektedir. Mahallesi yoktur.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Samatya'da Etyemez semtinde bulunmakta idi.(Bkz.V.Pl. C8)

İnşa tarihi : 9-10 YY'la ait olduğu tahmin edilmektedir⁴².

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Bilinmemektedir.

Yapının tarihçesi : Paspates'in İstanbul'da yaptığı çalışmalar sırasında yapıyla ilgili kalıntılara rastladığı yazar⁴³. Kilisenin ornament taşları yabancılara satılmıştır.

Yapının mimari özellikleri : Yapı çok önceleri yıkıldığı için mimarisi hakkında hiç bir bilgi yoktur. Muhtemelen Dios manastırına art bir kilisedir.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihden sonra Emir Buhari'nin oğlu şeyh derviş Mirza baba tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : Değişiklikler konusunda hiç bir bilgi bulunamamıştır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Bugün yerinde samatya işçi sigortaları hastanesi yapılmıştır.

11. (H.?) FENARİ İSA CAMİİ

Hüseyin Ayvansaray'ının araştırmalarında Lips manastırı hakkında hiç bir kayıt bulunamamıştır. Senelerdir yapılan araştırmalar ve mimari özellikleri bize buranın kiliseden çevrilmiş bir yapı olduğunu ispatlar.

ORİJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Vatan caddesi üzerinde, Halıcılar köşkü Sultan Selim medresesi yakınındadır. (Bkz.V.PL. C6)

İnşa tarihi : M.S.907 yılında yapıldığı zannedilmektedir⁴⁴.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Bizans imparatoru VI. Leon (M.S.886-912) döneminde, Patris ve Drungarios Konstantin Lips inşa ettirmiştir⁴⁵.

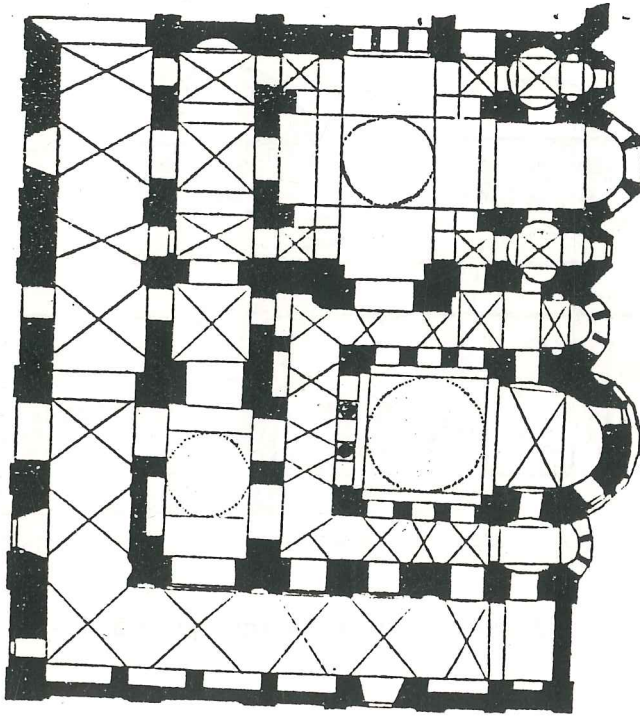
Yapının tarihçesi : Duvarına inşa edilen bir silme üzerindeki kitabesinde "Lekesiz Meryem'e" ithaf edildiği belirtilmiştir . Bazı kaynaklarda bu mabedin kadınlar manastırı olarak faaliyet gösterdiği kayıtlıdır⁴⁶. Bir ara hastane fonksiyonu olarak bile hizmet vermiştir. Kilise XI. ve XII. Mikheal (1261-1282)in karısı Theodora burayı ailesinin mezar kilisesi haline getirmek için, güneye ilaveler yaptırmıştır⁴⁷.

Yapının mimari özellikleri : Kilisenin evvelci mevcut olan mabedi yani kuzey kanad dört sütunlu yunan hacı şeklindedir. Güney cephesine daha sonradan yapılan ilave ise dehlizli tipte olup binayı dıştan çeviren dehlizlerden biri üzerine oturmuştur. Aradaki duvarlarda da geçitler açılıp, iki kilisenin birbiri ile irtibatı sağlanmıştır. Binaya ait olan köşedeki narthex'inin kare planlı bölümü çapraz tonozla örtülüdür. Lips manastırının ilk kilisesinin bu kanadı, ikinci kilisenin narthex'inin tarafını işgal ettiğinden ilk bakışta burası simetrisini kaybettiği intibağını bırakmaktadır. İki ayrı karelerdeki bu binayı ustalıkla kaynaştıran mimar, narthex'in solundaki bu eski parçayı yeni binanın narthex'inin bir tarafı olarak tasavvur etmiştir.

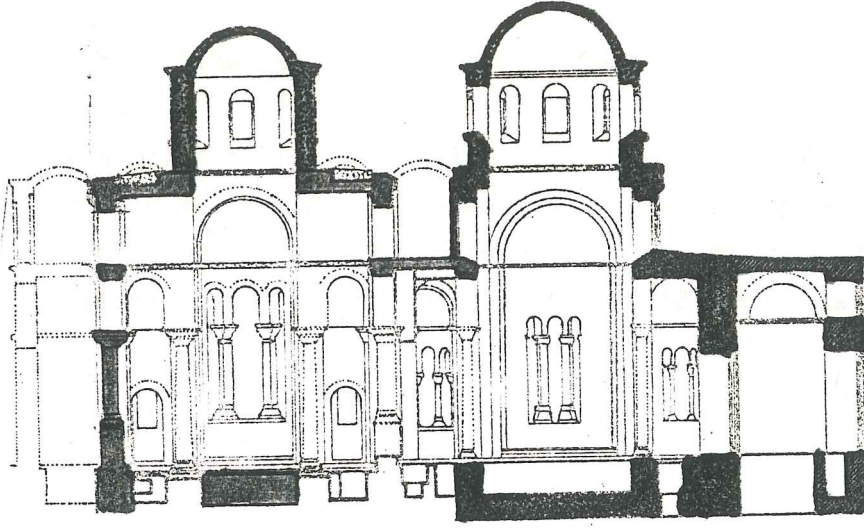
Kuzey taraftaki ana kilise planı atnalı gibi orta kısımla 3 taraftan çeviren dehlizlerden oluşur. Esas naos'u teşkil eden mekan 4 paye üzerinde yükselen kalevari bir kaide gibidir. Bu 4 paye 5 m. çapındaki yüksek kasnaklı bir kubbeyi taşımaktadır. Bu kubbenin çevresinde üç taraftan basık kubbeler vardır. Dehlizlerin üzeri ise tapraz tonozla örtülüdür. Kesme taştan sivri türk kemerleri yapılmıştır.

Güneydeki apsis esas itibariyle ana apsisin karakterini taşımaktadır. Dış cephe karakterinde farklılık gösterir. Burada daha sade plâstik tesirde zayıftır. Doğu cephesinde, Fenâri İsa Camii'nin üç devrinin izlerini açıkça görmek mümkündür. Güneydeki galerinin ilave olduğu tuğla taş ve örgülerinin uygulamasından anlamak mümkündür.

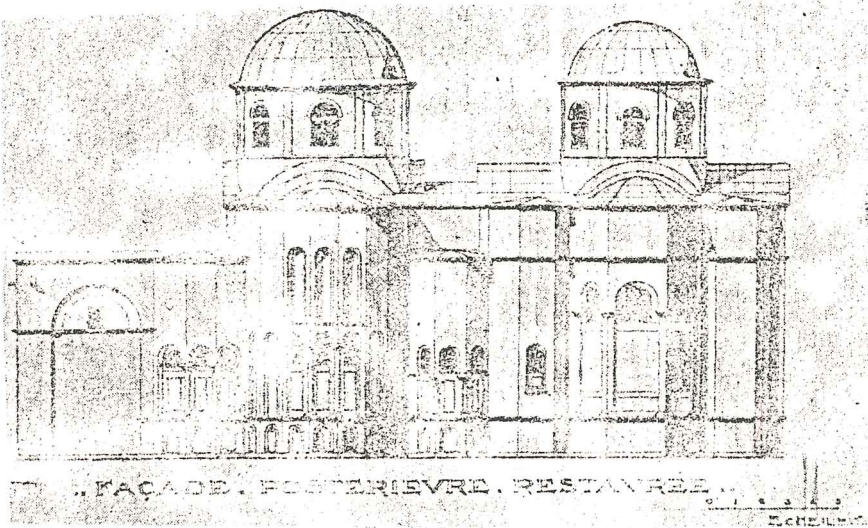
Kilisenin evvelce çok zengin olduğu anlaşılan iç tezyinatından, apsis payeleri, ikonastasis parçaları, silmeleri ve ufak bir döşeme mozaiği kalıntısı zamanımıza kadar gelmiştir. Güney dehlizin duvarlarında fresko ve güney kilisenin batı dehlizinin sağ duvarında ise mozaik izlerine rastlanır.

Plan

Enine kesit

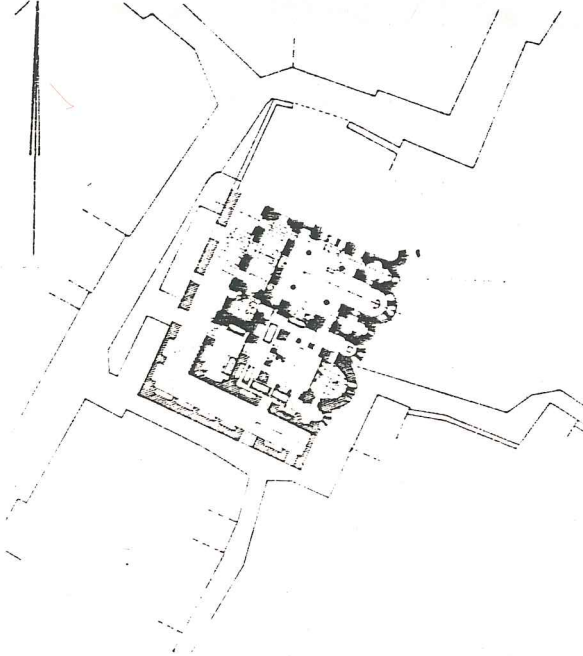
- Doğu cephesi krokisi (Ebersolt-Thiers'den)

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

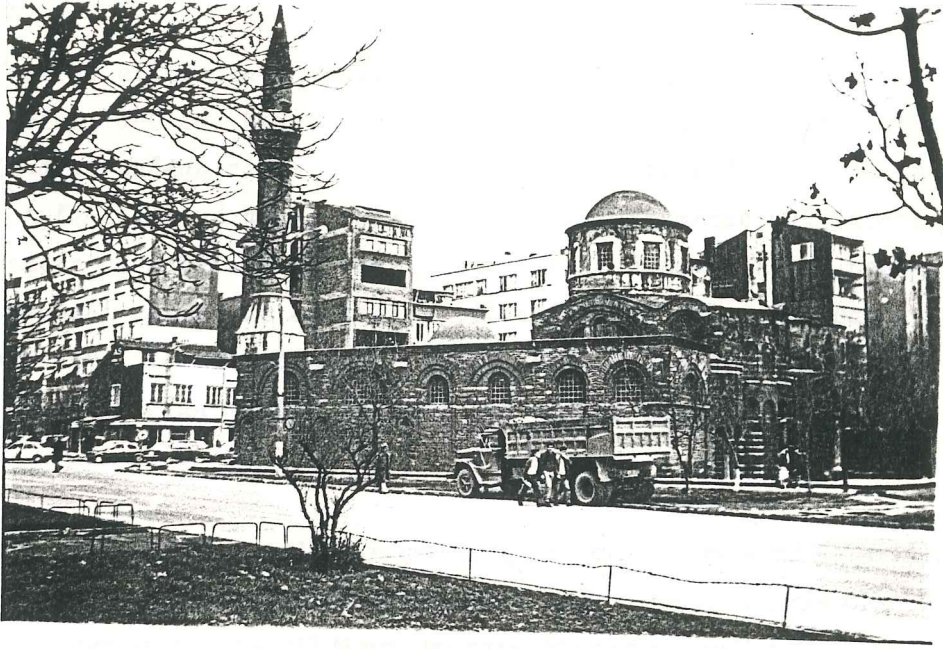
Kullanımı : Kilise fetihten sonra bir müddet daha hristiyanların elinde kalmıştır.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : Fenârizâde Ali Efendi tarafından zaviyeye çevrilmiştir. Bina 1633'de meydana gelen büyük yangında harap olmuş, 1636'da Sadrâzam Bayram Paşa tarafından bazı yerleri değiştirilerek tamir edilmiştir. 1831-1832 tamir listesinden binanın uzun müddet harap durumda kaldığını öğrenmekteyiz⁴⁸. 1918'de Cibâli-Fatih yangınında tekrar yanan ve ibadete kapatılan bu camii, 1959-1962 yılında vakıflar idaresi tamir ettirerek ibadete açılmıştır⁴⁹.

Konum planı

Bugünkü durumu ve kullanımı : Bakımına özen gösterildiği gibi halen camii olarak kullanılmaktadır.

Resim : 10

12. (H.6) FETHİYE CAMİİ

camii mezbur kiliseden münkalibdir hin'i fetihde ibka olunan kiliselerden olup 1000 tarihinde vuku bulan bir nizağ üzerine yedlärinden ahz olunarak sultan zamanı murad han-ı sâsil hazretleri camii şerife tebdil eylemişdir vezayifi ayasofya-i kebir haremünde vaki türbesinden verilir ve havalisinde sadrı azam-ı vakt bulunan sinan paşanın bir medresesi vardır ve iç kapısı ittisalindeki çeşme ile bab'ı harici fevkindeki ali mektep maktul damad ibrahim paşanın damadı ve kethüdayı sadrı ali olan maktul kethüda bey mehmed ağanıdır mahallesi vardır⁵⁰.

Adı geçen camii kiliseden çevrilmiştir. Fetihden sonra bırakılan kiliselerden olup 1000 tarihinde ortaya çıkan bir anlaşmazlık üzerine diğerlerinden ayrılarak Sultan III.Murat Han zamanında camiye çevrilmiştir. Vazifelileri Büyük Ayasofya haremındaki türbesinden gönderilir ve çevresinde zamanın Sadrazamı olan Sinan Paşanın bir medresesi vardır. Ve iç kapısı bitişiğindeki çeşme ile esas giriş kapısı üzerindeki kubbeli mektep maktul Damat İbrahim Paşanın damadı ve Maktul Sadrı Ali kethüdası Kethüda Bey Mehmet Ağanıdır. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Çarşamba semtinde bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. D3)

İnşa tarihi : 1292-1294 yılları arasında yapılmıştır⁵¹.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : VIII.Mikhael Palatologos'un yeğeni Pdotostratos Mikhael Glabes Tarkhaniotes tarafından yaptırılmıştır⁵².

Yapının tarihçesi : Daha sonra Mikhael Glabes'in karısı mevcut binanın güneyine yaptırılan kilise mezar şapeli olup içinde Mikhael ile karısının mezarı bulunmaktadır. "Pammakaristos kilisesi" adı ile bilinen bu yapı 1420'den sonra kadınlar manastırı olmuştur .

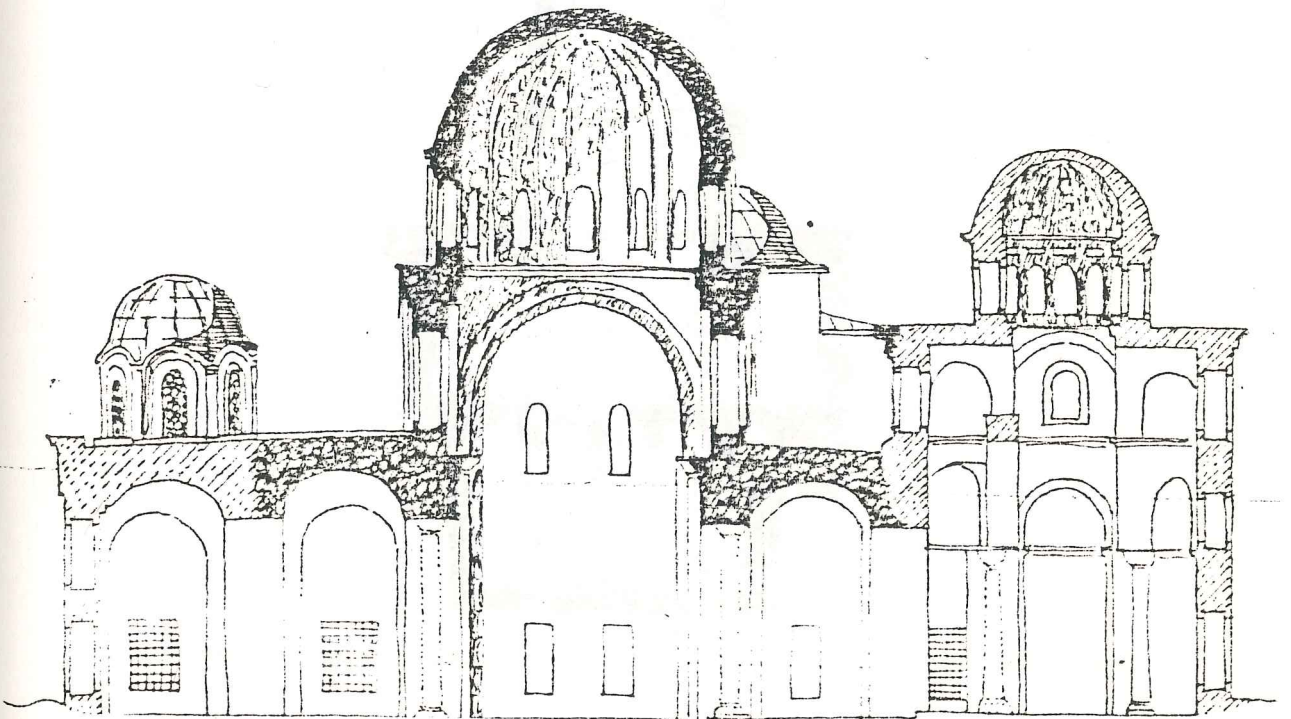
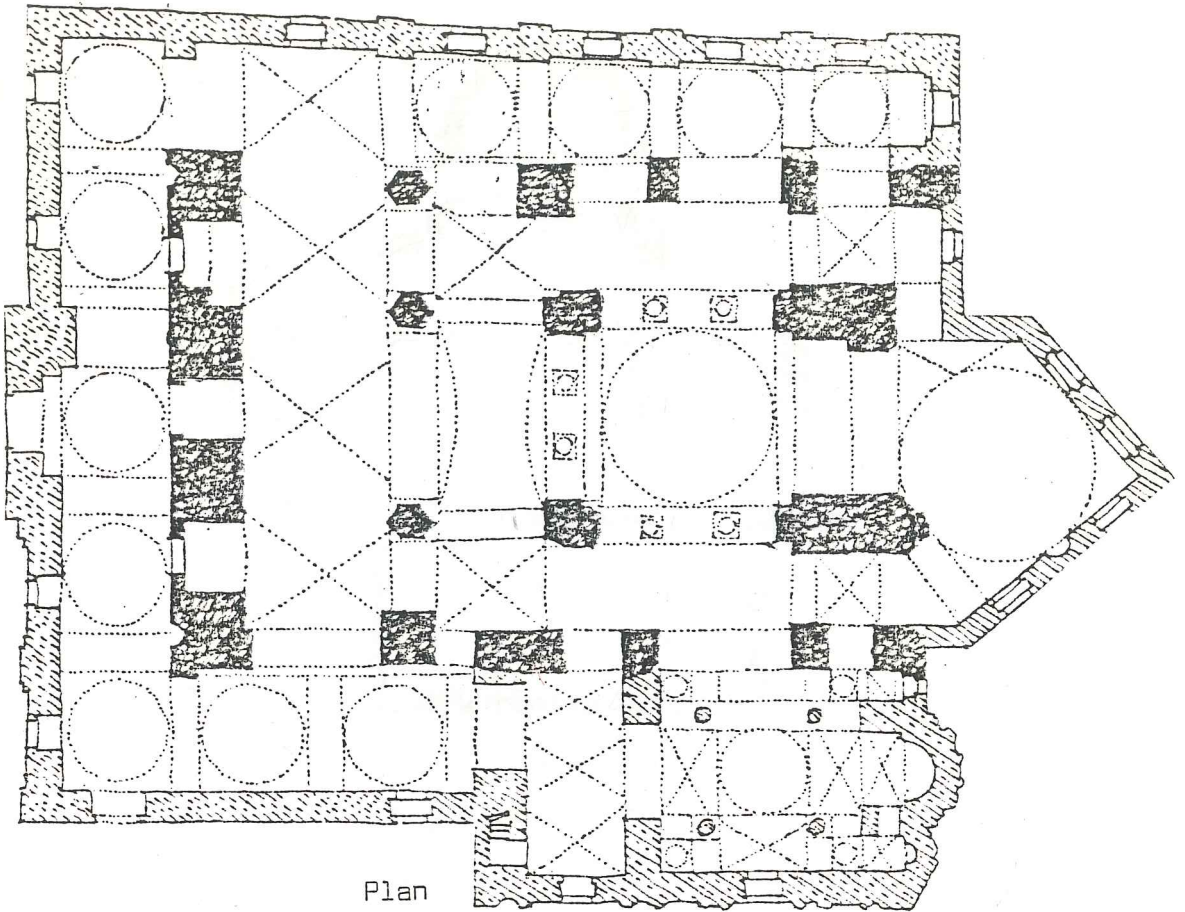
Yapının mimari özellikleri : Kilise batı-doğu eksenine göre kurulmuş bir bina olarak yüksek bir set üzerine ve şehrin Haliç'e hakim bir noktasına inşa edilmiştir. Kilise 3 bölümden meydana gelmiş-

tir. Kuzeydeki ana kilise binası dehlizli plan özelliğini gösterirken, sonradan ilave edilen güneydeki bölüm klasik Yunan haçı planına sahiptir. 3'ncü bölüm ise kuzey ve batı yönlerinde kiliseyi çevreleyen dış hollerdir. Kuzeydeki ana Kilise binasına batıdan girilmektedir. Dış holden sonra narthexli bölüme gelinir. Ana apsis çıkıntısı giriş aksındadır, Ortadaki ana mekanın üstündeki kubbeyi taşıyan 4 adet geniş ayaklar olup tekrar bunların arasında orta mekanı iç taraftaki dehlizlerden ayıran sütunlar var idi. Fakat bu sütunlar kilise camiye çevrilirken orta mekanın genişlemesini sağlamak için kaldırılmıştır. Böyle bir uygulamayı Koca Mustafa paşa camisinde yapıldığını görmekteyiz.

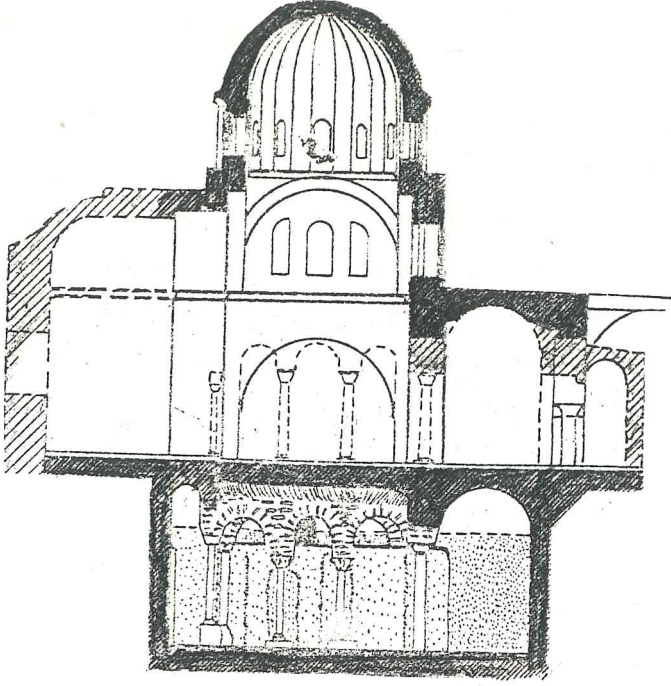
Orta mekanı örten 5m.çapındaki kubbenin yükü 4 büyük kemerle taşıyıcı ayaklara aktarmaktadır. Kubbe yüksek bir kasnak üzerinde yükselir. 12 pencere ile aydınlanan bu kubbenin kasnağı dıştan ince yarım sütun demetlerine binen, kademeli kemerler ve dalgalı testere dişi tuğla kornişler ile süslenmiştir.(Resim 12) Güneydeki kilise ile arasında bir çapraz tonozla ayrılmış iki küçük kubbe daha bulunmaktadır. Bunların kasnaklarında ise sekizer pencere vardır. Kilise girişindeki narthex çapraz tonozlu olup, ana mekâna dört paye ile bağlanmıştır. Bunlardan üç tanesi yontularak altı köşeli hale getirilmiş ve köşeleri yaprak şeklinde kesilmiş, sütun başlıklarına benzer başlıklar meydana gelmiştir. İç bezemelerinden günümüze hiç bir şey kalmamıştır. 1964 yılında İ.Ü.Sanat tarihi kürsüsünde yapılan tezde mihrabın bulunduğu bölümdeki kubbenin iç yüzünde duanın yapıldığını anlatan madalyon, kubbe yuvarlağında sıra ile madalyonların yer aldığı yazılmakta isede böyle bir şeyin mümkün olamayacağı çünkü mihrabın bulunduğu bölümün ilavesi camiye çevrildikten sonra inşa edildiğini bilmekteyiz.

Güneydeki küçük kilise dört sütunlu tipik yunan haçı planlıdır. Bina cami olduğu sırada bu sütunlardan soldaki ikisi kaldırılarak yerlerine geniş ve yüksek bir kemer yapılmıştır. Fakat Restorasyon çalışmalarının da orjinal haline getirilmiştir. Narthex'in dış cephesi yan galeri ile kısmen sarılmıştır. Burada silme bu cepheri suni bir şekilde ikiye ayırmaktadır. Kilisenin en dikkati çeken taraflarından biride mozaikleridir. Kubbe göbeğinde elinde incili tutarken İsa kompozisyonu ve kubbe dilimlerinde oniki havari yer almaktadır.

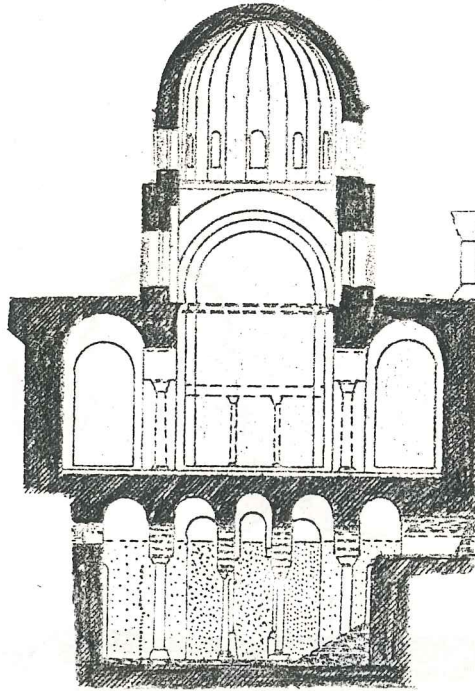

Enine kesit

Fethiye Camii esas kilisesinin orjinal mimarisi ile boyuna kesit
(Hallensleben'den)

Kilisenin orjinal durumunu gösteren enine kesit (Hallensleben'den)

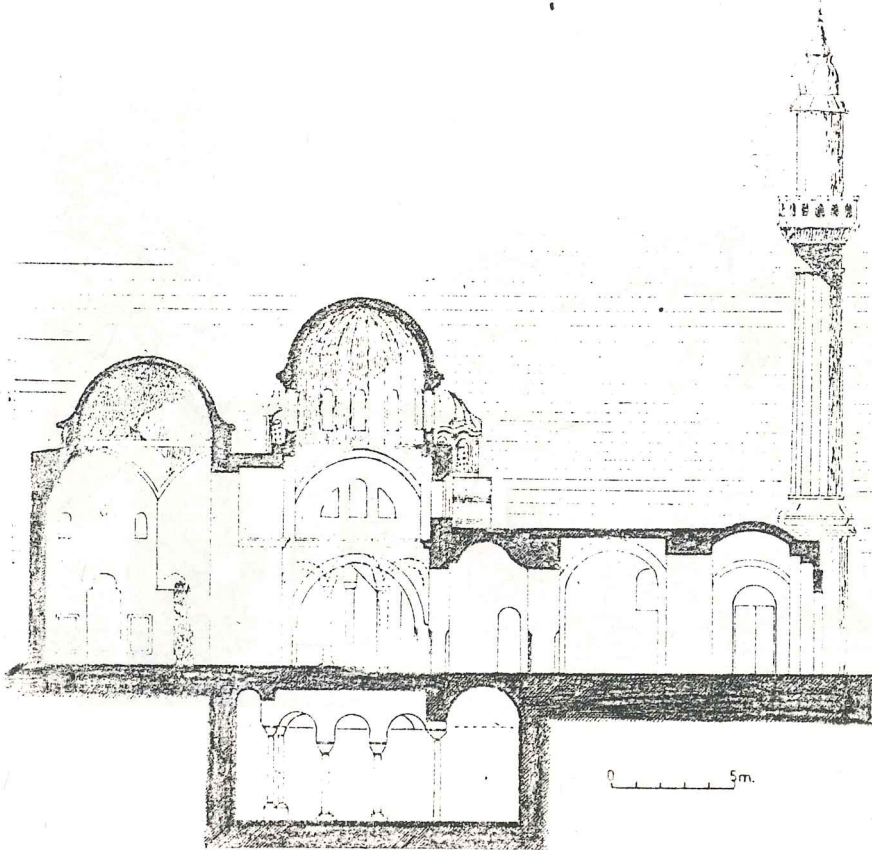

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

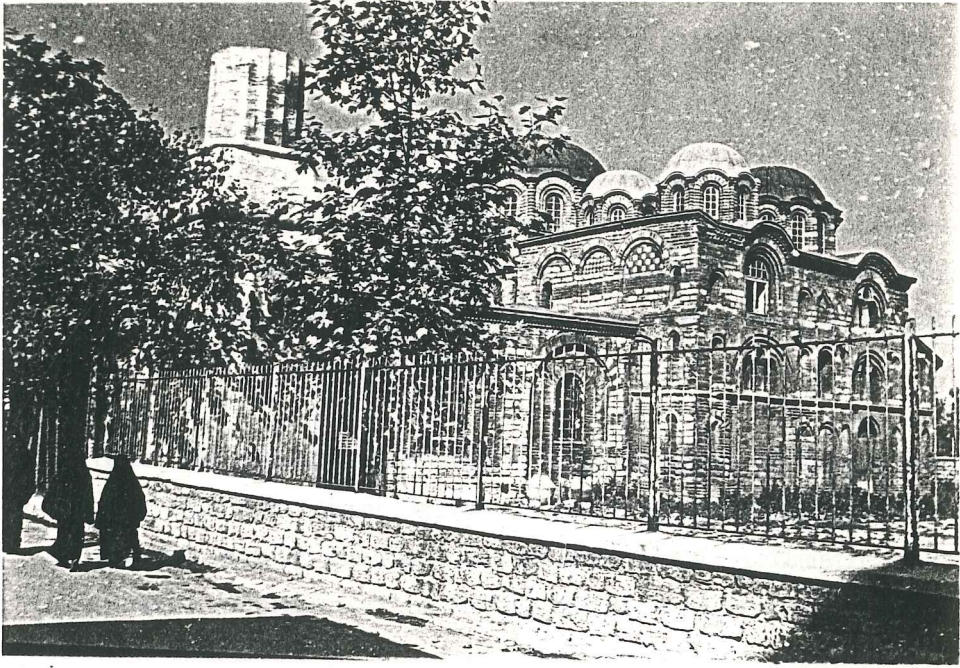
Kullanımı : Fetihden sonra 1456 yılına kadar kilise olarak kalmış. 1586'da Patrikhaneye tahsis edilmiştir⁵³. 1591 senesinde III.Murad zamanında veziri azam Ferhad Paşa tarafından camiye çevrilerek, Fethiye Camii adını almıştır⁵⁴. Dış kapısının üzerindeki mermer beş satırlık kitabeye göre Abdülmecid devrinde bina esaslı olarak tamir edilmiştir. Kitabede H.1262(1846) tarihi vardır.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Camii kısmında minber ve mihrap ilavesinden başka önemli bir değişiklik olmamıştır. Mihrap kısmı üçgen şeklinde dışarı taşmış üzeri ise kubbe ile örtülmüştür. Mihrap önü kubbesindeki Türk devri süslemesinden çok az bir kısım kalmıştır. Kesme taştan yapılmış olan tek şerefeli minare, gövdenin yarısına kadar yıkılmış haldedir.(Resim 11)

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1938-1940 tarihleri arasında ciddi olarak restore edilmiş güneydeki bölüm kuzeydeki ana mekandan ayrılarak müze olarak halen açıktır. Kuzeydeki ana mekan camii olarak ibadete açıktır.

Yapının Fetihden sonraki konumu durumunu gösteren kesiti

Resim : 11

Resim : 12

13. (H.21) GÜL CAMİİ

camii mezbur kiliseden münkalibdir fielasıl tersanenin alat ve levazımatı sairesi için mahzen olup badehu sultan selim han-ı sâlis hazretlerinin emriyle minare ve sair malzemesi bina olunarak camii şerif kılınmışdır ve taifesi onun vakfından verilir mahfeli hümayunu sultan mahmud han hazretlerinin zamanı saltanatlarında bina olunmuşdur mahallesi vardır⁵⁵.

Adı geçen cami kiliseden çevrilmiştir. Esasında tersanenin alet ve levazımatı için depo iken zamanın padişahı II.Sultan Selim Han hazretlerinin emriyle minare ve diğer kısımlar ilave edilerek camiye çevrilmiştir. Ve görevlileri kendi vakfından verilir. Mahfeli Sultan Mahmud Han Hazretlerinin saltanatları zamanında inşa edilmiştir. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

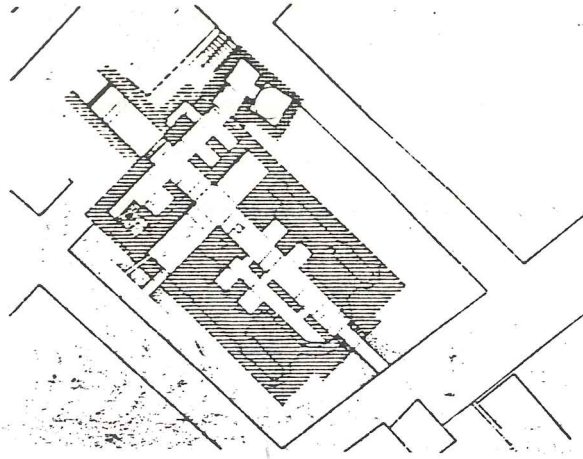
Yeri : Cibâli'de Abdüllezzel Paşa caddesine açılan sarıklı caddesi üzerinde şair Nev'i sokak ile Gül camii sokak arasında kalan parsel üzerinde bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. E3)

İnşa tarihi : Orta Bizans devrine ait olan bu yapının inşa tarihi kesin bilinmemektedir. Evvelce Euphemia ve Theodosia kilisesi olduğu bilinir⁵⁶.

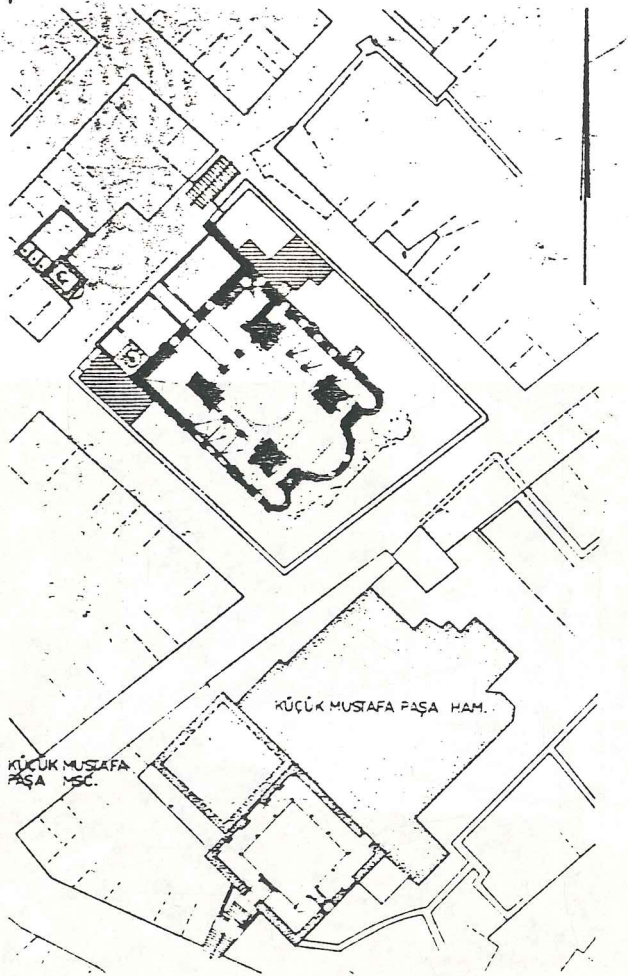
Yapının mimari özellikleri : Bina haç şeklindedir. 4 büyük ayak orta mekanın açıklığını taşımaktadır. Apsis kısmı, Bizans devri kiliselerinin özelliklerini taşımaktadır. Yan apsisleri Paloilogos'lar devrinde değiştirilmiş ve dış görünüşleri bugünkü durumuna sahip olmuştur. Bu yan apsisleri Fenâri İsa ve Fethiye camii yan apsislerine benzediğinden 13.YY sonları, 14.YY başları arasında tarihlendirilebilir,

Orta mekanın üzeri ana bir kubbe ile örtülü olup bunu 4 büyük ayak taşımaktadır. Yan apsislerin üstü ise çapraz tonozlarla örtülmüştür. Kubbe ve duvardaki bezemeler orjinal haliyle durmaktadır.

Plan

Konum planı

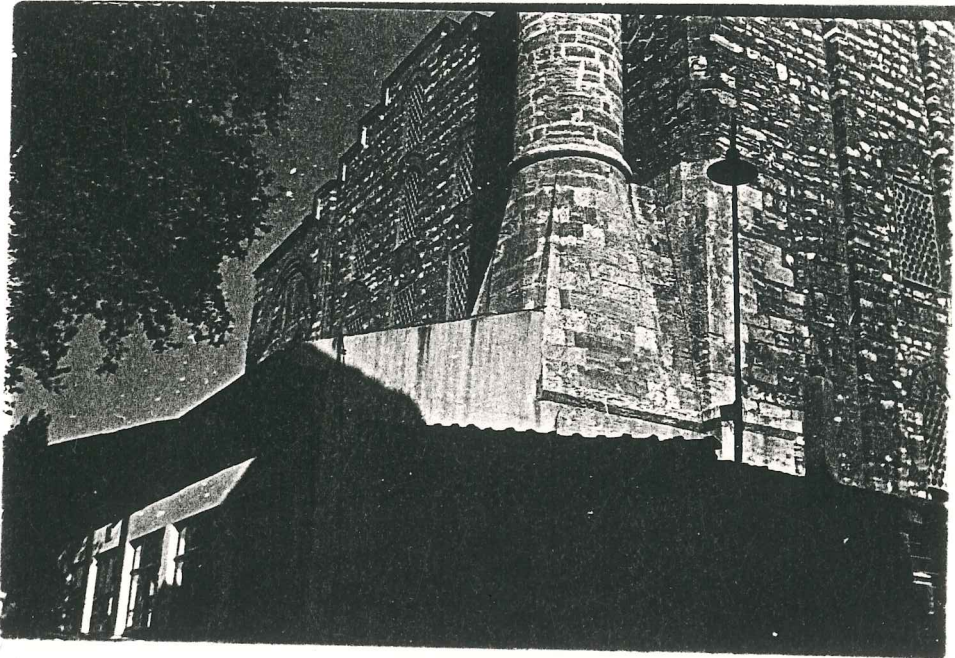
YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihden sonra hemen camiye çevrilmemiş bir müddet Tersane deposu olarak kullanılmıştır. Hükümdar II.Sultan Selim Han hazretleri zamanında camiye çevrilmiş olan bu yapı epey tamirler görmüştür.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Binanın bütün dış duvarları ve örtü sistemi türkler zamanında yeniden yapılmıştır. Mermerden bir minberi olup, ceviz ağacındanda hünkar mahfili yaptırılmıştır. Bugün hala camii olarak kullanılmaktadır. Camii görevlilerince sonradan ilave edilen, son cemaat yeri komple camla kapatılmıştır. (Resim 13) Minaresi kesme taş olup, günümüzde şerefeye kadar olan kısmı yıkıktır.

Ancak bu binada, halli gereken bir meselenin varlığı kendisini gösterir. Lorichs'ın 1553-1555 yıllarında çizdiği büyük İstanbul panoramasında burası değişik bir mimari ile minareli olarak işaretlendiğine göre daha önce belki de I.Selim zamanında camiye çevrilmiş olabilir⁵⁷.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Camii olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Resim : 13

14. (H.35) GÜNGÖRMEZ MESCİDİ

Hadikat-ül Cevami'de bu yapıyla ilgi bir madde açılmamıştır. Yalnız II.Cild s.86, madde 35'de adı geçen Kabataş Camiinin tanımını yaparken, inşaat yapımı esnasında Kiliseden çevrilmiş Güngörmez Mescidinin kalıntılarının bir kısmının burada kullanıldığını yazmaktadır. Sultanahmet, atmeydanında bulunan bu mescidin arda kalan diğer yapı malzemeleri ise Mevlevihane kapısındaki bir mescidinin yapımında kullanıldığı bilinmektedir. Bazı araştırmacılar Mevlevihane kapısındaki bu mescidin Kiliseden çevrildiğini yazmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda bilinilmektedir ki Güngörmez diğer adıyla Baruthane mescidi Kiliseden çevrilmiş olup Sultanahmet meydanında bulunmaktadı . Bizans'lılar döneminde Nea kilisesi olarak bilinen bu yapının mescide çevrilmesi Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir. Mescid 1490 yılında bir yıldırım isabeti ile harab olmuş bilinmeyen bir tarihte onarılarak yeniden hizmete açılmıştır. 18'nci yüzyılda çizilmiş bir İstanbul haritasında yer alan eser bugün tamamen kaybolmuştur. Arsası dahi bulunamamıştır.

15. (H.28) HAMZA PAŞA MESCİDİ

fielasil kilise olup badehu misır valisi olmuş olan hamza paşa ol mahalle mescidi mezburu binâ eylemiştir banî-i müşarûleyh misıra vâli oldukta ali beyefendi uşbu tarihi söylemiştir .

** mülkü misıra oldu valî değdi nevbet hamzaya * 1094
anda vefat etmiştir mahallesi vardır⁵⁸.*

" Aslında kilise iken, Mısır Valisi Hamza Paşa buraya bu mescidi yaptırtmıştır. Misıra Vali olan ve binayı yaptıran büyük beyefendi bu tarihi söylemiştir.

** mülkü misıra oldu vali değdi növbet hamzaya * 1094
anda vefat etmiştir. Mahallesi vardır."*

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Peykhane'de binbirdireğin güneyinde bulunmakta idi. (Bkz. V.Pl. F7)

Yapının tarihçesi : Halk arasında Peykhane mescidi veya Tahta minare adı ilede bilinmektedir. Kilisenin orjinal konumu ile ilgili hiç bir bilgi yoktur. Kazılar'da bulunan kalıntıların incelenmesi sonucunda kiliseden mescide çevrildiği konusunda kesin karara varılmıştır⁵⁹.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : IV.Mehmed döneminde, Mısır valisi Hamza paşa tarafından mescide dönüştürülmüştür⁶⁰.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Hiç bir iz bulunamamış, arsanın olduğu yere evler yapılmıştır.

16. (H.24) HAYDARHANE MESCİDİ

banisi haydar dede denmekle ma'ruf elhaş ali'dir meşcidi mezburun mahallinde mukaddema bir kilise var imiş kendi dahi anda medfundur minberini sadrazam nişancı bıyıklı ali paşa silahdan sebriyârı iken vaz eylemişdir katlolunduktan sonra padişahı vakit bulunan sultan osman han'ı sâlis hazretleri veziri mezburun evkafın kendi vakfına ilhâk eylemişdir. hâlâ cuma günleri tarihinde sultan müşaruleyhin namı yad olunur mahallesi vardır⁶¹.

Yaptıranı Haydar Dede diye tanınan Hacı Ali'dir. Adı geçen Mescidin yakınında önceleri bir kilise varmış. Kendiside orada gömülüdür. Minberini, Sadrazam Nişancı Bıyıklı Ali Paşa Padişah Silahdarı iken koydurmuştur. Padişah bulunan Sultan III. Osman Han Hazretleri Veziri olan Nişancı Bıyıklı Ali Paşa öldürüldükten sonra evkafını kendi vakfına dahil etmiştir. Halâ Cuma günleri Sultan'ın adı anılır. Mahallesi vardır.

HAYDARHANE MESCİDİ

Yeri : Saraçhanebaşı'ndan Aksaray'a inen horhor yokuşunun kenarında idi. (Bkz.V.Pl. D6)

Hadikat-ül Cevami'de Haydarhane mescidi için kiliseden çevrilmiş olduğu belirtilmemiştir. Edebiyat Fakültesi Bizans tarihi kürsüsünde Sayın Dr.İhsan Tunay'la yapılan görüşme sonucunda bu yapının kiliseden dönüştürülmüş bir mescid olduğu görüşüne varılmıştır. Prof.Dr. Semavi Eyice'nin Taç Vakfı dergisinin 2'nci sayısında sayfa 13'te yapının kiliseden dönüştürüldüğü açıkca yazmaktadır. Bazı araştırmacılar kilisenin muhtemelen H.Polyeukfos adlı kilise olduğu görüşünü savunurlar . Haydarhane mescidi, bu kilisenin kalıntıları üzerine, Beyazid devrinin şeyhlerinden Ali Haydar Dede tarafından yaptırılmıştır. Bugün hiç bir izi kalmamıştır, yeri de belli değildir.

17. (H.10) HOCA HAYREDDİN MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir banisinin tafsili hali diğer üç mihraplı mescidinde yazılmıştır mahallesi vardır⁶².

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Yaptıranın geniş biyografisi diğer Üç Mihraplı mescidinde yazılmıştır. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Mesih Paşa semti civarında idi.(Bkz.V.Pl. D4)

Yapının tarihçesi : Kilisenin eski adı ve mimarisi ile ilgili hiçbir bilgi yoktur.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : İstanbul'daki üç mihraplı mescidini yaptıran Hoca Hayrettin tarafından camiye çevrilerek 'ibadete açılmıştır⁶³.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Hakkında pek bilgi bulunamamış olan bu binanın günümüzde arsası dahi bulunamamıştır.

18. (H.16) KALENDERHANE MESCİDİ

câmiî mezbur kiliseden münkalibdir. ebu el-fetih sultan mehmet hanı ihyasıdır badezzaman nazır darussaade maktul beşir ağa tamir ve tevsiğ vakıf eyleyip biharı cihetleri ve mahfel-i hümayûn ihdas eylemiştir medrese ve sair hayrı vardır büyük kapusunda olan mektep arpa emini mustafa efendinin hayrıdırki badezzaman defterdar oldukda rumeli hisarında dahî bir cami bînâ eylemiştir kendi mektebinde medfundur kızı ümmüğülsümün azadgerdesi ismail efendiye akd edip onun nesline vakfının tevliyetini şart eylemiştir ismail efendi dahî badezzaman reîs olmuştur ve halâ nesli kameti zade denmekle m'ruftur şeyhülislâm mirza mustafa efendi ve oğlu kazasker mehmed selim efendi bu mektebde medfundurlar mezbur beşir ağanın ahvalini dâye hatun câmiinde tafsil eylemiştir mahallesi vardır⁶⁴.

" Adı geçen camii, Kiliseden çevrilmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han ihya etmiştir. Bir zaman sonra, Darüssade Nazırı Maktul Beşir Ağa oranmış ve vakfını genişletmiş padişah mahveli kurdurmuştur. Medresesi ve diğer hayratıda vardır. Büyük kapısında bulunan mektep arpa emini Mustafa efendinin hayratıdırki, daha sonra defterdar olunca Rumeli Hisarında bir Cami inşa ettirmiştir. Kendi mektebinde gönüllüdür. Kızı ümmüğülsümü, azad ettiği İsmail efendiye nikahlanmış ve vakfının tevliyetini onun çocuklarına şart kılmuştur. İsmail efendide daha sonra reis olmuş ve hala soyu kametizade demekle tanınmaktadır. Şeyhülislam mirza Mustafa efendi ve oğlu kazasker Mehmet Selim efendi bu mektepte gönüllüdürler. Sözü edilen Beşir ağanın hayat hikayesini Dâye Hatun camiiinde geniş olarak açıklamıştır. Mahallesi vardır."

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

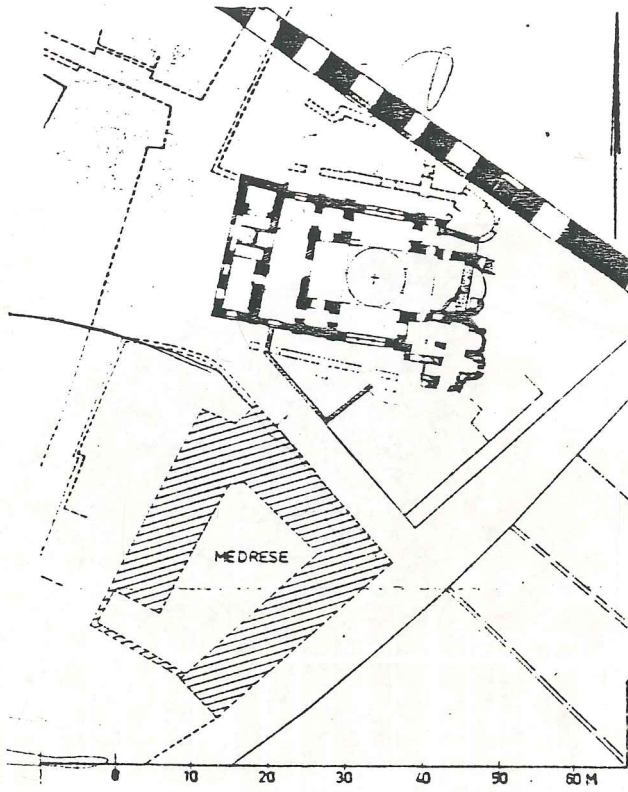
Yeri : Şehzadebaşında, Kovacılar caddesi üzerinde, Bozdoğan kemeri yakınındadır. (Bkz.V.Pl. E6)

İnşa tarihi : 9.YY'da yapılmıştır⁶⁵.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Patrik Gryagos yaptırmıştır .

Yapının tarihçesi : Kilisenin eski adı için Meyrem Diakonissa yada Akataleptos manastırı denmektedir⁶⁶.

Yapının mimari özellikleri : Haç şekli köşe duvarları ile meydana getirilen, iç görünüşü ağır bir şekilde olan plan özelliğini göstermektedir. Farklı iki devirde yapılmış olan iki narthex'li bölüm vardır . Doğu-Batı aksına göre yerleşmiştir. Ana mekanın üzeri yüksek kasağa oturan kubbe ile örtülmüştür. Narthex'lerin üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Ortadaki kubbe kasağında kemerli pencereler mevcuttur. Ortadaki dışa çıkık apsis duvarı yıkılmış olup yerine düz bir duvar örülmüştür. Beden duvarları 1 sıra taş 1 sıra tuğla ile örülerek inşa edilmiştir.

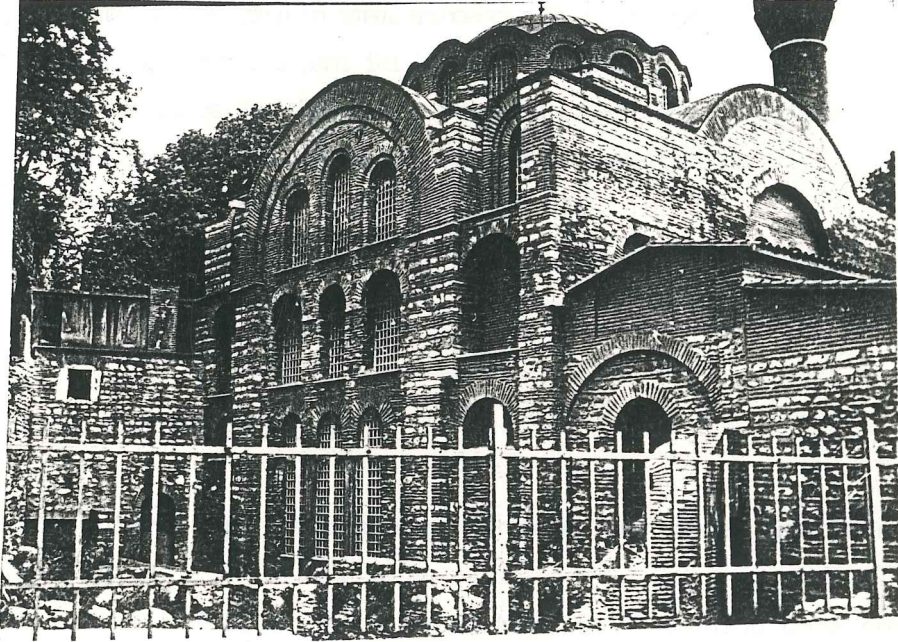
Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : 1453'ten sonra Fatih Sultan Mehmet bu yapıyı camiye çevirmekle kalmamış çevresine odalar yaptırarak kalenderhaneye dönüştürmüştür. Bundan dolayı da bu ad ile bilinir.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : 1747-1760 yıllarında Hacı Beşir Ağa tarafından minber, mihrab ve mahfelleri yapılmıştır⁶⁷. Ortadaki ana kubbesi ve beşik tonozlu kollardan oluşan kubbe kasnağı orjinaldir. Caminin yenilenmesi ve ilaveleri 1855-1880'li yıllara rastlar. Yıldırım düşmesi sonucunda medrese odaları ile minaresi zarar görmüştür. Tamiri 1955 yılına kadar sürer yanına ayrıca talebe yurduda ilave edilmiştir. 1930 yılında medrese konservatuar yapılmak için yıkılmış, 1950-1960 yıllarında çok bakımsız kalmıştır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Uzun yıllardır süren kazı ve araştırmalardan sonra ilk biçimine sokulmaya çalışılarak restore edilmiş ve ibadete açılmıştır.

Resim : 14

19. (H.5) KARIYE CAMİİ

camii mezbur kiliseden münkalibdir harfî aynda mezkur atik ali paşanın hayırıdır ittisalinde medresesi vardır ve medrese kapısı dahilinde eshabdan olan seyid el hadrî radiullahı ana medfundur sahibi divan mustafa şanii mevludî bu camiinin imamlarındandır ki edirne kapısı haricinde medfundur rahletine iki kere mustafa şânî tarih vakî olmuştur 1180 karibinde bir imâret ve mektep ağai darussade elhaç beşir ağanın hayırıdır ki ebu eyyub ensârî civarında medfun olup vefatına bu mısra tarihtir * beşire zir livai resulola meâvî * 1159 mahallesi vardır⁶⁸.

Adı geçen Camii Kiliseden çevrilmiştir. A harfinde yazılan Atik Ali Paşanın hayırıdır. Bitişliğinde Medresesi vardır ve medrese kapısının içerisinde Sahhabeden Seyyid el hadrî Radiullahı gömülüdür. Divan sahibi Mustafa Şânî mevlûdî bu caminin imamlarındandır ki Edirne Kapısı dışında gömülüdür. Ölümü için Mustafa Şani iki kere tarih yazmıştır. 1180. Yakınında bulunan bir imâret ve okul Darussaade Ağası Hacı Beşir Ağanın hayırıdır ki H.Beşir Ağa Eyüp civarında gömülüdür. Ölümüne bu mısra tarihtir.

* Beşir'e zir livai-i resulola meâvî * 1159.

Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Edirne kapı caddesinde, Fener'e inen sokak üzerindedir.

(Bkz.V.Pl. C3)

İnşa tarihi : Yapının ilk inşası M.S. 5.YY'da olup daha sonraları çeşitli ilaveler görmüştür⁶⁹.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Justinian döneminde yaptırılmıştır⁷⁰.

Yapının tarihçesi : 11.YY. sonunda F.Alexios'un kayınvalidesi Maria Doukaina tarafından İsa'ya ithaf edilerek yeniden inşa edilmiştir. 1313'de II.Anranikos zamanında Büyük Logothetes Theodoros Matahites manastır ile kiliseyi tamir ettirmiştir. Bu tamir sırasında

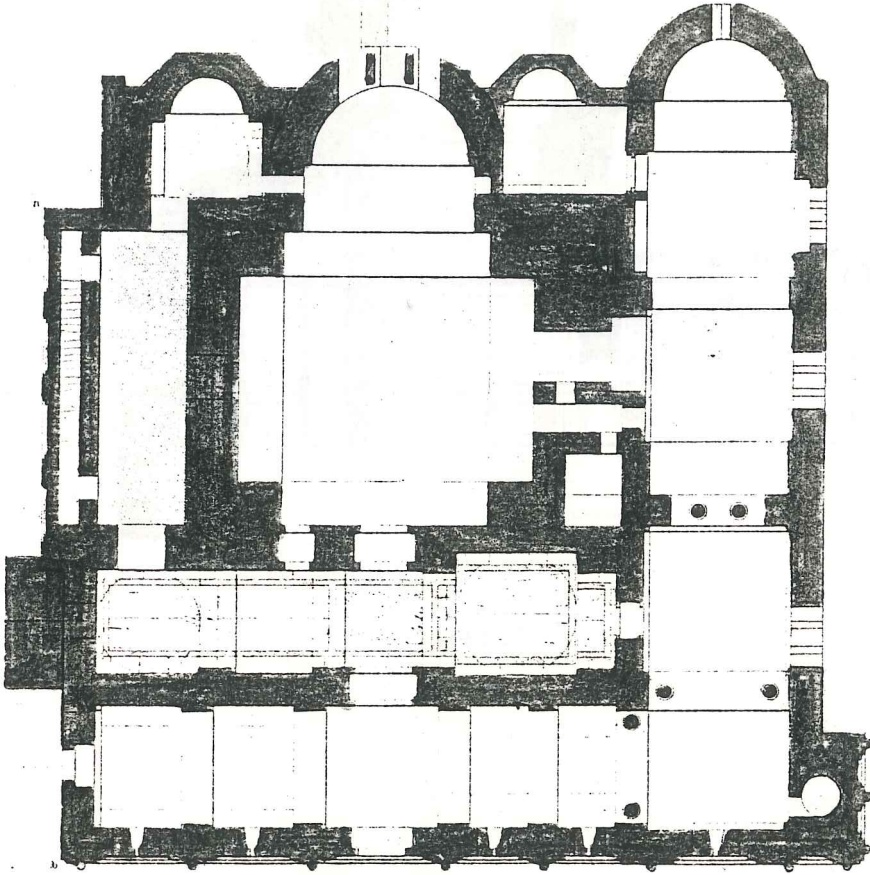
kubbeli ana mekana müdahale edilmemiş yalnız Komnenos'lar devrine ait kısımlara ilaveler yapılmıştır. Asıl adı Hora manastırırır. Hora kelimesi kaledişi anlamına gelmektedir. İlk inşasında İstanbul'un surları haricinde içi, Taki 1413'te imparator Theodosios surları tevsi ettikten sonra bu sahanın içine girmiş isede eski ismini muhafaza etmiştir⁷¹.

Yapının mimari özellikleri : Kilise 27.5 m x 27.m.lik bir alanı kaplamaktadır. Batı-doğu aksı doğrultusunda olup, Batı tarafından bir girişi vardır. İlk yapılan kilise binası narthex, ana mekan, absis duvarından oluşmakta idi. Ana mekanın üzeri büyük bir kubbe ile örtülü idi. Bu kubbe çapının 7.70 m. olduğu bilinir⁷². Narthex'lerin üzeri çapraz tonozla örtülüdür. Komnenos'lar devrinde dış narthex ve güneyde yapılan pareklesion kiliseyi güney ve batıdan adeta sarmıştır. Bu ilavelerden sonra kilise boyu (güney yönünde) 29 metreye ulaşmıştır. Apsisler içten yarım yuvarlak, dıştan ise çok köşelidir.

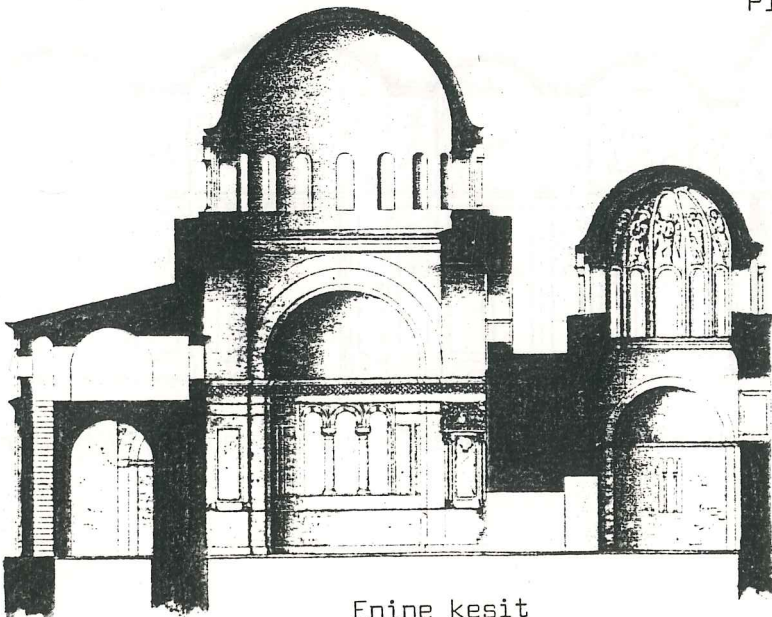
Kariye camii güney kanadı, Fethiye ve Fenari İsa camileri ile Paloiologos'lar devri cephe inşaatı sistemini en iyi aksettiren örnektir. Kırık sivri kemer gibi Bizans mimârisinin yabancı olduğu bir unsurun mevcudiyeti, bu devirde dıştan gelen sanat tesirlerinede delil sayılmalıdır⁷³.

Bizans son altın çağının en zengin mozayik koleksiyonunu görmek için bu küçük zarif kiliseye gitmek gerekir. 1316-1320 yılları arasında hazine nazırı Theodoros Metokhites tarafından genişletilmiş ve mozayiklerle süslenmiştir. Önceki çağı alışılmış yeknesak fonu burada yerini mimari motiflere Hellenistik özellik gösteren manzaralara bırakır. Bu görünümle İsa ve Meryem'in hayat sahnelerine canlı, insani ve duygusal bir hava katarlar. Esas ibadet mekânının kapısının üstünde ince bir zevkle yapılmış Meryem'in ölümü sahnesi zengin bir şekilde anlatılmıştır. İç ve dış narthex'lerde sonradan yazılmış incillerden alınmış sahneler işlenmiştir.

Kilisenin güney cephesine bitişik pareklesion kısmı freskolarla süslüdür. Bunlar arasında son duruşma boyutları ile dikkati çeker. Diriliş sahnesinin ihtizam ve canlılığı ile ortacağ sanatında özel bir yeri vardır ve Hristiyan resim sanatının tartışılmaz bir şaheseridir⁷⁴. 2.Dünya Savaşından sonraki yıllarda Amerikan Enstitüsü'nün yardımıyla mozayik ve freskolar temizlenmiş ve onarılmıştır.

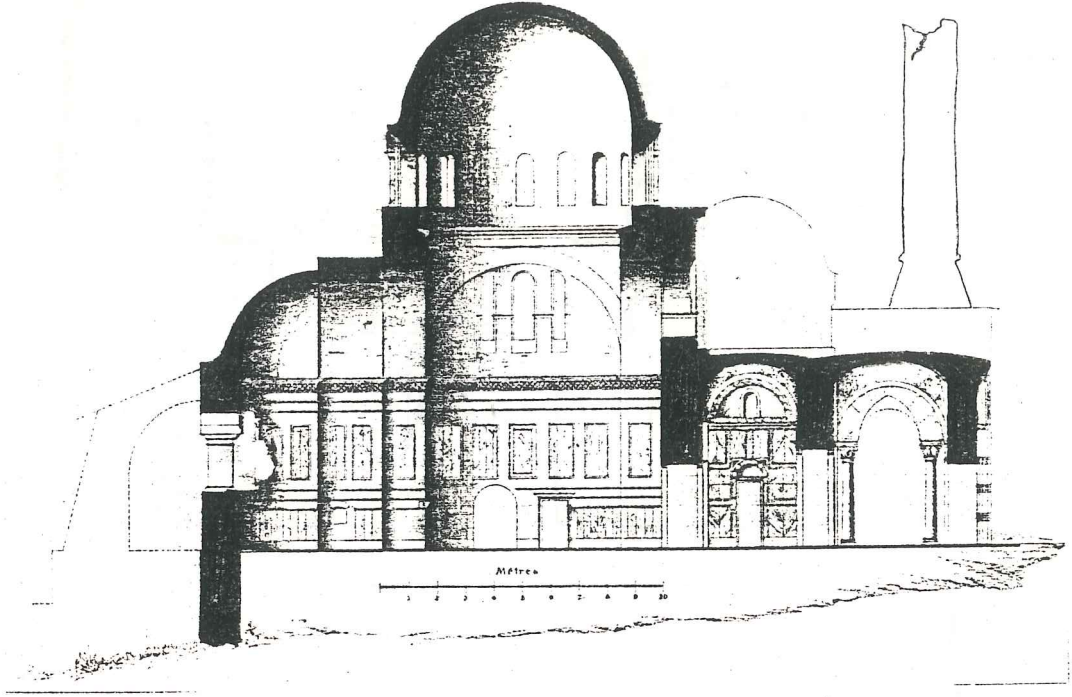

Plan

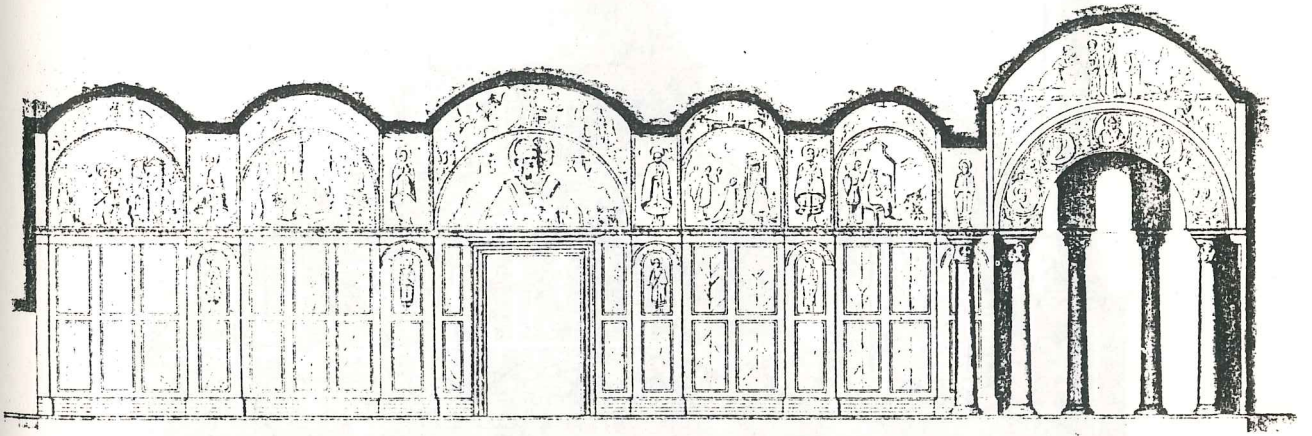

Enine kesit

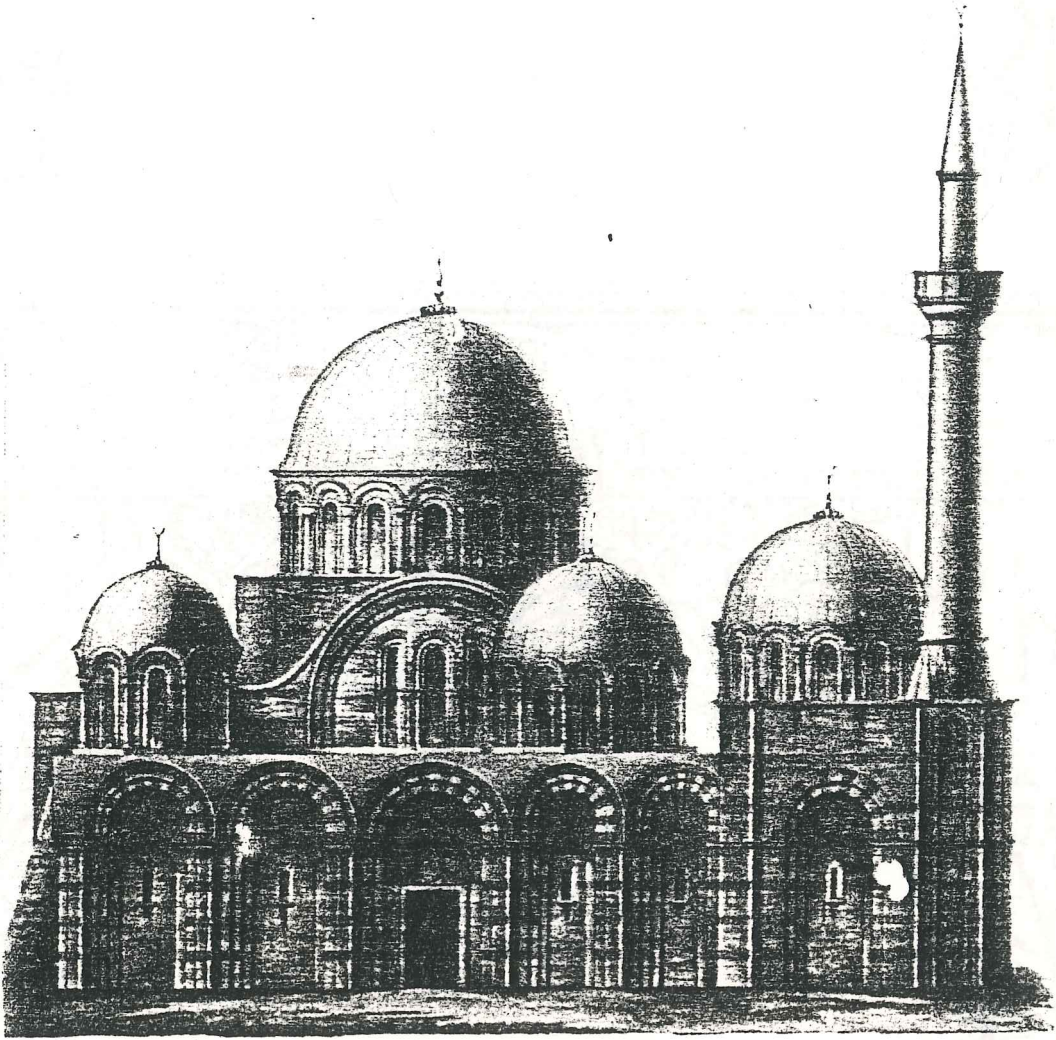
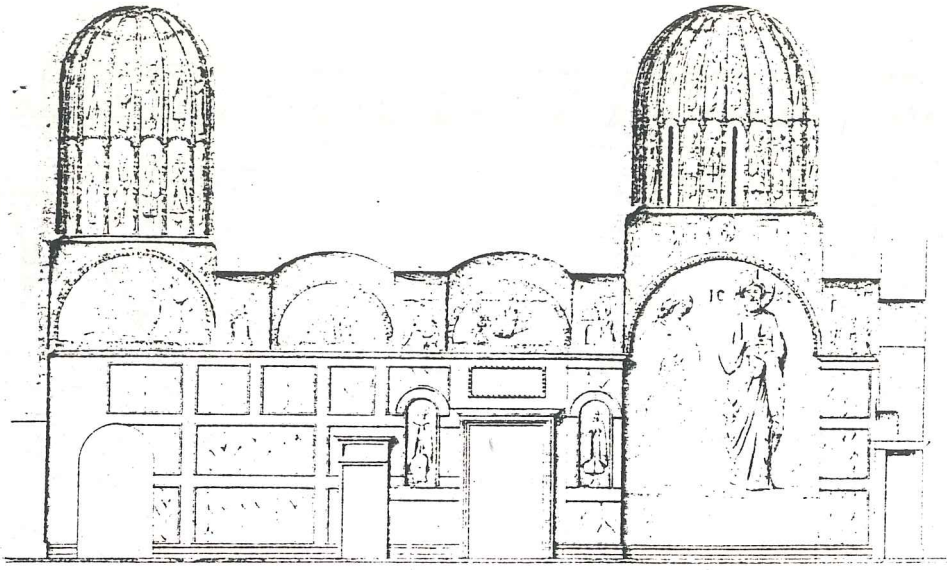

Boyuna kesit

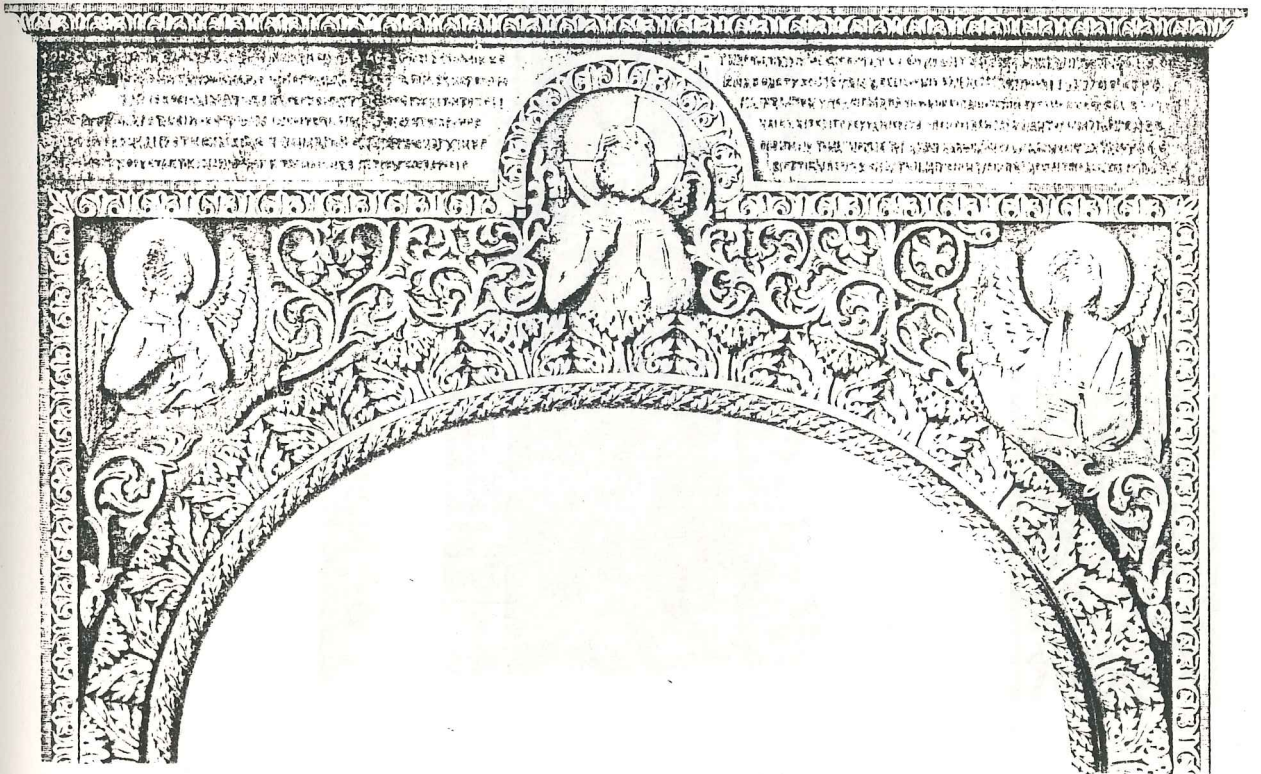
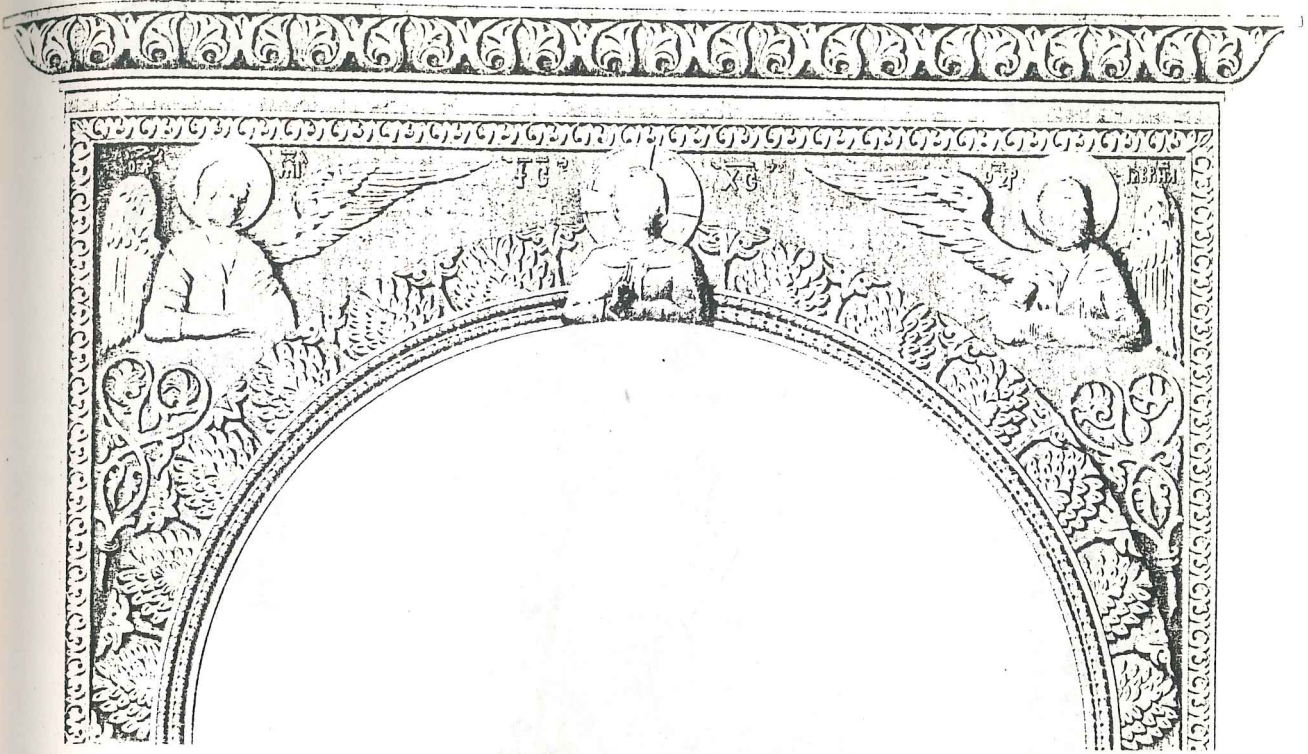
- Giriş holündeki, duvar ve kubbelerde bulunan mozayik ve freskolar.

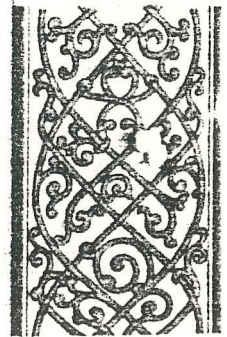
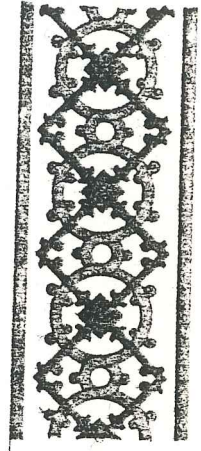
- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilmiş giriş cephesi.

- Yapının içindeki süslemelerle ilgili örnekler.

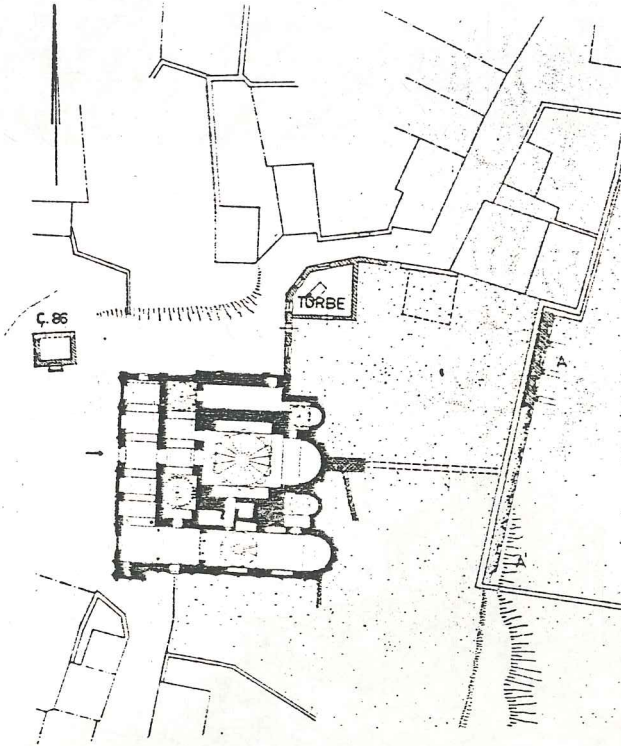

- Kubbedeki süslemeler.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : II.Bayezid zamanında sadr-ı azam olan Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Kilise 13.Yüzyıl sonlarında bugünkü halini almıştır. Orjinal plan aynen kullanılmış olup, Sadece fonksiyonun getirdiği bazı ilave ve değişiklikler yapılmıştır. Dış narthex duvarındaki pencereler bu dönemde içi doldurulup kapatılmıştır. Mermerden bir mihrabı vardır ve çok sadedir. Girişin sağında güney duvarına bitişik kesme taştan yapılmış tek şerefeli minaresi vardır.

Konum planı

Bugünkü durumu ve kullanımı : Camii Turing ve Otomobil kurumunca restore edilmiş olup müze olarak kullanılmaktadır.

Resim : 15

Resim : 16

20. (H.9) KASIM AĞA MESCİDİ

banisi sekban başıdır merkâdi nâmalumdur mahallesi vardır⁷⁵.

Yaptıranı Sekban Başıdır. Mezarı bilinmemektedir. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

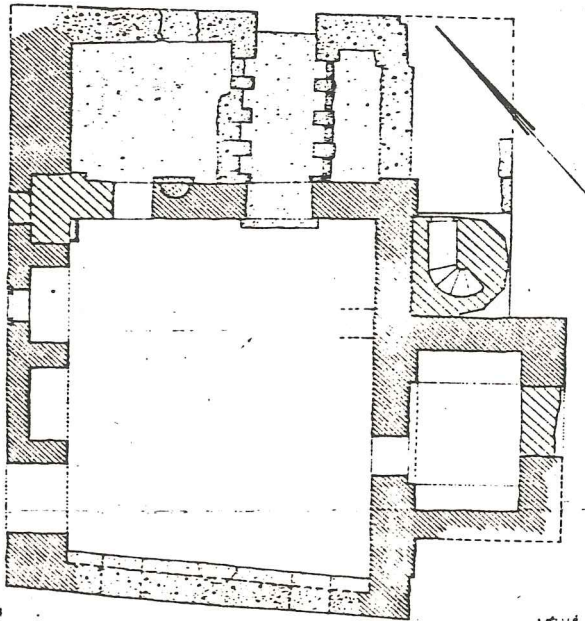
Yeri : Edirnekapı'da Odalar camii ile çukurbostan arasında bulunuyordu. (Bkz.V.Pl. C3)

İnşa tarihi : İnşa tarihi bilinmemektedir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Hakkında hiç bir bilgi yoktur.

Tarihçesi : Bugünkü yapıda mevcut olan mimari yapı elemanları yapıldığı dönemde, çevredeki bazı yapıların malzemeleri ile oluşturulmuş söylenebilir⁷⁶.

Yapının mimari özellikleri : Hiç bir bilgi bulunamamıştır. Hadikat-ül Cevamide kiliseden çevrilmiş olduğu yazmaz. Bizans sanatı tarihi kürsüsünde yapılan çalışmalarda bu yapının kiliseden çevrilmiş olduğu sonucuna varılmıştır.

Plan

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihten sonra bir müddet hristiyanlar yerleşmiş ve konut olarak kullanmışlardır. Sekbanbaşı Kasım bey tarafından yeni baştan inşa edilmiştir⁷⁷.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Kilisenin kısmi duvarları kullanılarak inşa edilen camiinin çevresinde küçük dükkanlar bulunuyor, yakınındada bir sarnıç vardır. Mihrap duvarı, giriş nişi ve minare yeni yapılmıştır⁷⁸.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Küçük yapı 1894'te bir depremle ve 1919'da bir yangınla oldukça zarar görmüştür. Harabesi gecekonduların istilasına uğramışken, on yıl kadar önce yeniden yapılrçasına restore edilmiştir. Halen ibadete açıktır.

21. (H.20) KEFEVİ MESCİDİ

*mescidi mezkur kiliseden münkalibdir kefevi bir kimesnenin inhasiy-
le vazifesi fatih-i mısır sultan selim hanın vakfından verilir min-
berini hekimbaşızade ali paşa vazedip süleymaniye'den vazife tayin
olmuştur ittisalinde vaki harabe medrese gazi mahmudundur kurbünde
vaki fevkani tatlıkuyu mektebi mustafa çavuş nâm sahibülhayr'ın bina-
sıdır mahallesi vardır⁷⁹.*

Adı geçen Mescid Kiliseden çevrilmiştir. Bir hıristiyanın boşalan vazife-
nin görevi Mısır Fatih-i Sultan Selim Han'ın vakfından verilir. Minberini
Hekimbaşızade Ali Paşa koydumuştur. Vaiz Süleymaniye'den görevlendirilmiş-
tir. Bitişğinde bulunan harap medrese Gazi Mahmud'undur. Yakınında bulu-
nan iki katlı Tatlıkuyu okulu Mustafa Çavuş isimindeki hayır sahibinin bi-
nasıdır. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Kariye civarında Draman caddesi ile kefevi sokağının ke-
siştiği köşede bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. C3)

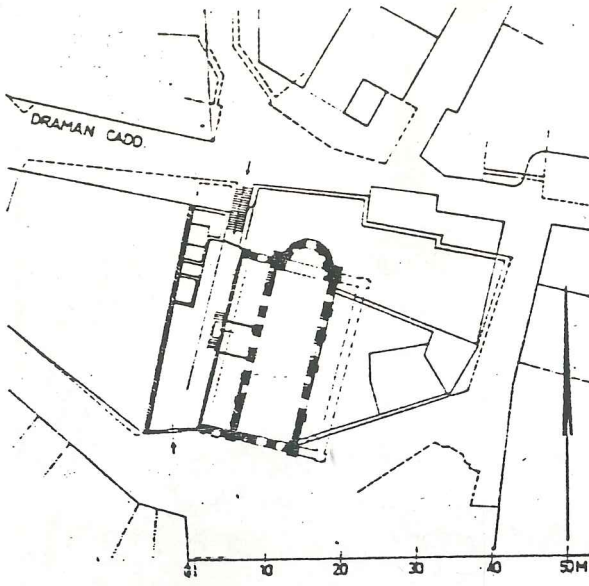
İnşa tarihi : Kesin bilinmemektedir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Bilinmiyor.

Yapının tarihçesi : Bizans devrine ait olan bu manastırın ismi
kesin bilinmemekle birlikte St.Nicolaus Kilisesi olduğu tahmin edilir.
Bazı yayınlarda ise Emmanuel yada Johannes olarak adı geçmektedir.
Semavi Eyicenin, Taç vakfı dergisinin 2 sayısında sayfa 14'te'ki ya-
zısında yapı için büyük bir manastırın yemekhanesidir, diye belirtil-
miştir.

Yapının mimari özellikleri : Güney ve Kuzey doğrultusunda inşa
edilmiş olup üç sahn'lıklı bir plandır. Apsis kısmı kuzey yöne bakar.
Orta mekanı yan neflerden ayıran taşıyıcı ayaklar yapının strüktürü-
nü oluşturur. Sağdaki yan nef daha önceleri yıkılmıştır. Soldaki nef
ise camiinin son cemaat yeri olarak kullanılmaktadır. Beden duvar-
ları 4 veya 5 sıra taş olup aralarında 4'er sıra tuğla ile örülmüş-
tür.

Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihten sonra hemen camiye çevrilmemiş, uzun bir müddet İstanbul'a göç eden ermeniler tarafından kullanılmıştır. 4 katolik ailenin ve dominiklerin baktığı kilisenin odalar camii ile yakın ilişkisi vardır. Hatta 16.YY'da Domenica Mierasolymitana tarafından "Son Nicola hospito antico " olarak adlandırılmıştır⁸⁰. 1629 yılında camiye çevrilmiştir⁸¹.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Mescide Draman caddesinden merdivenle çıkılmaktadır. Arka sokak ile avlu kotu aynıdır. Planın enine olması bakımından islâm ibadetine uygundur. Soldaki nefin orta aksından camiye girişi vardır. Kuzey duvarında biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki mihrabı vardır. Minberini Hekimbaşızade Ali paşa koydurmuştur. Üst kısımdaki pencere dizileri bu dönemde yapılmıştır. Yapının çatı örtüsü alaturka kiremitle kaplı olup tuğladan kirpi saçakları vardır. Minaresi yapının solundadır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Yapı pek iyi durumda olmamakla beraber halen camii olarak kullanılmaktadır.

Resim : 17

Resim : 18

22. (H.24) KİLİSE MESCİDİ

vakıfı şeyhülislâm molla gürânîdir ki harfiminde kendi camiinde ahvali gelse gerekdir minberini mehmed eminzade hüseyin ağanın oğlu müderrîsînden abdurrahman efendi vaz eylemiştir ve mukabilinde kazasker sahhaki mustafa efendi medfundur bursadan ma-zul kara mustafa efendinin ve hünkâr delisinin kabirleri andadır mumailayhin vefatına necip eyyubi iş bu tarihi demiştir

* bekâyâ şeyh ahmed göçdü ağah * 1150
mahallesi vardır⁸².

" Vakıf Sahibi Şeyhülislam Molla Güranidirki, Müm harfinde kendi camii bahsinde anlatılse gerektir. Minberini Mehmet Eminzade Hüseyin ağanın oğlu müderrislerden Abdurrahman efendi koydumuştur ve karşısında Kazasker sahhaki Mustafa efendi gömülüdür. Bursadan Enekli Kara Mustafa efendinin ve hünkâr delisinin mezarları oradadır. Adı geçen vefatına Necib Eyyubi bu tarihi demiştir ;

* bekâyâ Şeyh Ahmet göçdü ağah * 1150
Mahallesi vardır."

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Vefa'da Mollâ Şemsettin Gürânî sokağında bulunmaktadır.
(Bkz.V.Pl. E5)

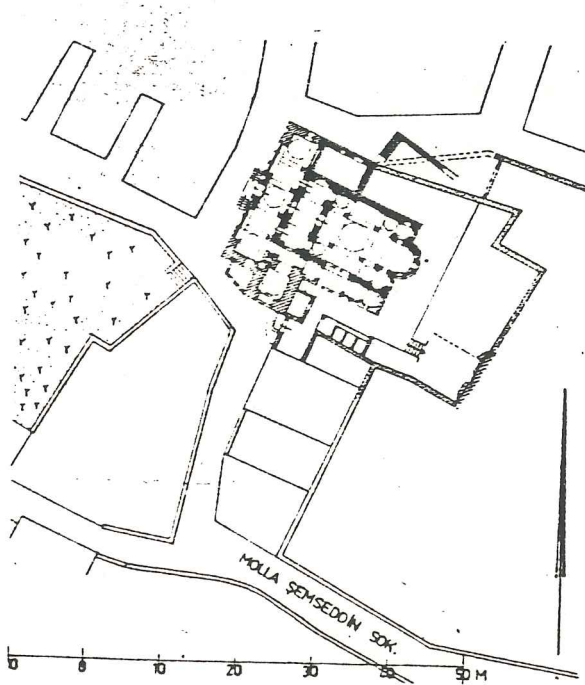
İnşa tarihi : Yapıldığı tarihi şüpheli olan bu eserin orta Bizans döneminin sonlarında 11.12 yüzyıllara doğru yapıldığı muhtemeldir⁸³.

Yapının tarihçesi : Eskiden Hagios Theodoros Tyran Kilisesi olduğu iddia edilir⁸⁴. Lenvir ve Salzenberg tarafından yanlışlıkla " Theodoros'un Kilisesi " olarak adlandırılmıştır⁸⁵. Hak arasında Molla Gürânî camii olarak bilinmektedir.

Yapının mimari özellikleri : Bina meyilli bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Planı tipik dört sütunlu Yunan haçı şeklindedir. Apsis giriş aksı üzerinde olup dışarı taşmaktadır. Ana mekanın ortasında 4 büyük ayak kubbeyi taşır. Apsis yönünde olan 2 ayakla apsisin arasında bir sütun mevcuttur. Geçen yüzyılın ortalarında yapılan plan-

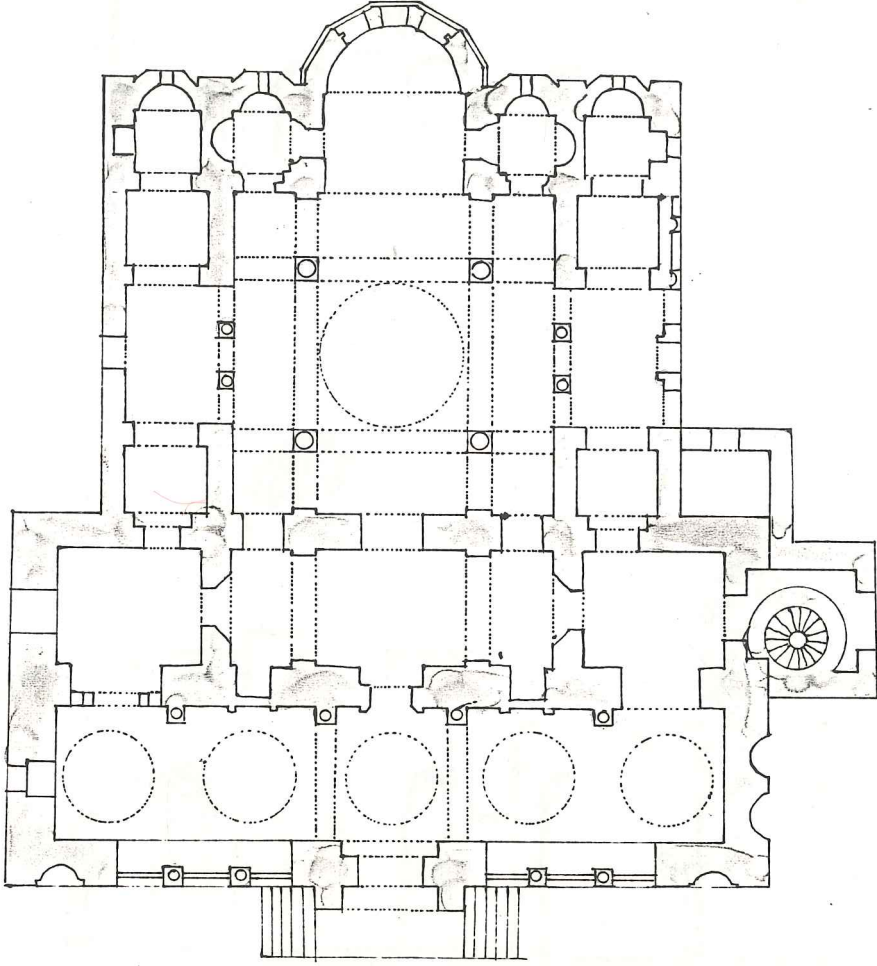

larda kilisenin esas binasının iki yanında kanatlar olduğu kanıtlanmaktadır. Narthex'in girişin orta aksında bir kubbesi vardır. Kilise camiinin dış holünün Palaiologos'lar devrine ait olduğu, 1937'de kubbelerden ortaya çıkan mozaiklerin yardımıyla kanıtlanmıştır. Bu mozaiklerin benzerleri Kariye ve Fethiye camilerindeki figür ve motiflerle aynı özelliği taşımaktadır. İlave edilen dış holün uzunluğu esas binanın genişliğini aşmaktadır. Bölümün üstü üç kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbeler yüksek bir kasnakla yükselmekte ve 8 pencere ile iç mekan aydınlatılmaktadır. Dış holün duvarları 1 sıra taş 2 sıra tuğla olarak yapılmışken, yükselen kubbe altı kasnaklarında tamamen tuğla kullanılmıştır. Kasnağı dıştan ince yarım sütun demetlerine binen kademeli kemerler ve dalgalı testere dişi tuğla kornişler ile süslenmiştir. Dış holün cephesi zengin görünüşlü olup beden duvarları renkli taş ve tuğla dizileri ile inşa edilmiştir. Kısmi açık olan bu bölümün kemerlerinin arasındaki daire şeklindeki sütunlar yekpare mermerdendir. Giriş aksındada büyük kemer vardır. Bu bölümün köşeleri dolu olup binanın dışında nişler yapılmıştır. Cephedeki kademeli ve kör kemerler, nişler kuvvetli plastik tesire sahiptir. Çephe iç mekanı, serbetçe dışarıya açılan pencere dizilerinden oluşmuştur.

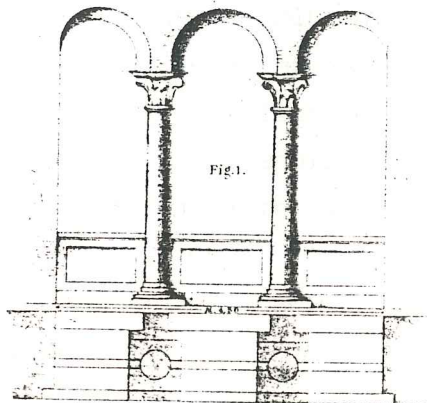
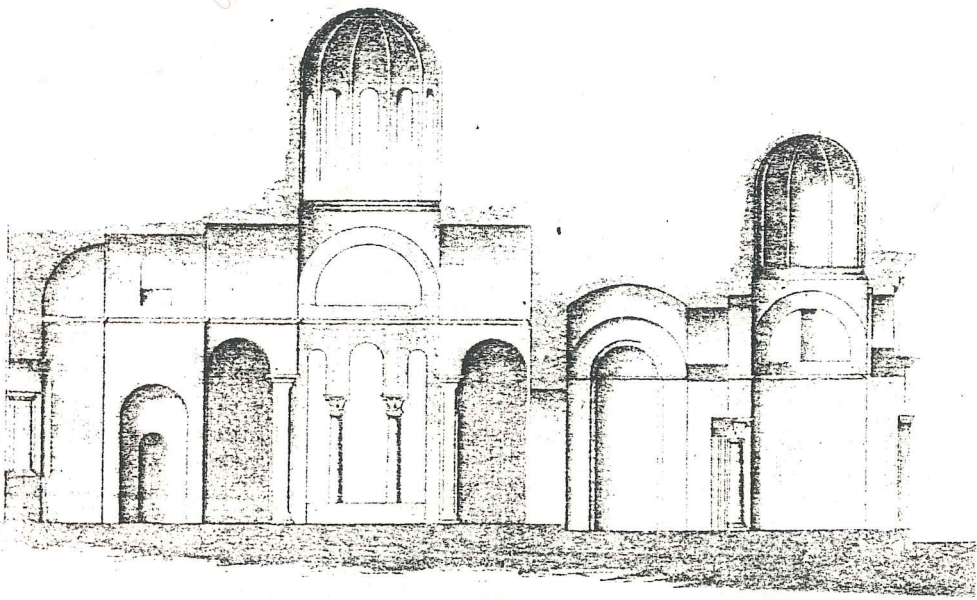
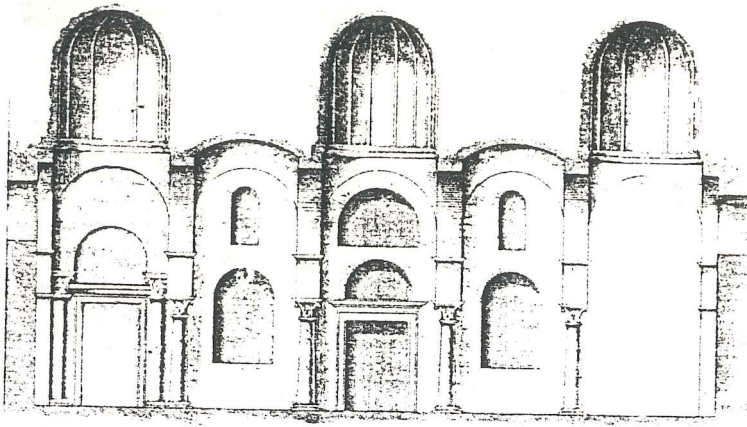

konum planı

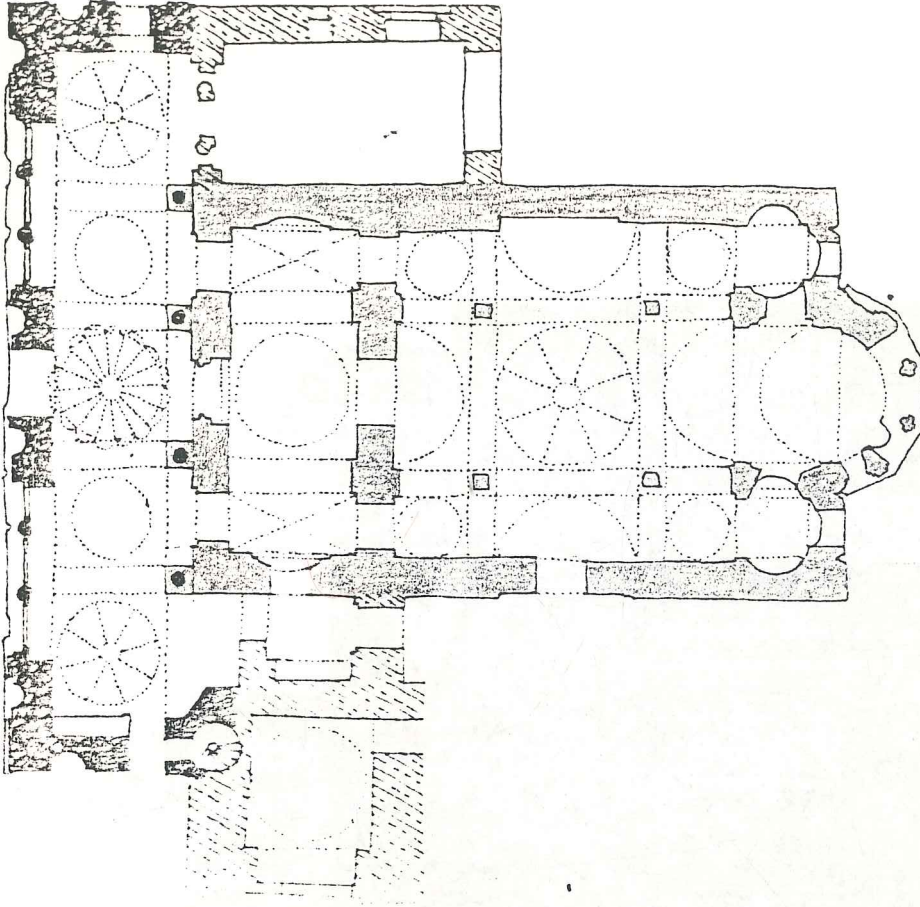
← KUZEY.

Kilise Camiinin 1840'larda Texier tarafından çizilen planı

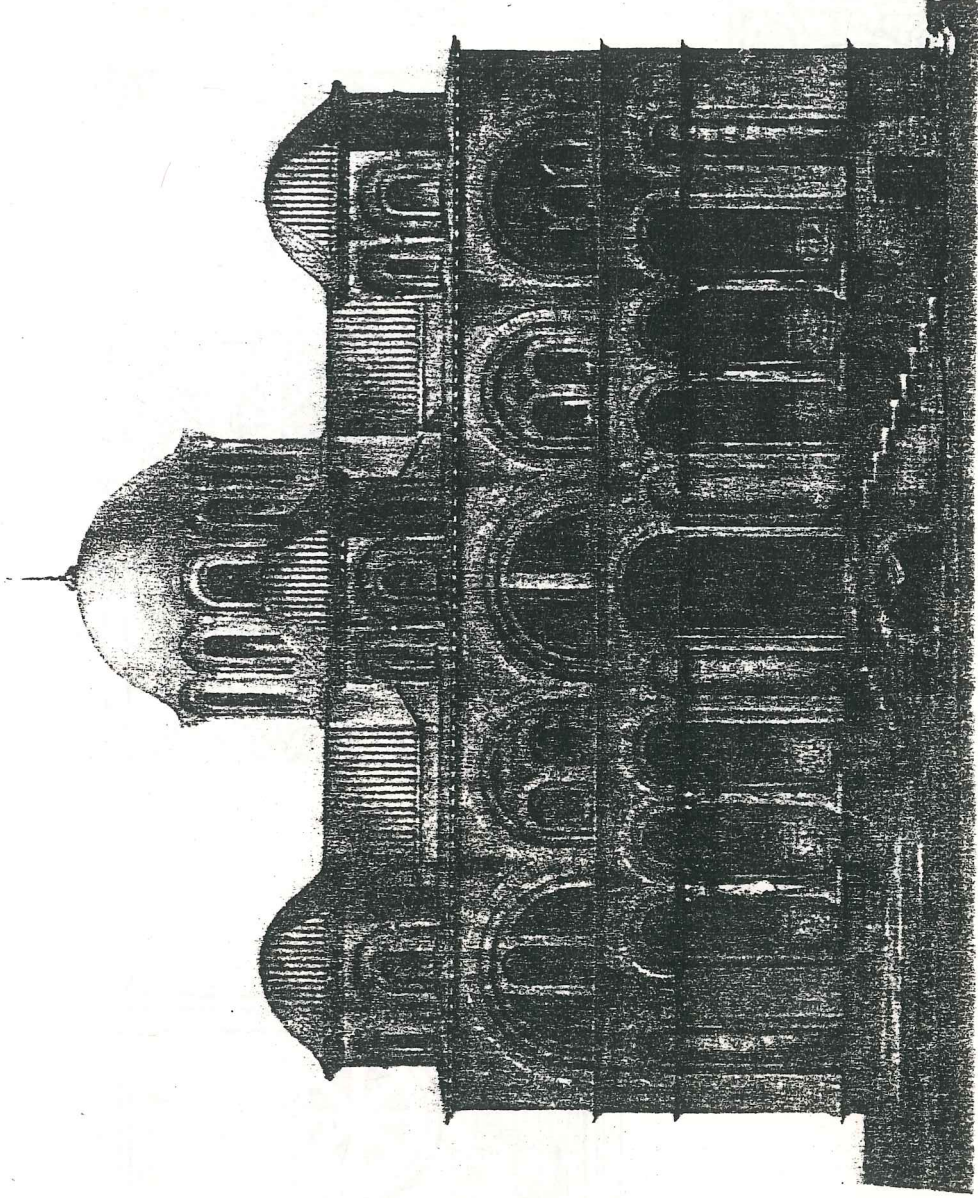
Kilise Camiinin bugünkü planı (ebersalt-THiers'den)

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Kiliseden camiye çevrilerek ibadete açılmıştır.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Kilise camiye çevrildikten sonra, apsis pencereleri mihrap yapılması için doldurulmuş, ortaya bir pencere açılarak sağ tarafına güney-doğuya bakan mihrap yerleştirilmiştir. Minberi geç devirde Müderris Abdurrahman efendi tarafından yaptırılmış olup ahşaptandır. Exonarthex'in sağ üst köşesine minare yapılmıştır. Minaresi tek şerefeli olup, yuvarlak tuğladan örülmüştür.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Bakımsız halde olduğu için bir müddettir, kapalı durumdadır.

- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilen dış cephe.

Fig 1.

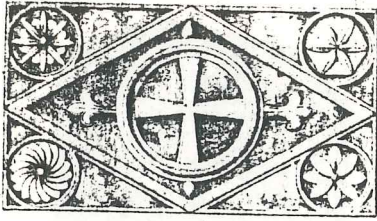

Fig 2.

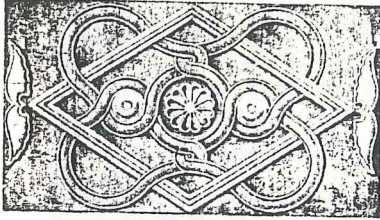

Fig 3.

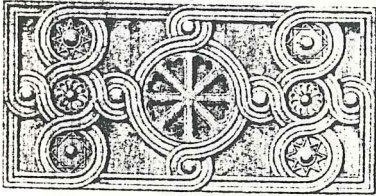

Fig 4.

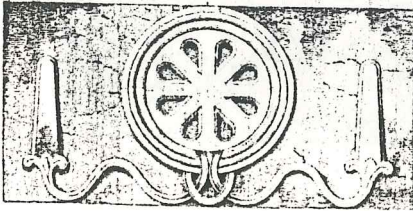

Fig 5.

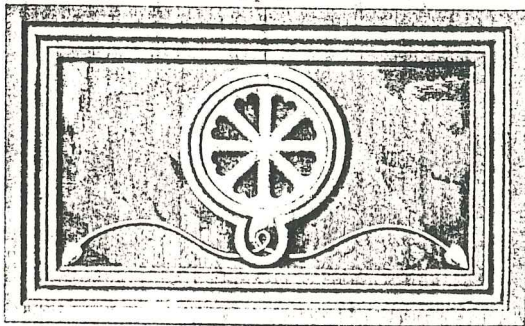

Fig 7.

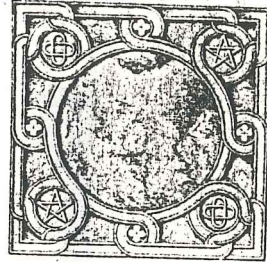

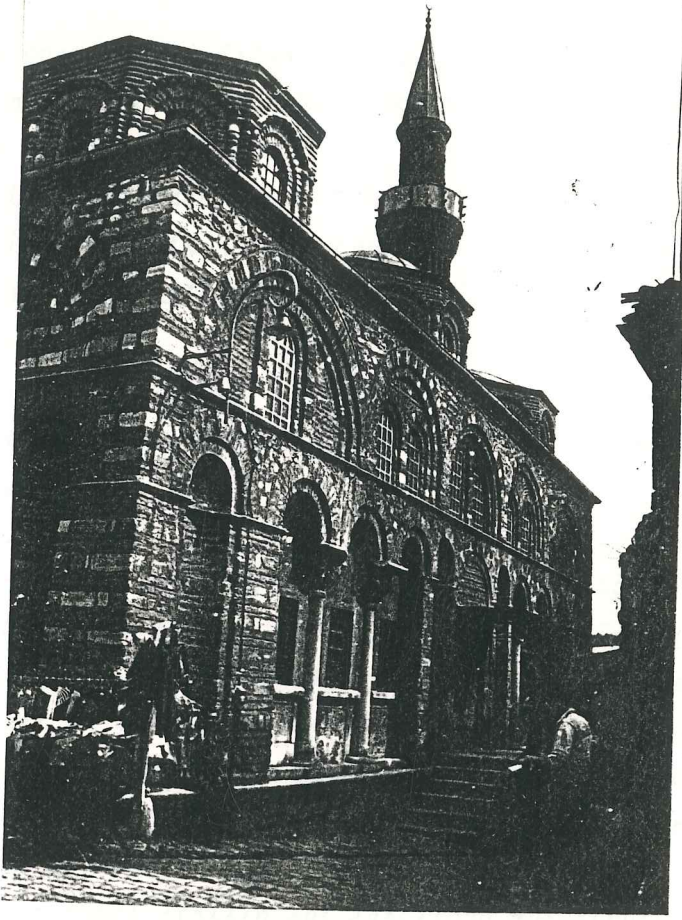
Fig 6.

Fig 8.

Resim : 19

23. (H. 15) KOCA MUSTAFA PAŞA CAMİİ

koca mustafa paşa camisi istanbulda ikidir ikisi dahi kiliseden münkalib-
dir sadriazam mustafa paşanın hayratıdır bursa'da şehiden vefat eylemiş-
dir vefatına bu mısraı tarihtir

* azimedüp gitti cihandan paşam * kabri bursa'da mevlevihane mukabilinde-
dir cami şerifin mahfelî hümayûnu vardır ibtida bir kapı ile bina olmayıp
üzerinde şeyhülislam eştâlzade seyid hamideddin efendinin işbu tarihi mes-
turdur

* .....* .....*
895 altı sene sonra baş kapu bina olunarak defterdar idlis-i bitlisi'nin
bu tarihi yazılmıştır

* .....* .....*
badehu defterdar ekmekşizade ahmed paşa caminin sağ tarafına camii şerif
kadar bir mahal zannedip bir kapu ve bir mahfel bina eylemiştir ve camiin
minaresi orta yerde kalmıştır ve eyüb'de olan .....dahi budur camii
şerife muttasıl bu medrese ve kırk hücreli zaviye ve şadırvan ve mektep
ve imareti dahi vardır harici camide vaki safai belirede hadimede bir
sâgir mahfel var idi badehu şeyhülislam veliyeddin efendi def'ai saniye
fetvasında bir âli mahfel ile avlu kapusu üzerinde bir muvakkit odası
bina eylemiştir camii şerifin sol tarafında müzarünüleyhin kendi için
bina eylediği türbede kıza safiye hanım medfundur zaviye-i mezburede ib-
tida şeyh olan aksarayî şelebiî halife şeyh mehmet cemâlî hoca me'mur
olup esnaı tarîkde 899 tarihinde tabut karyesinde vefat eylemiştir anın
yerine halifesi şeyh yusuף sümbül sinaneddin şeyh olmuştur bozludandır
ve sünbüliye tarihi dahi onlara mensubdur vefatına müstakimzade bu tarih
söylemiştir

* canına sünbül sinan'ın fatiha * 936 onun yerine halifesi muslihiddin
mûsi efendi

* dairesini merkezi umuride allah * 950
mevlevihane yénikapusu haricinde kendi hayrı olan cami civarında müstakil
türbede âsudedir onun yerine oğlu ve halifesi kamus'u tercüme eden şeyh
seyyid ahmet efendi can şeyn olunmuştur fielasıl aşıkdan olmakla salli
şehim arzusu ile revnâ olup anda sakin iken vefat eylediği zeyl-i şeka-
yîk vesair tarihlerde mesturdur fi 963 onun yerine şeyh yakub efendi kaim
olmuştur şeyh sünbül efendinin halifesidir rahletine oğlu bu tarihi demiş-
dir

* gitdi kutlu ruzigar * 978

sünbül efendi civarında müstakil türbede medfundur onun yerine oğlu yusuף sinaneddin şeyh olmuştur.....sahibidir altı sene mürurunda meşiha-tı terk edip şeyhülhareme olmuştur dört sene mürurunda rahlet edüp bekla da medfundur fi 989 şeyhülhareme iken rü-yeti nebeviye risalesi cemeylemiş-dir onun yerine yemni hasan necmeddin efendi şeyh olmuştur alacahisardan-dir yakup efendinin halifesidir sultan mehmet han-ı sâlis ile eğri sefe-rinde bulunan mesihadandır baade bagda'da azim olup imam-ı âzâm ve şeyh abdülkadir misüllü zevatı kiramı ziyafetten sonra haş edip üveyis kırı ziyaretine varmışdır ve anda leyile-i mevlid-i şerifte vefat eylemişdir vefatına halevi mahmut efendi bu tarihi demişdir

* azmi ukka âldi necmeddin hasan * 1019

mumailayhin mevlidi şerif geceleri minarede kandil iykad etmek adeti ol-olmakla sultan han-ı evvel hazretleri görüp haz ederek cümle camilere kandil yanmak feimar olunmuştur onun yerine alaeddin avnallah hasan adli şeyh olmuştur.....hilafeti yumni hasan efendidir manastırda tekve bina eylemişdir 1036 senesi rahlet edip müstakil türbede defn olunmuştur ahırkâr 1022 isminde bir risalesi vardırki ismi tarihi te-lif-dir onun yerine halifesi seyyid mehmet eyyubi şeyh olmuştur mukaddema hemşiresinin yumni hasan efendiye tezviif eylemiş idi on sene sonra hacca gidip medine-i münevveredi rahmet eyledi fi 1038 onun yerine hemşirezade-si seyyid keramettin ibni yumni hasan efendi şeyh olmuştur o dahi rahlet edip yakup efendinin türbesinde defn olunmuştur fi 1051 onun yerine sey-yid alaeddin şeyh olmuştur bu dahi seyyid mehmedin halifesidir hac edip geldikten sonra rahlet etmiş ve rafetî bu tarihi demişdir

* alaeddin efendi gitti ya hu dedi devrane * 1102

adli efendinin türbesindedir onun yerine geçen oğlu seyyid nureddün ef-en-di şeyh olmuştur rahletine neylî ahmet efendi tarih demıştır

* geçti tevhid ile nûreddin kutûp ve asliyyen * 1160

müstakil türbede medfundur onun yerine oğlu seyyid yusuף kuthettin şeyh olmuştur rahletine hattat ibrahim tahir efendi tarih demişdir

* arş oldu cai kutbettin kutup ve asliyyen *

pederi yanında medfundur onun yerine mezbur alaeddin efendinin büyük oğlu pişkadem seyyid mehmet efendinin oğlu aleddin sâni şeyholmuştur kırk gün mürurunda rahlet edip pederi yanında sakı kûşâde mahalde defn olunmuştur fi 1171 onun yerine halâ postnişin seyyid mehmed haşim ibni feyzullah

ibni mehmed vakî şeyh olmuştur salukai zikr olunan şeyh mehmet efendinin dördüncü oğludur ki üçü balat camiinde yazılmıştır mezbur nureddin efendinin küçük oğlu seyyid şahabettin ve büyük oğlu seyyid keramettin dahi pederlerinden evvel vefat ederek ol türbede defn olunmuştur ve türbenin kapısı haricinde nişancı iken vefat eden rami paşazade defterder mustafa bey medfundur şümbül efendi türbesi ittisalinde mahsus dairede hekimbaşazade ali paşanın büyük biraderi müderris hattat-ı talik ömer efendi arif ile medfundur vefatına nikâdi tarih demiştir

* ömer efendiye caî da cennete ilâ alî * 1111

ve mezkur rumi paşazadenin yanında maadin halifesi gici mustafa çelebizade ahmet efendi medfundur ve büyük mezaristan da hattat maâruף hâfız osman efendi medfundur vefatına bu mısraı tarih olmuştur

* mulkû baki eyleyip osman efendi dedi han * 1110

ve andan maâdâ hüseyin paşa nâm bir vezir ve izmirden mazûl iki oğulları ve tezkereci habezada abdürrahim bey ve sadrazam kabakulah ibrahim paşanın ser.....ve sair meşayih ve halife ve fıkara-ı ehili muhabbet medfunlardır ve bu camiin ittisalin kendi evlatlarından bazıları ve ithağ-ı medfunlardır onun mukabilinde mezbur nuh efendinin medresesi vardır 1179 senesi ayd-ı eshanın üçüncü perşembe günü olan zelzele-i azimede kubbe ve bazı mahalleri harap oldukda tamir olunup tamamına müstakimzade işbu bir beyt ile iki tarih demiştir

* bu emecd kâbe-i isak şümbül olda hep ma-mamu * 1181 * bulur sofî safa elhâk makam-ı evliyadır bu * 1181

mahallesi vardır veziri müşarüleyh efrenci elasil olupdur beyazıt hanîde saray-ı hümayûn alam-ı zümresinden iken savat ser tâside mehareti olmağ-la padişahi müşaruleyhin karındaşı olup davayı saltanat eden cem sultanın idamına müteahhid olduğundan ali rivayete kapucubaşı olduktan sonra ..... ederek.....efrenci üzere drama şehrine vasıl ve şehzade-i mezburun hizmetine dahil ve lisâm efrenciye dahi arif olduğundan müddeti kalilede .. sertraşilik hizmetine maul oldukta zehirinin ustura ile o şehzadeye bıçareyi traş ettiği anda firar edip ve cenabı sultaniye vasıl oldukda sureti hali rikabı hümayuna ihbar ettiğinin akabinde müşaruleyhin vefatı haberi efrenç tarafından deraliyyeye sultan müşaruleyhin na-sı bursa'da murad-ı sanî türbesine mahlolundu fi 887 ve mezbure baderumeli eyaleti ihsan olunup 917 de hersekzade ahmet paşanın yeriğeri ulusuyla azli icap ettikde onun yerine veziri olmuşdu bir sene mürurunda selim han-ı kadim

cûlus etmekle paşa-i mezbur padişah-ı müşarüleyhin biraderi ekberi olan şehzade sultan ahmedin culusunu murad eylediğinden na'şi kabahat-ı salukası dahi münessem olarak katil ve bursada cesedi mezbele-i ihtikare ilka olundu nezareti hemen bir sene mikdarıdır⁸⁶.

Kocanustafapaşa Camisi İstanbulda iki taredir. İkisi de kiliseden çevrilmiştir. Sadrazam Mustafa Paşanın hayratıdır. Bursa'da şehit olarak ölmüştür. Vefatı için yazılan tarih mısrası budur. azim edip gitti cihandan paşam Mezarı Bursa'da mevlevihanenin karşısındadır. Camii şerifin padişah mahfeli vardır. İlk önceleri bina bir kapılı olarak inşa edilmiş, üzerine şeyhülislam Eftalzade Seyid Hamüdeddin Efendinin şu tarihi yazılmıştır. * ..... * 8 kât'a..... * 895. Caminin başkapısı altı sene sonra inşa ettirilerek, Defterdar İdrisi'nin bu tarihi yazılmıştır. * ..... * 12 kât'a..... * Defterdar Enekgizade Ahmed Paşa caminin sağ tarafına cami kadar büyük bir mahal eklettirmiş, bir kapı ile bir mahfel inşa ettirmiştir ve böylece caminin minaresi orta yerde kalmıştır. Ve Eyüpteki de burundur. Camiye bitişik bir medrese ile 40 hücreli bir zaviye ve şadırvan ve mektep ve mabeti de vardır. Cami dışında bulunan eski ağır bir mahfel bulunuyordu. Daha sonra Şeyhülislam Veliyüddin Efendi ikinci defa şeyhülislamlığında yüksek bir mahfel ile avlu kapısı üzerinde bir muvakkıt odası yaptırmıştır. Caminin sol tarafında şeyhülislamın kendisi için yaptırdığı türbede kızı Safiye hanım gömülüdür. Sözü geçen zaviye ilk önceleri Aksarayî Çelebi halife şeyh Mehmed Cerali hoca görevli idi. Seyahati sırasında 899 yılında Tabut köyünde ölmüştür. Onun yerine halifesi Şeyh Yusuf Sümbül Sinaneddin şeyh olmuştur. Bozlu'dandır ve Sümbülüye tarihi de onlara aittir. Ölümüne Müstekimzade bu tarihi söylemiştir. * canına Sümbül Sinanın fatiha * 936. Onun yerine halifesi Muslihiddin Musi Efendi * dairesine merkezi emirede allah * 950. Mevlevihane Yenikapısı dışında, kendi hayratı olan, çevresinde bulunan özel türbesinde yatmaktadır. Onun yerine oğlu ve halifesi Kanus'u çeviren Şeyh Seyid Ahmed Efendi şeyh olmuştur. Aslında aşıktan olmakla beraber, daha sonra bu tarikata döndüğü Şekayik devaza diğer tarihler de yazılıdır. 963. Onun yerine şeyh Yakub Efendi gelmiştir ki, şeyh Sümbül Efendinin halifesidir. Ölümü için oğlu bu tarihi söylemiştir. * gitti kutlu nuzigar * 978. Sümbül Efendi civarında özel türbede gömülüdür. Onun yerine oğlu Yusuf Sinaneddin olmuştur. 6 sene sonra şeyhliği bırakarak, harem şeyhi olmuştur. Dört sene sonrasında ölürek Behia'ya gömülmüştür. Tarih 989. Harem şeyhi iken Rûkyet Nebvi'ye risalesini biraraya toplamıştır. Onun yerine Yen-

ni Hasan Neoreddin Efendi şeyh olmuştur. Alacahisar'dandır. Yakub Efendinin halifesidir. Sultan II. Mahmud Han ile Eğri seferine katılan şeyhlendendir. Daha sonra Bağdad'a gitmiştir. İran-ı azam ve şeyh Abdülkadir gibi hatırlı kişilerin meceralarını ziyaretten sonra hacı olmuştur ve Üveys'in ziyaretine gitmiştir ve bu ziyarette mevlid-i şerif gecesi ölmüştür. Ölümü için Halevi Mahmud Efendi bu tarihi söylemiştir. * azmi ukka eldi Neoreddin Hasan * 1019. Adı geçen, mevlid-i şerif geceleri minarede kandil yakmak onun buluşudur. Sultan I. Ahmed Hazretleri bu kandil yakmayı görip, çok hoşlandığından, bütün camilerde mahya kurulmasını ferdimiştir. Hasan Neoreddin Efendinin yerinde Alaaddin Avnalla Hasan Adli olmuştur. Hilafeti Yumi Hasan Efendi almıştır. Manastır'da tekke binası yaptırmıştır. 1036 tarihinde ölenek, müstakil türbeye gömülmüştür. Ahırkâr 1022. Adıyla bir kitabı vardır ki, tarihi onun yeniden yazılmışıdır. Onun yerine halifesi Seyyid Mehmed Eyyubi şeyh olarak geçmiştir. Bundan sonra, kızkardeşini Yumi Hasan Efendi ile evlendirmiştir. On sene sonra hacca gidip, Medine'de ölmüştür. Tarih 1038. Onun yerine kardeşinin oğlu, Yumi Hasan Efendi oğlu Seyid Kemaleddin Efendi şeyh olmuştur. O da öldüğünde Yakup Efendinin türbesine gömülmüştür. 1051. Onun yerine Seyyid Alaaddin şeyh olmuştur. Bu da Seyyid Mehmed'in halifesidir. Hadden döndükten sonra ölmüş ve Rafeti bu tarihi söylemiştir. * alaaddin efendi gitti yahu dedi. devrane * 1112. Adli Efendinin türbesinde yatmaktadır. Onun yerine geçen oğlu Seyyid Nureddin Efendi şeyh olmuştur. Ölümüne Nebi Mehmed Efendi tarih yazmıştır. * geçdi tevhid ile Nureddin kutup ve asliyyen 1060. Bağmsız türbesinin' türbeleridir. Onun yerine oğlu Seyyid Yusuf Kathettin şeyh olmuştur. Vefatına Hattat İbrahim Efendi tarih yazmıştır. * ars oldu cai Kutbettin kutup ve asliyyen * Pederi yanında gömülmüştür. Onun yerine adı geçen Alaaddin Efendinin büyük oğlu, Alaaddin Sarı şeyh olmuştur. 40 gün sonra ölenek, babasının yanında, üstü örtülü mahalde gömülmüştür. 1171. Onun yerine hâlâ postnişin Seyyid Mehmed Hasim Efendi Mehmed Vahi'nin oğlu Feyzullah Efendi şeyh olmuştur. Geçmişte söylenilen şeyh Mehmed Efendinin 4. oğludur ki ügünün geçmişi Balat camii bahsinde yazılmıştır. Adı geçen Nureddin Efendinin küçük oğlu, Seyyid Şahabeddin ile Keraneddin, babalarından önce ölenek, o türbeye gömülmüşlerdir. Türbenin kapısı dışında, nişancı iken ölen, Rahmi Paşa oğlu, Defterdar Mustafa Bey gömülmüştür. Sümbül Efendi türbesi bitişğinde, gömülmüştür. Vefat edince, Nihâdi tarih söylemiştir. * öner efendiye cai da ceme-te ilâ Ali * 111. Ve adı geçen Rumi Paşa oğlunun maden işleri görevlisi Gici Mustafa Çelebi oğlu Ahmed Efendi gömülmüştür. Yakınındaki büyük mezarlıkta, tanınmış Hattat Hafız Osman Efendi gömülmüştür. Ölümü için bu masra yazılmıştır. * mülkü bân-

ki eyleyip, Osman efendi dedi han * 1110. Ve bundan başka Hüseyin Paşa adında bir vezir ve İzmir'den azledilmiş iki oğulları ve tezkeracı Habeşzade İbrahim Bey ve Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşanın baş mektu ve diğer şeyhler halifesi ve dostları gümülüdür. Bu caminin bitişiğinde kendi evlatları ve yakınları da gümülüdür. Onun karşısında önce adı geçen Nuh Efendinin medresesi vardır. 1171 yılının üçüncü perşembe günü olan büyük depremde, kubbe ve bazı yerleri harap olmuştur. Daha sonra tamami tamir olunan Müstakimzade bir beyit içerisinde iki tarih söylenmiştir. * bu anıd kâbe-i isak Sümbül oldu hep na manı * 1181. * bulur sofî sofa elhak mekân-ı evliyadır bu * 1181. Mahallesi vardır.

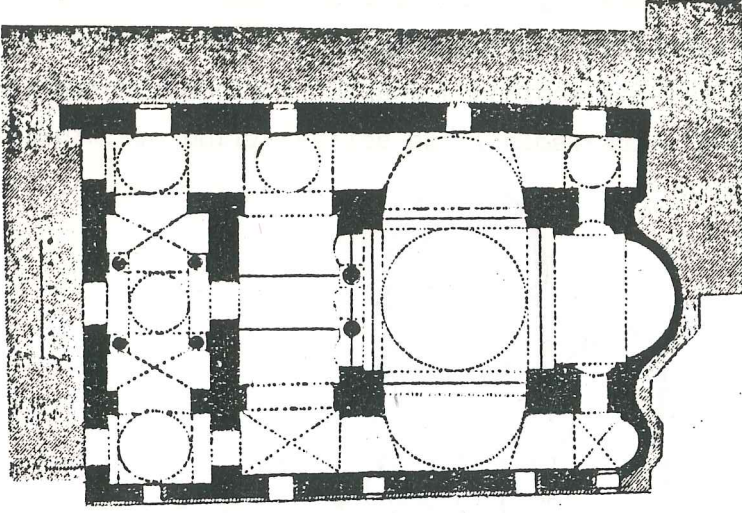
ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Koca Mustafa Paşa semtinde olup, Sümbül efendi sokağında bulunmaktadır. (Bkz.Pl. B8)

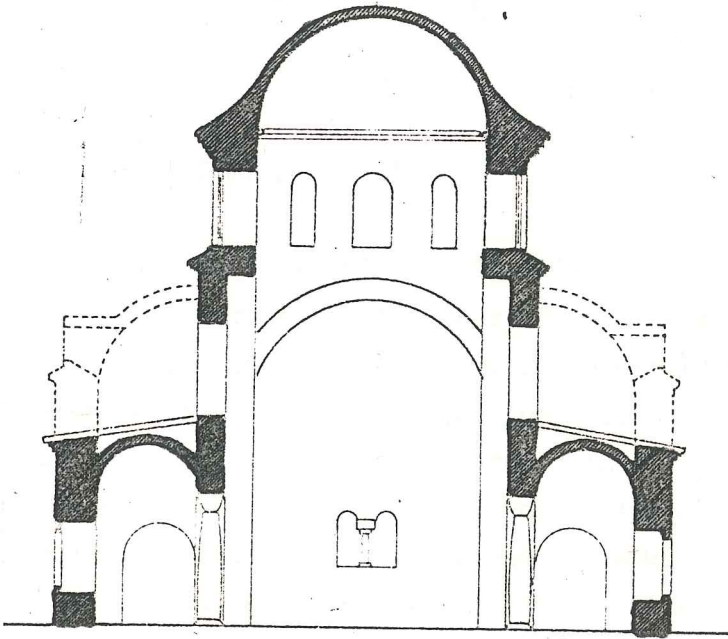
İnşa tarihi : 13 YY sonlarında yapıldığı tahmin edilmektedir⁸⁷.

Yapının tarihçesi : Kocamustafapaşa adındaki binanın Hagios Andreas adına ithaf edilmiş bir kilise olduğu eskidenberi bilinmektedir⁸⁸. Yalnız şu varki imparator Arkadios (935-406) un kızkardeşi Arkadia'-nın 5.yüzyıl başlarında yaptırdığı kilise'nin ve henüz kesin olarak yeri tesbit edilemeyen Hagios Andreas (erkekler manastırı) ile ne gibi bir ilişkisi olduğu kesin bilinmemektedir⁸⁹. Şimdiki Koca Mustafa Paşa Camii'nin yerinde olduğu bir dereceye kadar kat'iyetle olunabilen bir kadınlar manastırı ise, ilk olarak 8.yüzyılda yapıldığı kanaatine varılmıştır. I.Basieleios (867-886) tarafından tamir ettirilen kilisenin, 1204-1261 arasındaki latin işgali esnasında harap olmuştur. Şehir tekrar Bizans'lıların eline geçtiğinde imparator VIII. Mikhael (1261-1282) in yeğeni Protavestiarissa Theodora bu manastırı, yıkılan binadan elde ettiği malzemeleri de kullanarak yeniden inşa ettirmiştir. Bu inşaat tamamlandıktan sonra şehrin ön planda gelen ibadet yerlerinden biri haline gelmiştir.

Yapının mimari özellikleri : 3 nefli bazilika olarak tanımlanan bu kilise günümüzde dehlizli binaya dönüşmüştür. Orjinal binanın ek-senleri batıdan doğuya doğru uzanır. Mabedin ana mekanındaki büyük kubbeyi 4 fil ayağı taşımaktadır. Batıdaki Narthex, dışarıya taşan bir çift paye ile üç bölüme ayrılmıştır. Kilise cephelerinin inşa

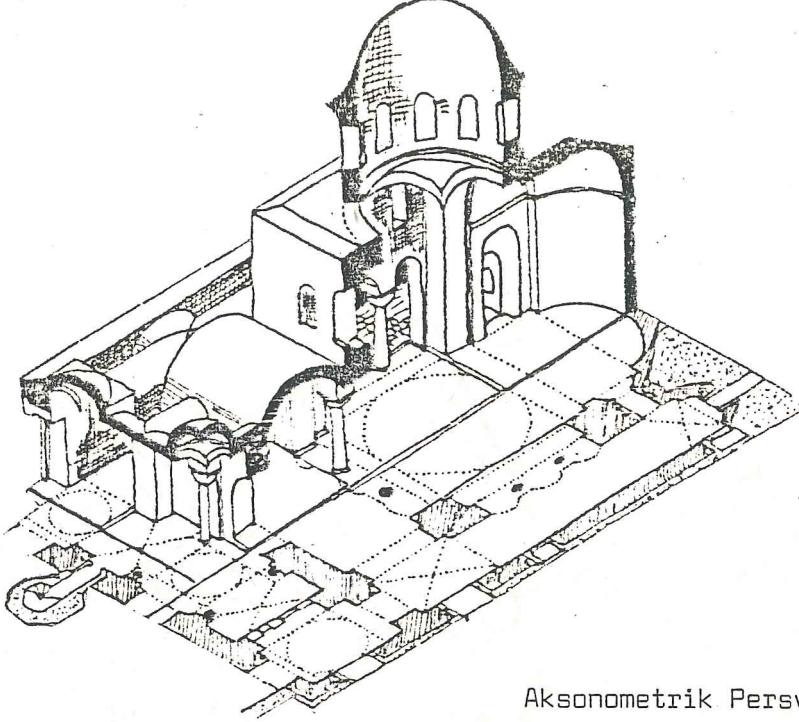

Koca Mustafa Paşa Camiinin planı

... (Orjinal mimerisi taramalı olarak gösterilmiştir)

sistemi ve tezyinatı hakkında Osmanlılar döneminde kullanılan malzemeler adeta bir kılıf gibi eseri sardığı için kesin bilgi edinilememektedir. Kubbe kasmağındaki ve tympanonlardaki pencereler türk devrine ait olmakla beraber bunların Bizans döneminde yapılan pencerelerin yerlerini aldıkları bariz şekilde belli olmaktadır. (Resim)

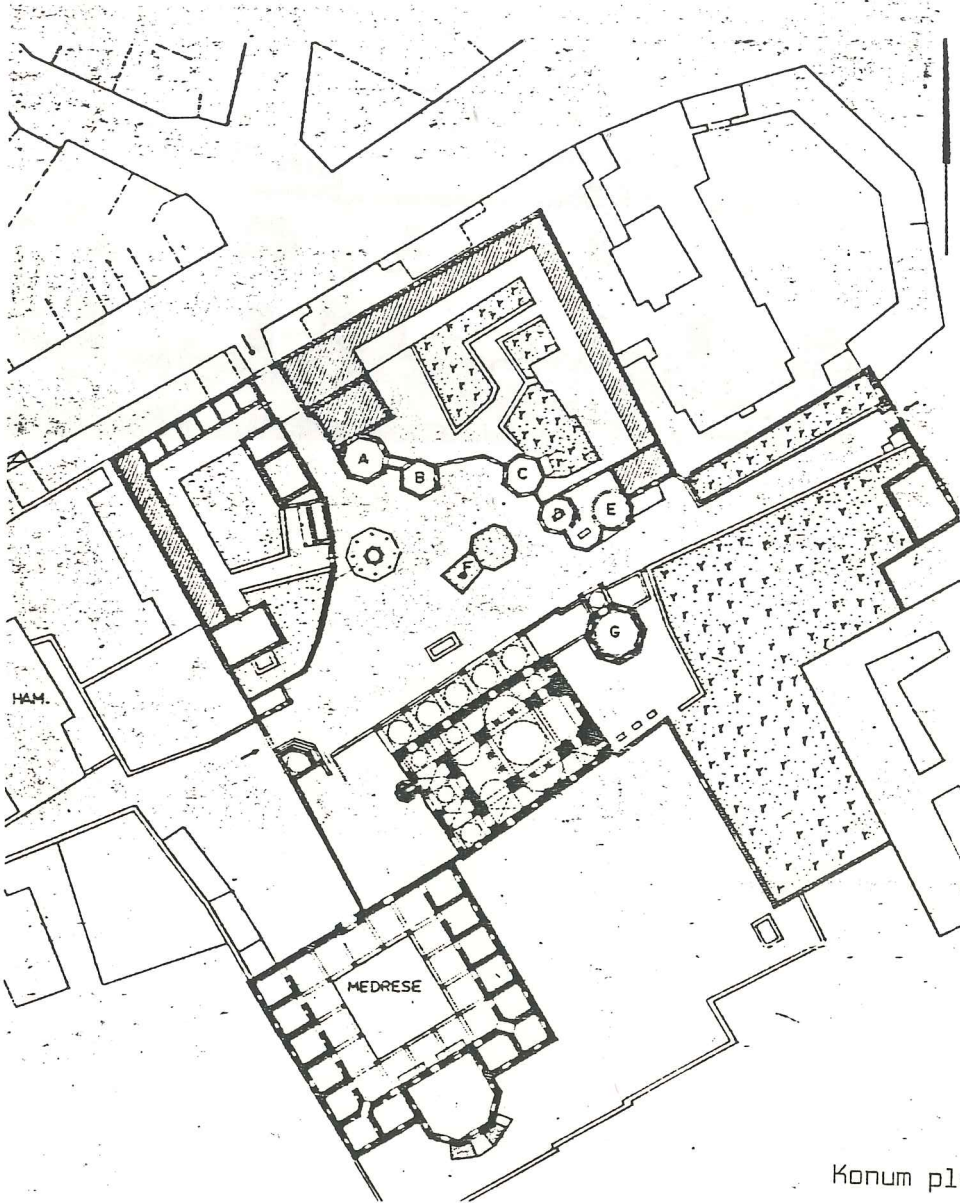
Aksonometrik Perspektif

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Koca Mustafa Paşa Camii, 15. yüzyıl sonlarında camiye çevrildiği sırada güney ve kuzeydeki dehlizleri ayıran sütunlar ve kemerler kaldırıldığı zaman ideal bir câmii mekânı elde edilecekti. Fakat tonozların mesnedi olan bu sütunlar kaldırıldığı zaman bunlarla beraber tonozlarında kaldırılması zarurî oluyordu. Böylece açılan yan dehlizlerin üzerine yarım kubbeler yapılmıştır. Binanın kilise olduğu zamanki batı kapısı pencere haline getirilmiş, kuzey duvarına yeniden iki kapı yapılmıştır. Kuzey duvarına bitişik 5 kubbeli abidevi bir son cemaat yeri yapılmış. Son cemaat yerinin sivri kemerleri stalaktit başlıklı 6 sütuna oturmaktadır. Bu kısmın ilk ve beşinci bölümlerinde birer giriş kapısı olup ikisindedeki kitabe vardır. Sağ taraftaki kapı üzerindeki 891(1486) tarihlidir. Sol taraftaki 896 tarihli kitabe vardır. Câmii-

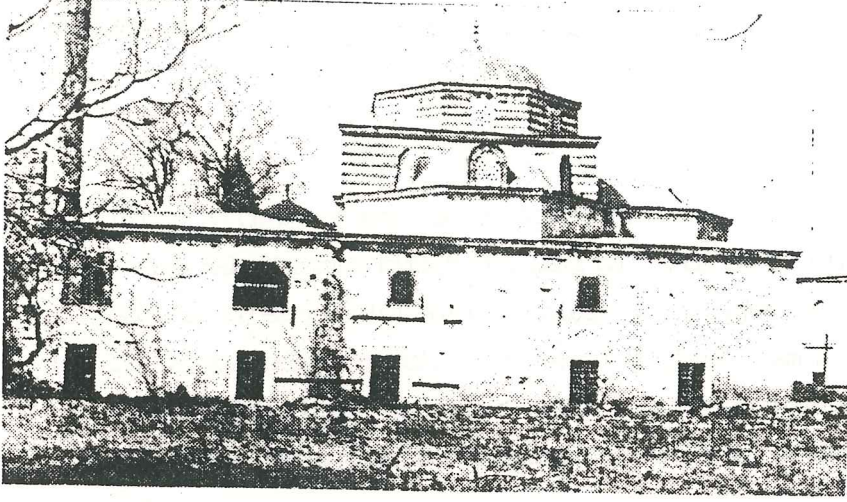

nin girişin sağında 1491 tarihinde yapılmış bir minaresi vardır. KİLİSE camiye çevrildikten sonra medrese, şadırvan, mektep ve imaret gibi külliye binaları ilave edilmiştir. Bugün bunlardan yalnız medrese ayaktaadır. Mihrabı ve minberi çok sade olup mermerdendir. Caminin kubbesinde ve duvarlarında kalem işleri vardır. Bakımını vakıflar yapmaktadır.

Konum planı

Buğünki durumu ve kullanımı : Binanın bakımını vakıflar yapmak-
tadır. Ve halen camii olarak ibadete açıktır.

Resim : 20

24. (H.20) KOCA MUSTAFA PAŞA CAMİİ (Ayvansaray)

camii mezbur kiliseden münkalibdir ayvansaray kapısı dahilinde vaki-
 dir kale duvarına muttasıldır dahili camiinde eshabı kirâmdan cabir
 bin abdullah ebusarî radiullahian medfundur ki ebu eyyub ensâri ve
 ebu şebibe ile beraber gelenlerdendir radiullahi anhim icnâin muka-
 bilinde bir çiftte hamam vardır havalisinde olan çeşme şatır hasan
 ağa binasıdır tarihi sultan mehmed han-ı râbî hazretlerinin bintin-
 den hatice sultan'ın türbedarlarından vehebi'nindir mahallesi var-
 dır⁹⁰.

Adı geçen cami kiliseden çevrilmiştir. Ayvansaray Kapısı içinde bulunmak-
 tadır. Kale duvarına bitişiktir. Cami dahilinde Eshabı Kirâmdan Cabir bin
 Abdullah Ebusarî Radiullahian günülüdür ki Ebu Eyyub Ensari ve Ebu Şebibe
 ile beraber gelenlerdendir. Karşısında bir çiftte hamam vardır. Çevresinde-
 ki çeşme Şatır Hasan Ağa'nındır. Tarihi, IV.Sultan Murad Han hazretlerinin
 kızlarından Hatice Sultanın türbedarlarından Vehebi'nindir. Mahallesi var-
 dır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Ayvansaray caddesi, Cenber sokakta bulunmaktadır. Kale
 duvarına bitişiktir. (Bkz.V.Pl. CI)

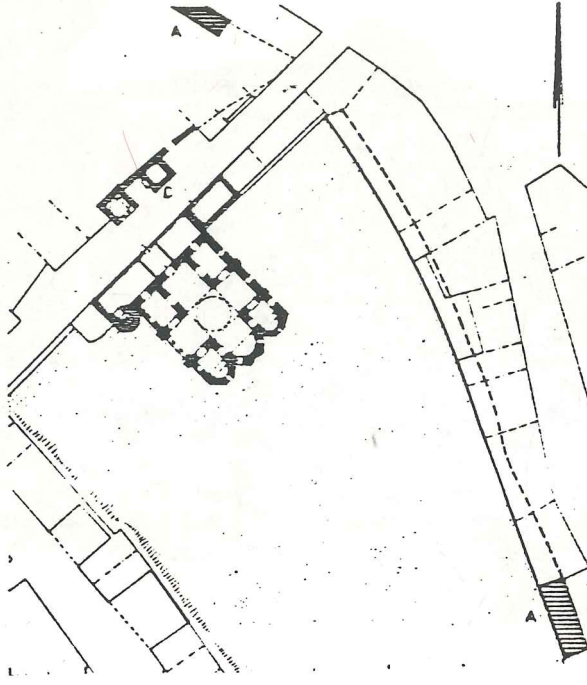
İnşa tarihi : Yaklaşık 9.10.YY'lara aittir⁹¹. Orta Bizans dönemin-
 de yapıldığı bilinir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Bilinmemektedir.

Yapının tarihçesi : Bazı araştırmacılar mabedin esasının St.Pier-
 re ve St.Marie kiliseleridir diye belirtmişlerdir⁹². Anadolu uygarlık-
 ları ansiklopedisinin "Bizans" adlı bölümünde kilisenin adının Hagia
 Thekla olduğu yazar ve son .. dönemlerde yapılan araştırmalar bunu
 doğrulamaktadır.

Yapının mimari özellikleri : Haç şekli köşe duvarları ile meydana
 getirilen, iç görünüşü ağır bir biçimde olan plan özelliğine sahip-
 tir. Apsis kısmındaki tuğla kemerli pencerelerin içi taşla dolduru-
 larak kapatılmıştır. Doğu ve batı aksına göre yapılmış olup, giriş
 aksından simetrik bir yapıdır.

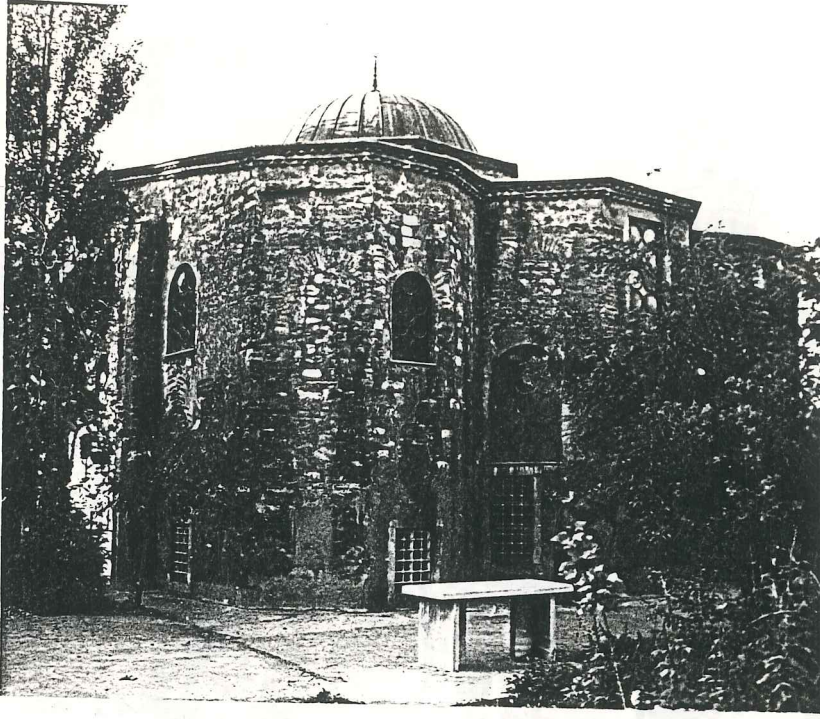
Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

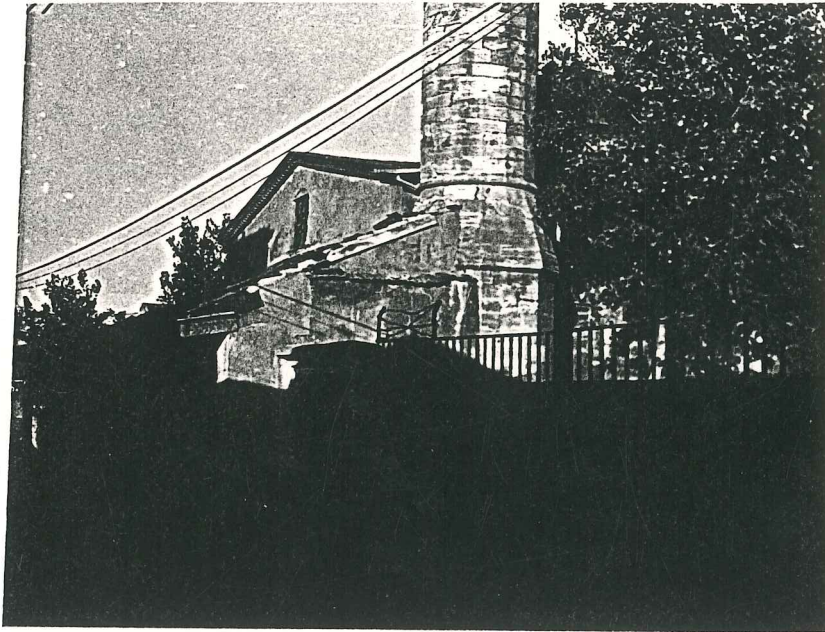
Kullanımı : II.Bayezid devri zamanı veziriazamlarından Koca Mustafa paşa tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Tek kubbeli kargir olan yapının minaresi kesme taştandır. Minaresi kible-kuzey doğrultusunun batısında bulunmaktadır. Caminin içinde eshabdan hazreti Cabir'e izafe edilen bir sanduka bulunmaktadır. Bu caminin önünde bulunan mermerden büyük bir vaftiz taşı İstanbul Arkeoloji müzesine nakledilmiştir. Kubbenin üstü Türkler zamanında yenilenmiş ve kurşun kaplanmıştır. Kirpi saçaktan tuğla kornişleri mevcuttur. Camiye sonradan yapılan son cemaat yeri üstü ahşap çatı ile kaplı olup camekanlı bir bölümdür.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Halen camii olarak kullanılmaktadır.

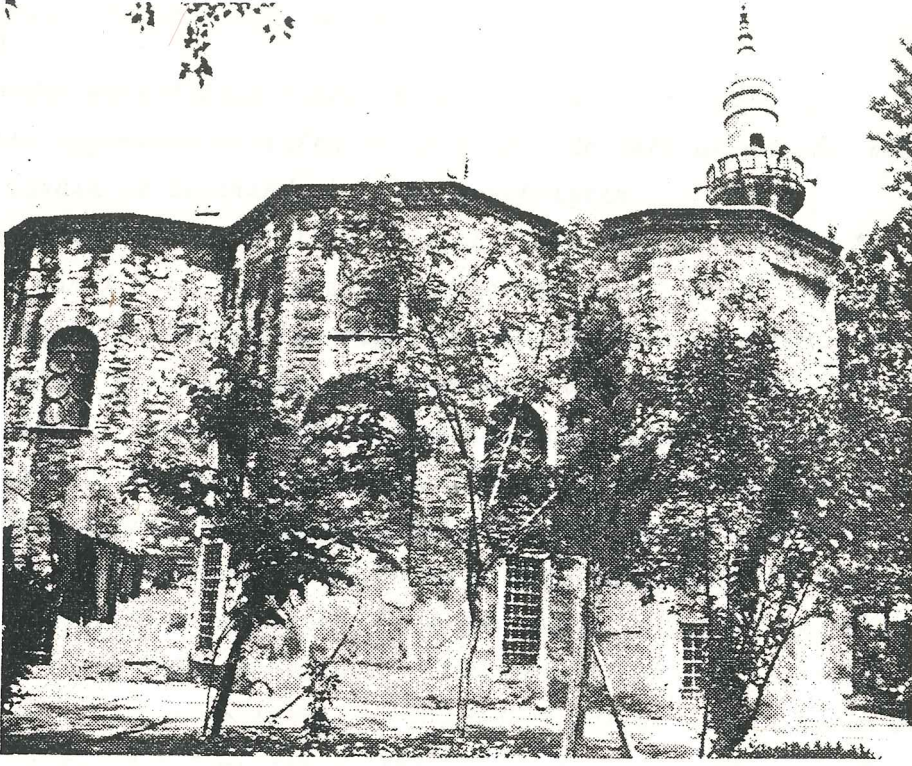

Resim : 21

Resim : 22

Resim : 23

25. (H.25) KÜÇÜK AYASOFYA CAMİİ

kiliseden münkalibdir banisi babüssaade ağası hüseyin ağadır ki sultan bayezid eyyamında maktulen vefat edip anda defn olunmuştur müstakil türbesi vardır ve duvarında bu beyt yazılmıştır

* saati vahdedir ömrü cihan * saati taate sarf eyle hemân *

ve bir camii dahi esir pazarı kurbündedir zikr olunda ve bu ayasofya camii-nin peşgahında bir zaviye olup otuzaltı hücre ve avlusunun üç adet kapısı vardır höceratin önüğü cemiyethane ve onikisi dahi mektebi semtinde ve onbiri zaviyenin şeyhi efendilerinin dairesidir şadırvanı ve mektebi sadrazam ahmed paşa bina ve ihya eylemiştir fi 1153 ve minaresi sadrazam mustafa paşanın binasıdır minaresi camii şerife muttasıl değildir şehremeni iken 1163 senesi vefat eden haccgândan mehmed efendinin vakfı olmak üzere mezkur camii şerife müvellidi şerif ve şehir ramazanda kur'anı kerim tilâvet ve kıraat olunur mümaileyh sahib-i divan değilse de bazı eşarı vardır ve şehrizade mehmed efendi bu vakfın kadim ve muattal kapısını küşad eylemiştir ve karibinde olan duvardaki mümaileyhin hayrıdır fi 1180 kadimden olan imaret halâ muattaldır ve karibinde vakî darülhadis banîyesi amine hatundur o civarda olan çardaklı hamam bu vakfın musakka fatındandır mahallesi vardır⁹³.

" Kiliseden çevrilmiştir. Yaptıranı Babüssaade Ağası Hüseyin ağadır ki , Sultan Bayazid zamanında başı vurularak öldürülmüş ve gömülmüştür. Müstakil türbesi vardır ve duvarına bu beyit yazılmıştır.

* saati vahdedir ömrü cihan * saati taate sarf eyle hemân *

ve bir camide esir pazarı yakınındadır ki daha önce yazılmıştır. Bu Ayasofya Camiinin önünde bir zaviyedir ki otuzaltı odası ve avlusunun üç kapısı vardır. Odaların önüğü toplantılar için ve onikisi mektebi ve onbiri'de zaviyenin şeyhi olan efendilerinin dairesidir. Şadırvanı ve mektebi Sadrazam Ahmet Paşa yaptırmıştır. Tarih 1153 ve minaresini Sadrazam Mustafa Paşa yaptırmıştır. Minaresi Camiye bitişik değildir. Şehir Emîni iken 1163 yılı vefat eden Hocalardan Mehmed efendinin Vakfı olmak üzere adı geçen camii şerifete mevliidi şerif, Ramazanda ise kur'anı kerim okunurdu. Adı geçen zat divan sahibi değilse de bazı şiirleri vardır. Şehrizade Mehmet efendi bu vakfın eski ve kullanılmayan kapısını ihya ettirecek açtırmıştır. Yakınında bulunan duvarda , Adı geçen hayrıdır. Tarih 1180 eskiden yapılmış olan imaret hala kullanılmak-

tadır. Yakında bulunan darülcumrayda Amine Hatun yaptırmıştır.O civarda olan Çandaklı hanım bu vakfın bölünlerindendir. Mahallesi vardır."

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Kadırgada sahile yakın, küçük Ayasofya camii sokağında bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. F8)

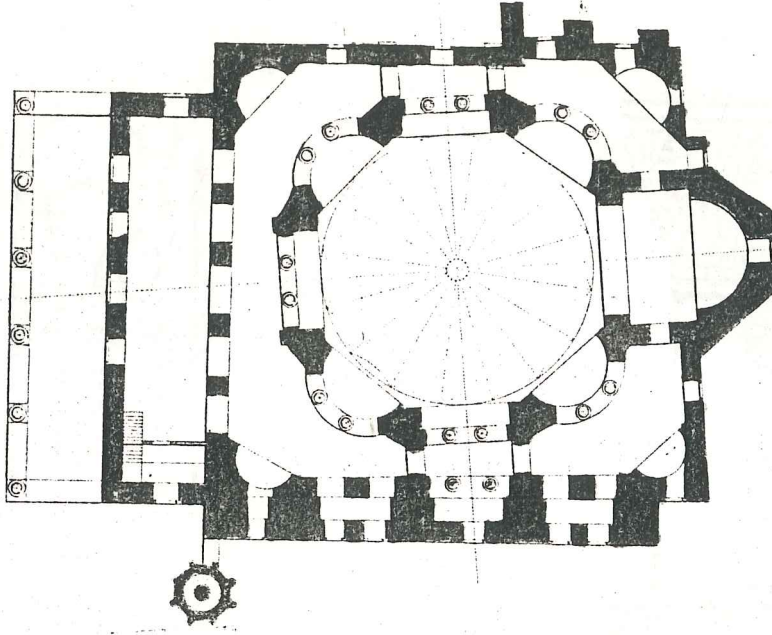
İnşa tarihi : 527 ile 536 yılları arasında inşa ettirilmiştir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : İmparator Jüstinyen zamanında onun emriyle yaptırılmıştır.

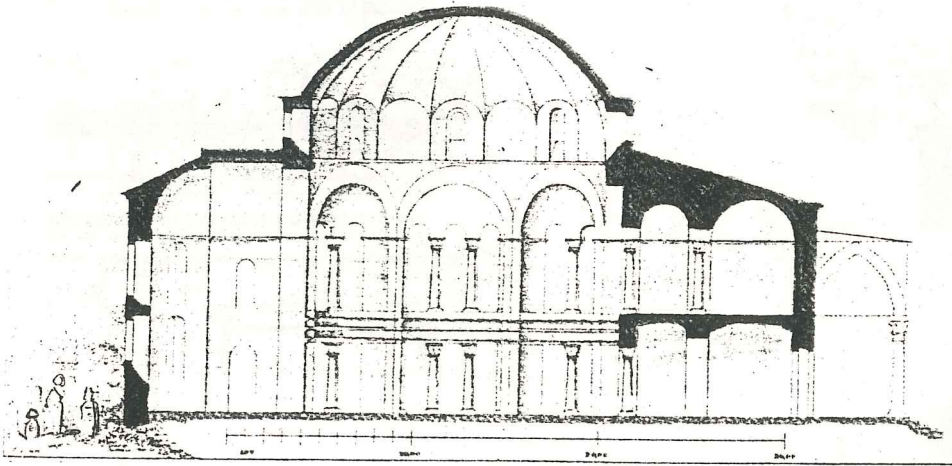
Yapının tarihçesi : Küçük Ayasofya'nın inşa sebebi bir rüya hikayesine bağlanmaktadır. Jüstinyen amcası olan ve sonra imparatorluk tacını giyen Birinci Jüstinyen ile müştereken imparator Anastas aleyhine bir fesad tertip etmekle suçlandırılmış ve idama mahkum edilmişti. Fakat hüküm yerine getirilmeden bir gece evvel imparator Anastas rüyasında Sergios ve Bachos adındaki azizleri görmüş ve bunlar kendisine bu idamdan vazgeçmesine emretmişlerdi, İmparator bu rüyanın tesiriyle Jüstinyen'i ölüm cezasından af etmiştir⁹⁴. Jüstinyen İmparator tahta oturduğu vakit hayatını kurtaran bu azizlerin hatırasına bu mabedi inşa ettirmiştir.

Dokuzuncu asırda Küçük Ayasofya Latin rahiplerine terk edilmiştir⁹⁵.

Yapının mimari özellikleri : Merkezi planlıdır. Sekizgen orta mekanlı ve çevresel nefli bir planı vardır. Ortadaki basık kubbesi, Sekiz adet pâyeye ile bunların taşıdıkları kemerlerin vücuda getirdiği sekiz köşenin üzerinde bulunmaktadır. Mabedin içinde iki kat gayet güzel sütun sıraları görülmektedir. Onaltısı aşağıda ve onsekizi yukarıda olan bu mermer sütunların renkleri yeşil ve kırmızıdır. Kilisenin içini çeviren bir kuşağın üzerinde güzel harflerden meydana gelmiş bir yazıda Justinianos ve çok dindar karısı Theodora'nın adları okunur. Mimari özellikleri açısından Ravenna'daki San Vitale Kilisesine benzeyen bu bina yapı şekli ve mimari süslemesiyle antik geleneğe bağlıdır⁹⁶.

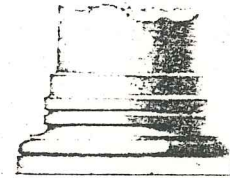
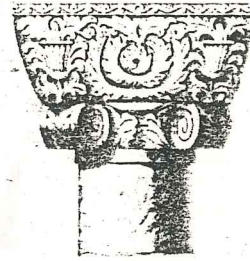
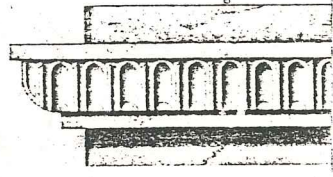
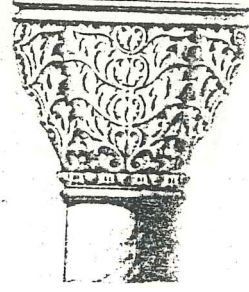
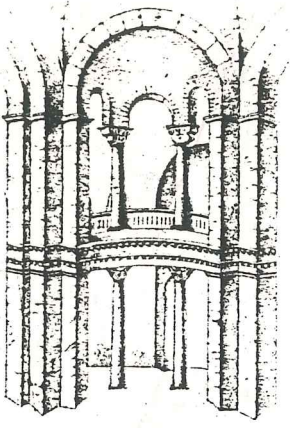

- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilen plan.

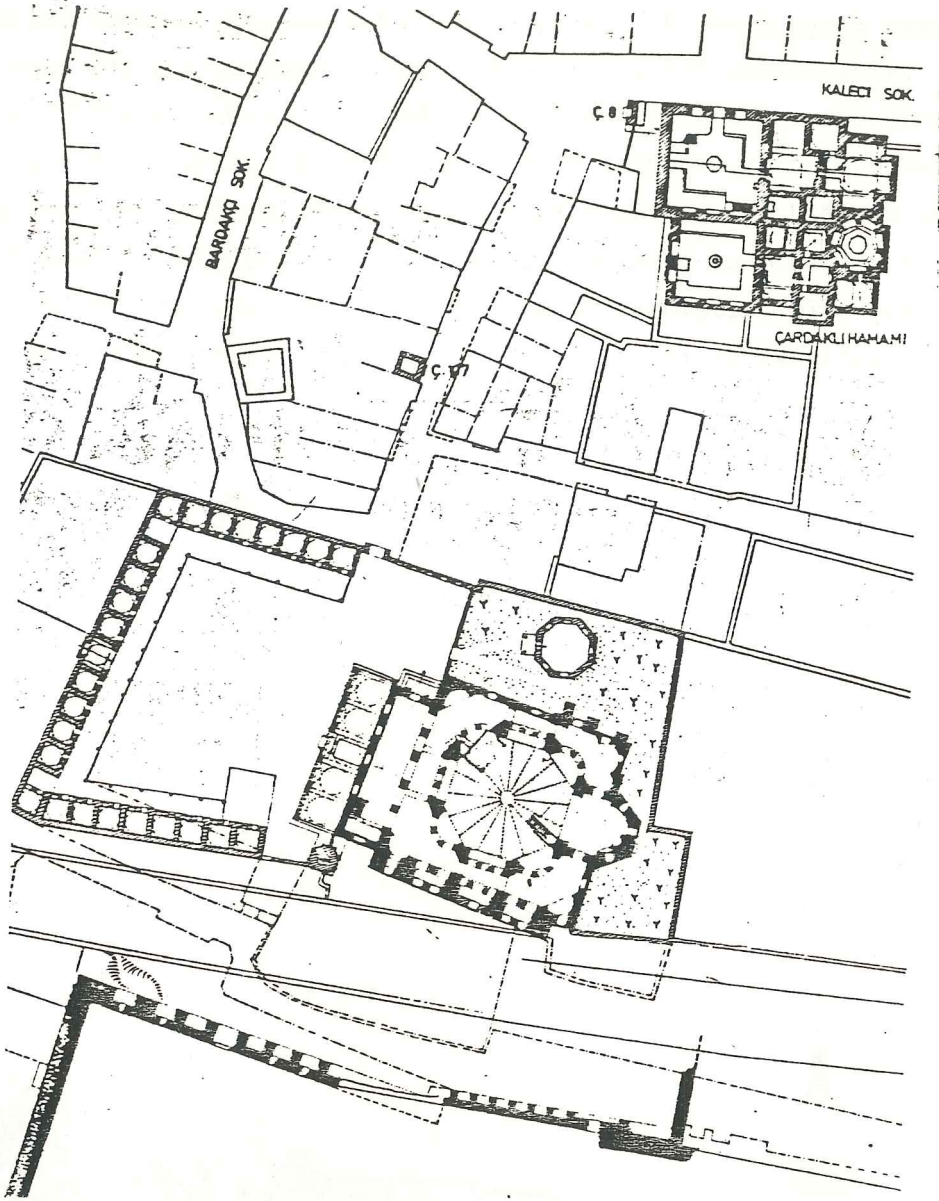

- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilen kesidi.

- 1878'de D.PULGHER tarafından çizilen figür ve detaylar.

Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : 1453'ten çok kısa bir süre sonra camii olmuştur. II. Bayezid devrinde Babüssaade ağası Hüseyin Ağa camiye çevirmiş ve vakfını yaptırmıştır.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Orjinal planı zamanımıza kadar değiştirilmeden gelmiş, sadece ilaveler yapılmıştır. Camiye çevrildikten sonra önüne beş kubbeli son cemaat yeri yapılmıştır. Girişin belirlenmesi için üzerini örten kubbenin kasnağı yüksek yapılmıştır. 1740 yılında Mustafa paşa tarafından camiye bitişik olmayan tuğladan örölmüş bir minaresi vardı. Sonradan bu minare yıkılmıştır. 1860'da tren yolu yapımı camiye zarar vermiştir. Bina çukurda kalmıřtır⁹⁷. CAminin üç tarafını saran 36 hücreli zaviye inşa olunmuştur.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1982'de doğramaları ve sütun başlıkları değiştirilmiş, Hücreler ev olarak kullanılıyor. İbadete açıktır.

Resim : 24

Resim : 25

26. (H.1) MAHMUD PAŞA CAMİİ

yerinde fielasıl bir kilise olup muakkaren hedm olunarak iş bu camii şerif bina olunmuştur banisi sadrazam mahmud paşadır tak-ı dergahında vâ-kî arabî tarih budur

* yesnullahu leva kaymakam mahmud * 868

medrese ve mahkeme ve mektep ve çeşme ve çifte hamam vesair hayrı vardır müstakil türbesinde medfundur şehadettine bu arabî tarihi demişlerdir

* sahibül hayrat mahmud elhasıl * menbat elaltaf memduh elkemal *

* sadık essultan mahmudül kerim * rahî mazluma alı darülnaim *

* fat merhume ve tahi beda * mat mahmuda şehide zehda * 878

sultan mahmud han hazretleri mahfeli hümayun ihdas eylemiştir yanında oğlu ve hâcegândan firdevsi ahmed efendi ve saray hocalarından hattat mes-cizade ahmed efendi ve yeniçeri ağalarından hamdi mustafa ağa medfunlardır medrese köşesinde taşbeyzade mehmed efendi medfundur fevtine veli ahmed tarih demiştir

* ah fevt oldu taşbeyinzade * 996

camii şerifin havlisinde darüssaade ağası mustafa ağa sebil ve çeşme bina eylemiştir çeşmenin senki tarihi keftinindir

* çeşmei cari içip abı hayat * mahallesi' vardır

veziri müşarüleyh hırvâti elasıl ve izzeti serhadden mehmed ağa nam gazinin bendesi olup saraya hümayûna alınarak hazîne-i padişâhide terbiye olunduktan sonra culusu ebuelfetihde çırağ olup sonra rumeli eyaletiyle karini izaz olmuşdu müverrihinden ramazanzade kavlince kazasker olmuşdur 857 rebülevvelinde fethi konstantiniyeye akibinde halil paşa yerine sadrazam olup say ve gayreti sebebiyle nice nice kal'a ve asarın fethi müyesser olmuşdur katip çelebi kavli üzere 873 senesi karaman oğlu pîr ahmedin kahır ve idâmı hususunda vukua gelen taksirâtı sebebiyle karahisar menzilinde otağı başına yıktırıldı mehmed paşa-i rumî ve sair müverrihin kavli üzere ishak paşa veziri azâm oldukta müşarüleyhe gelibolu sancağı verilerek bahır egriboz fethine me'mur kılınup 873 senesinde kal'ai mezbure feth olunduktan sonra 877 de akkoyunlulardan uzun hasanın muharebesinde bunun huzuru iktiza etmekle saniyen ishak paşa üzerine veziri azam olmuşdu seferi mezburde gayreti nümâyan oldu isede âhır hususlarda tekâsulü olmak hasebiyle azlölunup yerine gedik ahmet paşa vezir oldu 878 de edirne kürbünde hasköy nam karyede münzevi iken şehza-

de sultan mustafa fevtinde münâfese-i kadimesine mebni 879 da katlolundu mahlası adlîdir⁹⁸.

" Aslında yerinde bir kilise vardı. Daha sonra kilise yıkılarak bu camii yaptırılmıştır. Yaptıranı Sadrazam Mahmut paşadır. Giriş kapısı üzerinde bulunan arapça tarih budur;

* sahibül hayrat mahmud elhasıl * merbat elaltaf merduh elkenal *

* sadık essultan mahmudül kerim * rahî mezlume alî darülneim *

* fat merhume ve tahi beda * met mahmuda şehide zehda * 878

Sultan Mahmut Han padişah mahfeli koydurmuştur. Yanında oğlu ve büyük hocalardan firdevsi Ahmet efendi ve yenigeri ağalarından, Hamdi Mustafa Ağa gömülüdürler. Medrese köşesinde Taçbeyzade Mehmet efendi yatmaktadır. Ölümüne Veli Ahmet tarih söylenmiştir;

* ah fevt oldu taç beyinzade * 996

Caminin avlusunda darüssaade ağası Mustafa Ağa Sebîl ve çeşme inşa ettirmiştir. çeşmenin taş tarih kitabesi kevtirindir.

* çeşmeyi cari içip abi hayat *

Mahallesi vardır."

MAHMUD PAŞA CAMİİ

Devrin vezirlerinden Mahmud Paşa tarafından 1463 yılında Michael Steiros'a ithaf edildiği ileri sürülen bir Bizans kilisesi yıktırılarak yerine Mahmud Paşa camii inşa edilmiştir⁹⁹. Yıkılan kilise ile ilgili hiç bir belge bulunamamıştır.

27. (H.31) MANASTIR MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir vâkıfı mustafa çavuş ebülfetih sultan mehmed han hazretlerinin hüddamından olmağla vazifesi hüdavendiğar-ı müzaruleyh hazretlerinin vakfından alınır fielasıl minaresi olmayıp badehu mescid-ı mezbur tamir olundukda bir tahta minare bina olunmuşdur vakfına imamları mütevellidir kurbünde vaki çeşme ile fevkindeki mektep ali ağa nam sahibül hayrın binasıdır mahallesi vardır¹⁰⁰.

Adı geçen mescid kiliseden dönüştürülmüştür. Vakıf sahibi olan Mustafa Çavuş Fatih Sultan Mehmed han hazretlerinin hizmetlilerindendir. Mescidin görevlileri Fatih hazretlerinin vakfından atanır aslında minaresi yok iken, tamiri sırasında bir ahşap minare eklemiştir. Vakfın mütevellileri mescidin imanıdır. Yakınında bulunan çeşme ile üzerindeki mektep Ali Ağa isimli hayırsahibinin yaptırmış olduğu binadır. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Topkapı civarında Çapa semtinde, kürkçü Süleymanağa Camii yanında bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. B5)

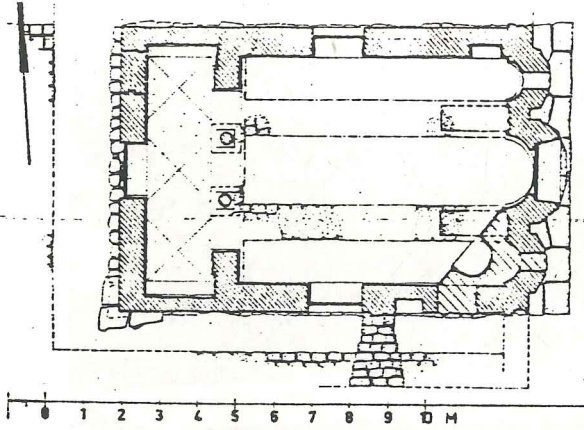
İnşa tarihi : Kesin bilinmemektedir. Mimari özelliği açısından son Bizans dönemine rastladığı söylenebilir¹⁰¹.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı :

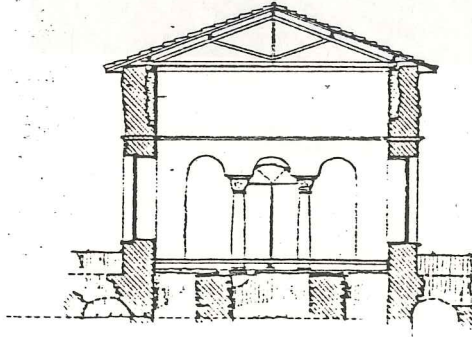
Yapının tarihçesi : Manastır mescidi için birçok kaynak kiliseden çevrilmiş olduğunu yazmaktadır. Batılı bazı araştırmacılar fetihten önce İstanbul'da bulunan birkaç yapıdan söz etmektedir. Manastır mescidinde bunların içinde olduğu yazılı isede bu bir kesinlik kazanmamıştır. Bu yapıdan Mustafa Çavuş Mescidi diye bahsedilir. Semavi Eyice, Taç vakfının 2'nci sayısındaki dergisinde s.13, yapı için Kyra Martha manastırı kalıntısı üzerine yapılmış olabilir diye belirtmiştir.

Yapının mimari özellikleri : Batı-Doğu istikametinde uzanan bina apsis çıkıntısı dahil 12.20 m. boyunda 8 metre enindedir. Ana mekan dikdörtgen biçiminde ve yanlarındaki bir çift pencereden ışık alan

bir salondan ibarettir. Sade planın ahenkli nisbetleri yanı sıra, dış cephelerin tereddütlü uslûbu, binanın bir intikal devresi eseri olduğuna delildir¹⁰². Narthex kısmının 3 çapraz tonozla örtülü olmasına karşılık, esas mekânın üstünde bugün içten ahşap tavanlı bir çatı mevcuttur. Şapelin evvelce şimdiki gibi yine tek sahınlı bir bina olması mümkün olduğu gibi bir bazilika şeklinde inşa edilmiş olmasında mümkündür. Binanın içinde sade profilli mermer silme çepeçevre dolaşmaktadır. Şapel pek muntazam olmayan taşlardan ve tuğla dizilerinden yapılmıştır. Herhangi bir süslemelere rastlanmamıştır.

Plan

Enine kesit

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihden sonra mescid olarak kullanılmıştır.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : İlk önceleri ahşap minare eklenmiştir. Daha sonraları bu minare yıkılmıştır. Örtü sistemi bu dönemde ahşap tavanlı bir kırma çatı ile uygulanmıştır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Uzun süreden beri otobüs garajı yetkililerince depo olarak kullanılmış, son zamanlarda garaj persone-line ibadet yeri olarak tahsis edilmiştir. (Resim 26)

Resim : 26

28. (H.3) MEHMED PAŞA CAMİİ

camii mezbur fevkanidir kiliseden münkalibdir paşa-i müşarüleyhin sadare-
tinde halilesi ismihan sultan binti hazreti selim han-ı sani bina ve ihya
buyurmuşlardır müşarüleyh dahi pişgahına bir medrese ve meydanında şadırvan
ve höcerât önüne bir zaviye zam ve ilhak etmiş olmakla mehmed paşa camii
diye şöhret bulunmuştur derûnu camide hâceri esvedin dahi bir kıtası mev-
cuddur ziyaret olunmak üzere vaz olunmuştur ve takı bâlâsında olan tarihi
binası budur

* hem nam fahru alem yani vezîri azâm * kim bahtı lâyezeli ikbal sermedi-
dir *

* beytülübâde oldu oldar kuffaru zulmet * hakka bu macezâtı kübrayı ahmed-
dir *

* tarihi fikr ederken bu fethe hatfıyıp * dedi (bu camii din fethi meh-
medidir) 979 caminin havlisine açılır üç adet kapıları olup bab-ı kebi-
ri neredubanlıdır ve sahibetül hayrat mümaüleyhin kabri ayasofyada vaki
pederleri sultan selim sâni türbesindedir vefatına sır'atı mustakîm lafzı
tarihtir mar'uf ve meşhur evkaş sahibi olan ibrahim han bunların oğlu olup
paşa-i mezburdan vücuda gelmiştir bilcümle evkaş-ı pederinin olduğu ayrı
mahalde beyan olunmuştur ve zaviye-i mezbure ibtida nurettinzade merhuma
bina olunup kabil elitmam vefat etdikde zabtile pirdaşı kurt efendi den-
mekle mar'uf şeyh mehmed bin ömer efendi şeyh olmuştur şeriata elislam
şerhi ve sair eseri vardır mevlidi olan tatar pazarına sale niyetiyle
azimet edip anda haledi âşiyân 996 tarihinde vefat eylemiştir yerine ha-
lifesi ve ata emir efendi ve badehu şeyhülhareme seyyid abidülkerim efen-
di-i ıstibî şeyh olmuştur anda medfundur tarih rahleti 1015 ve yerine ha-
lifesi büyük kadızade şeyh mehmed sufiyevî zaviyedâr olup ayasofya vaizi
iken hitam 1040 tarihinde vefat ve şeyhi yanında defn olunmuştur onun ye-
rine mezkur ıstibiye'nin oğlu seyyid mustafa efendi beş sene ve onun yeri-
ne dahi seyyid ahmed efendi on yıl ve bunlar azımdar-ı islam eyledikten
sonra mezbur kadızadenin oğlu seyyid mustafa efendi on yedi yıl şeyh olup
1097 senesi o dahi vefat eyledikte zaviye-i mezburede defn olunmuştur ba-
dehu âbid âhî efendi altı yıl şeyh olup hüdaî efendi makamına nail olmuş-
dur 1103 ve anın yerine karabaşzade şeyh mustafa-i manevî şeyh olup 1114
tarihi rebiülahirinde vefat ederek nasuhi efendi tekyesinde defn olunmuş-
dur ve onun yerine kırımı şeyh mehmed efendi bir sene şeyh olup vefat ey-

lemiştir ve onun yerine erzincani şeyh mustafa efendi şeyh olup iki sene mürûründe bunlar dahi hüdayi efendi postuna defâi saniyede şeyh olmuştur ki evvel asitâne meşayihî sırasında ahvali yazılmışdır ve onun yerine mekânî şeyh ahmed enderunudan medrese ile çırak olup bu zaviye mahlul olduktan medrese-i terk ve bu tekyenin şeyhi olmuştur on bir sene mürurunda kendini salbeylemiştir onun yerine şeyh ibrahim on beş yıl onun yerine damadı şeyh mehmed 35 yıl şeyh olup vefat eylediğinde zaviye-i mezburede defn olunmuştur yerine oğlunun oğlu mehmed efendi şeyh olup on sene mürurunda vefat ederek yerine oğlu seyyid abdullah şeyhî-zaviye olmuştur rahmetullahı aleyhim ecmâin mahallesini yokdur

veziri müşârüleyh bosna eyaletinde vaki sokullu nam kasabada vücuda gelmiştir muhtedi olduğu dahi mervîdir evvelâ sarayı hümayuna duhûl badehu kapıcı başılık ile çırak olup 953 senesi hayrettin paşa vefatında kaptan derya olmuş sonra rumeli eyaleti ile kadruâli kılınmışdır temesvâr fethinde hüsnü hizmeti vücuda gelmekle 969. da ismihan sultan aktile kesbi şeref edip 972 de semiz ali paşa yerine maili mührü hümayun olarak 974 senesi sigetvar kalesi fethi akabinde sultan süleyman hanı hazretleri vefat ettikten sonra sultan selim han hazretlerinin dahi müddeti saltanatlarında veziri azamları olup badehu sultan murad hânı sâlîs vaktinde dahi altı sene miktarı mesned sadaretle kemayâb olmuş ve 987 şabanında ikindi divanında iken bir meczup şehid etmiştir müddeti sadareti 15 seneyi mütecevvizdir saraya duhulünden fethine dek 60 sene mürur etmiştir rahmetullahı aleyhe¹⁰³.

" Adı geçen camii iki katlıdır. Ve kiliseden çevrilmiştir. Mehmet paşanın sadrazanlığı sırasında II.Selim Hanın kızı olan eşi ismihan Sultan tarafından inşa ve ihyâ ettirilmiştir. Adı geçen Mehmet paşada girişine bir medrese ve meydana şadırvan ve odalar önüne bir zaviye eklenmiş olduğundan Mehmet paşa camii diye tanınmıştır. Caminin içerisinde hâzeri esvedinde bir perçasi bulunur. Ziyaret edilmek üzere konulmuştur. Giriş kapısı üzerindeki inşa tarihi budur; *hem nam fâtrı alen yarı vezîri azân * kim bahtı lâyezeli ikbal semededir * * beytülîbâde oldu oldar kuffaru zulmet * hakka bu mecazata kübrayı a'neddir * * tarihi fikr ederken bu fette hatfiayıp * 979

Caminin avlusuna üç adet kapu açılır. Büyük kapısı mendivenlidir. Hayratı yaptıran ismihan Sultanın mezarı Ayasofyada bulunan babası II.Sultan Selim türbesi içerisinde. Ölümüne sıratı müstakim sözü tarihtir. Tanınan ve bilinen

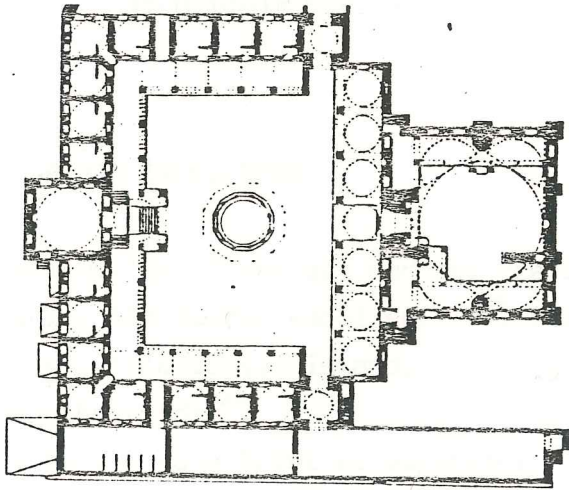

vakıf sahibi İbrahim Han bunların oğludur ve Adı geçen paşadan olmuştur..... Mahallesi yoktur."

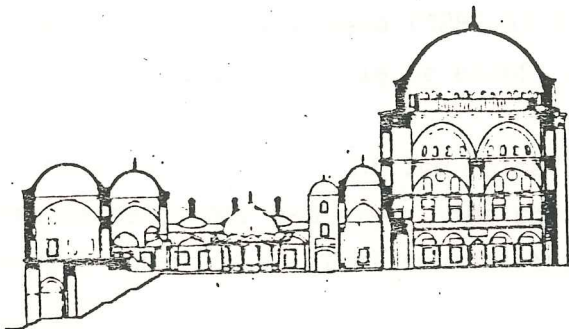
MEHMET PAŞA CAMİİ

Yeri : Özbekler sokağı ile şehit muhtar sokağının kesiştiği yerde bulunmaktadır.(Bkz.V.Pl. F8)

Yapılan araştırmalar sonucunda kilisenin adının Anastasia kilisesi olduğu söylenebilir¹⁰⁴. 1571'de Sokollu Mehmet Paşa tarafından kiliseyi yıktırarak kendi adını koyduğu bu camiye yaptırmıştır. Hadikat-ül Cevami'de caminin kiliseden çevrildiğini yazmaktadır. Edebiyat Fakültesi, Bizans sanatı bölümü kürsüsünde Sayın Dr.İhsan Tunay ile yapılan görüşmeler sonucunda, ayrıca camide yapılan incelemeler sırasında Bizans yapısına ait hiç bir özelliği taşımadığı sonucuna varılmıştır. Caminin planı incelenicek olursa Osmanlı döneminde yapıldığı ispatlanmış olmaktadır.

Plan

Enine kesit

29. (H.5) MİRAHOR MESCİDİ

bu mescid kiliseden münkalibdir vakfını ihya eden mirahor ilyas beydirki sultan bayezid-ı velinin mirahorudur kendi arnavutlukda mevlidi olan kurgede medfundur onda dahi imaret ve cami ve medrese ve mektep gibi hayırları vardır bu dahi bu mescide tatar mirzalarından devkt han zaviyeye tebdil edip vakfını tevsiğ ve tevbiyetini evlada şart eylemiştir silivri kapısında medfundur zaviyeye şeyh olan menteşeli ibrahim efendi ve resul efendi ve oğlu abdulhalim efendi ve onun dahi oğulları medfunlardır mahallesini vardır¹⁰⁵.

Bu mescid kiliseden çevrilmedir. Vakfını kuran İlyas bey Sultan Bayezid'in mirahorudur. Kendi Arnavutluk'da doğduğu için Kurçe'de gömülmüştür. Onda da imaret cami, medrese ve mektep gibi hayırları vardır. Bu da mescidi Tatar beyzadele-rindende devlet han zaviyeye çevirip vakfını genişletmiş ve vakıf yönetimini evlatlarına şart koşturmuştur. Silivri kapı'da gömülmüştür. Zaviyeye şeyh olan Menteşeli İbrahim efendi ve Resul efendi ve oğlu Abdülhalim efendi ve onun da oğulları orada gömülmüştür. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Yedikule'de, İlyas bey caddesi üzerindedir. (Bkz.V.Pl. B9)

İnşa Tarihi : 463 olarak kabul edilir¹⁰⁶. Bazı kaynaklar da bu tarih 461 olarak geçer, dolayısıyla İstanbul'un en eski Hristiyan yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁰⁷.

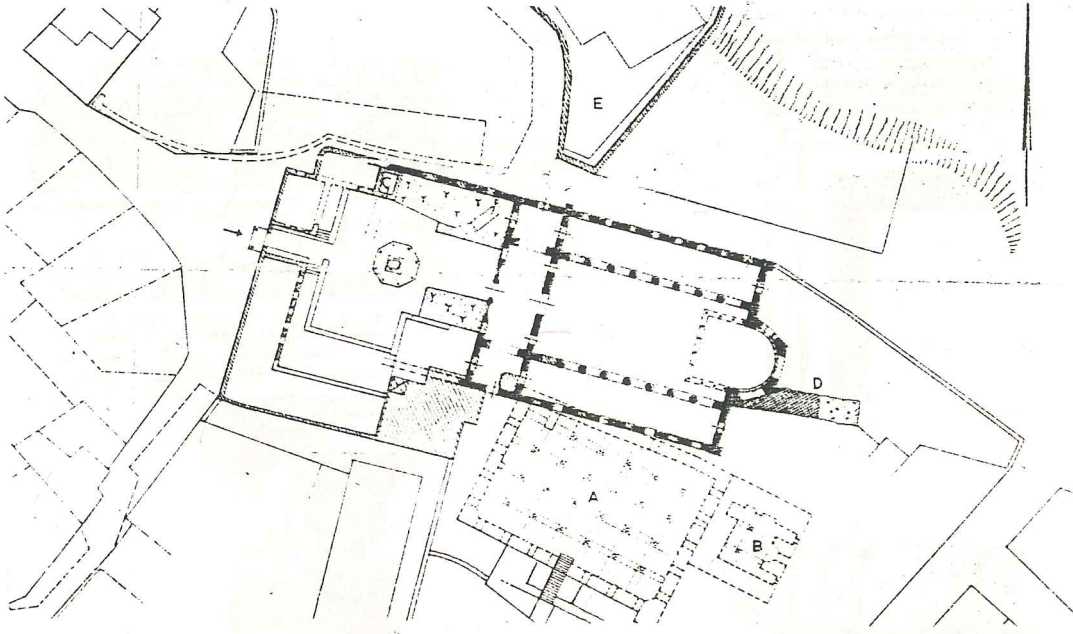
Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : I. Leon (454-474) zamanında yaptırılarak vaftizci İoonnes'e ithaf edilmiştir.

Yapının tarihçesi : 1204 yılında lâtin istilası sırasında harap edilen bina imparator II. Andronikos (1282-1328) tarafından tamir ettirilerek, üzerine çatı yaptırılmış ve etrafı sütunlarla çevrilmiştir¹⁰⁸.

Yapının mimari özellikleri : Kilise Üç nefli bazilikâl tipte yapılmıştır. Yapıda belli bir aks sisteminde çözüme gidilmiş olup, tüm duvar ve sütunlar taşıyıcı niteliktedir. Narthex'deki 4 sütun bugün-

de sağlam olarak durmaktadır. Narthex'den orta nef'e geçit veren ikisi yanlarda küçük, ortadaki büyük olmak üzere 3 kapısı vardır. Nefleri ayıran sütun dizisi açık olarak görülür. Sol taraftaki yedi sütun orjinal ve somaki mermerindendir. Sağ taraftaki sütunların oturdukları tabanından hariç günümüze birşey kalmamıştır. Pencere ve kapı boşlukları belli bir aks sistemine göre yapılmıştır. Çatı orta nefin yükselen yan duvarları üstüne oturan asma beşik çatı ile, daha alt katta yan neflerin üzerini örten, sundurma beşik çatıdan oluşur¹⁰⁹.

Bizans sanatında çatı sütrüktürün gösterilmesi bir özellik sayılmaktadır. Dekoratif analizi iki unsurdan oluşmaktadır. Biri yapının konstrüktif öğelerinden doğan profiller ve bezemeler diğeri ise sadece süsleme niteliğindeki bezemelerdir. Yapının yer döşemesi narthex kısmında daha küçük mozaik parçalarının dekoratif biçimde dantel gibi işlendiği görülürken, ana mekanda alanın büyüklüğü ile orantılı iri motiflerin yapıldığı görülür. Günümüzde üstünün açık olmasından dolayı sürekli yağmur suyunun zemindeki kaplamayı yavaş yavaş tahrip ettiği görülür.

Konum planı

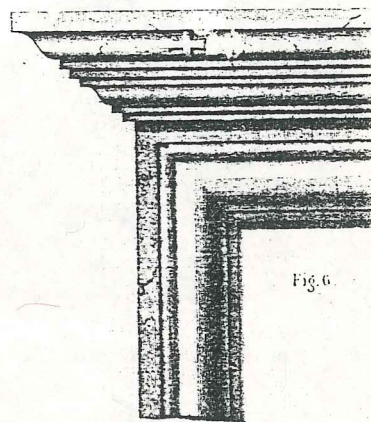
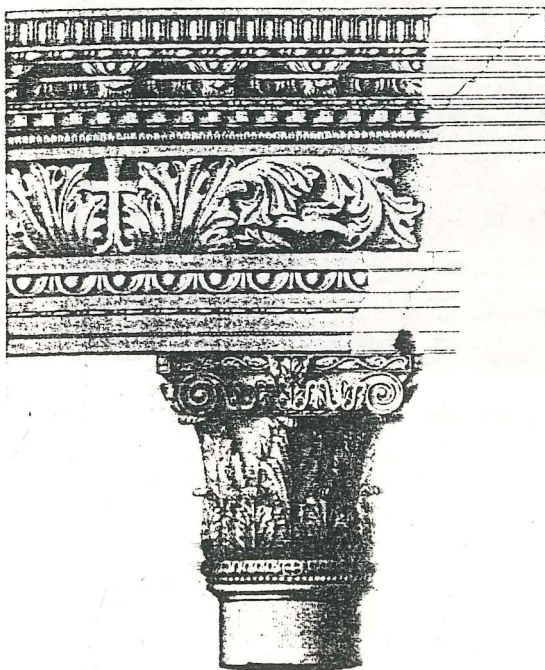
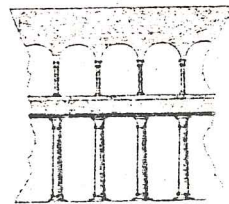
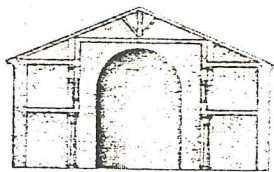
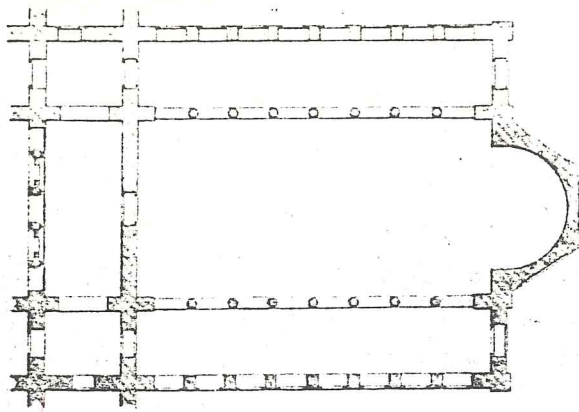
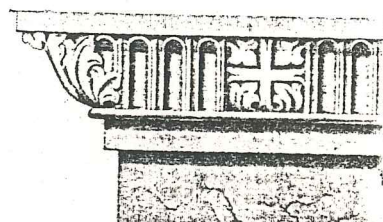

Fig. 6

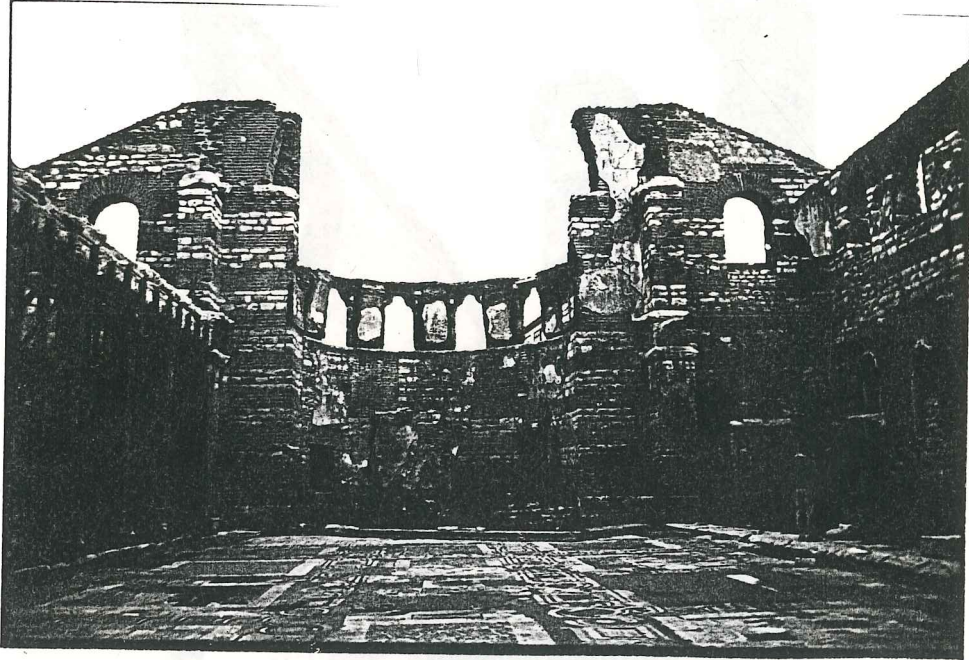

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

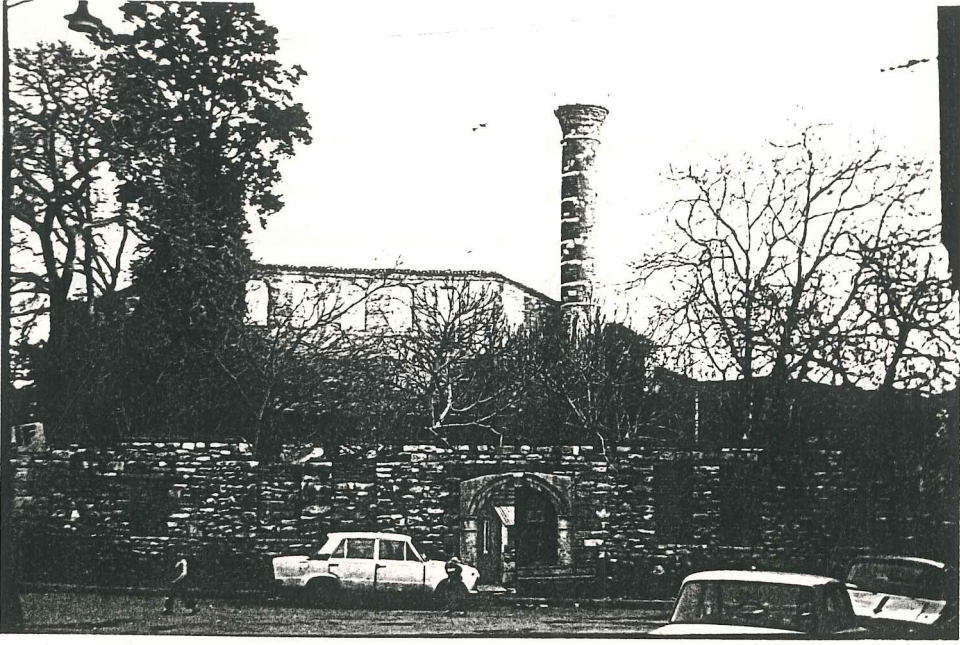
Kullanımı : II.Bayezid döneminde Mirahor İlyas bey tarafından camiye çevrilmiştir .

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Nartıx'deki dört sütun arası duvarla kapatılmıştır. Yan neflerdeki kapı yerleride bu devirde yapılmıştır. XV.Yüzyıl sonuna ait olan minare sağ tarafta yan nef hizasındadır. Günümüzde şerefeden yukarısı yıkık durumdadır. Apsisteki üç büyük pencere duvarla örülmüş ve güney doğuya bakan mihrabı yapılmıştır. Çatı strüktürünün görülmemesi içinde Osmanlı döneminde tezyinatlı bir tavan kaplaması yapılmıştır .

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1910'da çatısı çökmüştür . O zamandan beri bakımsız ve harabe durumundadır. (Resim 27)

Resim : 27

Resim : 28

Resim : 29

30. (H.44) ODALAR MESCİDİ

mes-cidi mezbur kiliseden münkalibdir vakıfı kemânkeş mustafa paşadır ki divanyolunda medresesi kurbünde türbesi vardır harfî kaf da mes-cidi zikr olunur müttehilin odalarının ikisi beyninde olmakla iki tarafa dahi bab'î vardır ve mahallesi dahi vardır¹¹⁰.

Adı geçen mes-cid kiliseden çevrilmiştir. Vakıfı Kemânkeş Mustafa Paşadır ki, Divanyolunda medresesi yanında da türbesi vardır. Mes-cidi (kaf) harfinde geçmektedir. Medrese odalarının ikisinin arasında iki tarafa açılan iki kapı vardır. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Edirne kapısından, Kariye camiine karşı, aspar açık sarnığının civarında kasım odaları sokağında bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. C3.)

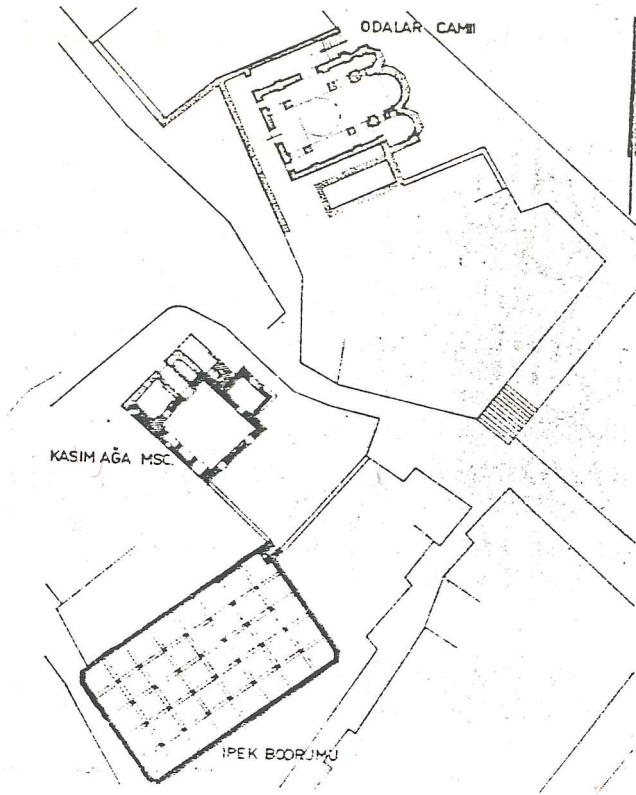
İnşa tarihi : Bilinmemektedir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Hakkında hiç bir bilgi yoktur.

Yapının tarihçesi : Bu yapı büyük olasılıkla, 1475'te Kaffa'dan kpl'ye sürülen latinler tarafından terk edilen, başlarda "Madonna delle Grazie" sonraları ise "N.D.du Rosaire" veya St.Marie de Cple diye adlandırılan kilise ile aynı yapı olduğu bazı araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur¹¹¹.

Yapının mimari özellikleri : Plan özelliği açısından, narthex kısmı göz önüne alınmazsa Bodrum camiine ve Eski imaret mes-cidine benzerliğini söyleyebiliriz. Kilisenin narthex kısmı yoktur, doğrudan ana mekana giriş vardı. Orta aks'ta bulunan ana mekanın üstü kubbeyle örtülüdür, bunun yükünü dört sütun taşımaktadır. Yapının süslemeleri ile ilgili hiç bir ize rastlanmamıştır.

Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : 1636 yılına kadar kilise olarak kullanılmıştır¹¹². Ke-mankeş Mustafa Paşa tarafından içi iki katlı olarak bölünmüş olup camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Bodrum katında bazı kimselerin ahşap odalar yaparak oturmalarından dolayı, odalar camii adını almıştır. Kilisenin orjinal girişi kapatılmış kuzeye bakan duvarında bir giriş için boşluk açılmıştır. Camii kilisenin dış duvarlarından kalan yıkıntılar üzerine yapıldığı için tamamiyle kendine özgün bir karakteri taşımaktadır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1908'de çıkan bir yangında 1919 salmatomruk'taki ikinci yangında bina tamamen harap olmuş ve bir daha tamir edilmemiştir. Son yıllarda harabesi gecekondular tarafından işgal edilerek yok edilmiştir.

31. (H.28) PIRKAPU MESCİDİ

mescidi mezkur kiliseden münkalibdir vakıfı hüsrev katipdir merkadi namalûmdur minberini yeni kapulu oruç ahmed efendi vaz eyleyip tevliyetini evlada şart eylemiştir ve civarında olan çeşme rabia hatunun hayratıdır mahallesi vardır¹¹³.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Vakfedeni Hüsrev katipdir. Mezarı bilinmemektedir. Minberini yenikapılı Oruç Ahmed efendi koydumuştur. Vakfı evladına şart etmiştir. Ve mescidin yakınında bulunan çeşme Rabia hatunun hayratıdır. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri:Cibali semtinde, Karadeniz caddesi paralelindeki Müftü Ali hamamı yanında, Şeyh Murad mescidinin kuzeyinde bulunmakta idi.(Bkz.- V.Pl. D4)

İnşa tarihi : Bilinmemektedir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Hakkında hiç bir bilgi yoktur.

Yapının tarihçesi : Büyük bir olasılıkla Laurentios manastırına ait bir mezar yapısıdır¹¹⁴. Parmakkapı veya Kandilli güzel mescidi diye de bilinir..

Yapının mimari özellikleri : Kilisenin çizilmiş planı yoktur. Paspates'in yaptığı çalışma ve gravürlerden dörtköşe planlı küçük bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. Bu mekanın üstü sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülüdür.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Bilinmeyen bir dönemde Katip Hüsrev Halil tarafından camiye dönüştürülmüştür¹¹⁵.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : Paspates'in gravür'ünde anlaşıldığı gibi Türkler zamanında önemli tadilatlar yapılmıştır. Minberini Yenikapılı Oruç Ahmet efendi yaptırtmıştır¹¹⁶. 19.YY'da

32. (H.17) SANCAKTAR HAYREDDİN MESCİDİ

mescidi mezhûr kiliseden münkalibdir vakıfı ebuelfetih sultan mehmed han vaktinde alemdar olan hayreddin efendidir ki anda medfundur ve yanında şehbaz paşa ve zaviyesinde şeyh olan şeyh mustafa efendi medfundur ki yakınlarda vefat etmiştir mimberini mahallesi ahalişi iltimaslarıyla sadrazam maktul mustafa paşa vazedip vazifesinin istanbul günmüğünden tayin eylemiştir 1178 mahallesi vardır¹¹⁷.

Adıgeçen mescid kiliseden mescide çevrilmiştir .Vakfı Fatih Sultan Mehmed Han zataında alemdar olan Hayreddin Efendidir ki orada gömülmüştür. Ve yanında Şehbaz Paşa ve zaviyesinde Şeyh olan Şeyh Mustafa Efendi gömülmüştür ki yakınlarda vefat etmiştir. Minberini mahallesi sakinlerinin yardımlarıyla eski sadrazam Mustafa Paşa koydumuş görevlilerini İstanbul günmüğünden atamıştır 1178. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Samatya'da, Samatya değirmen sokakta bulunmaktadır. (Bkz. V.Pl. B8)

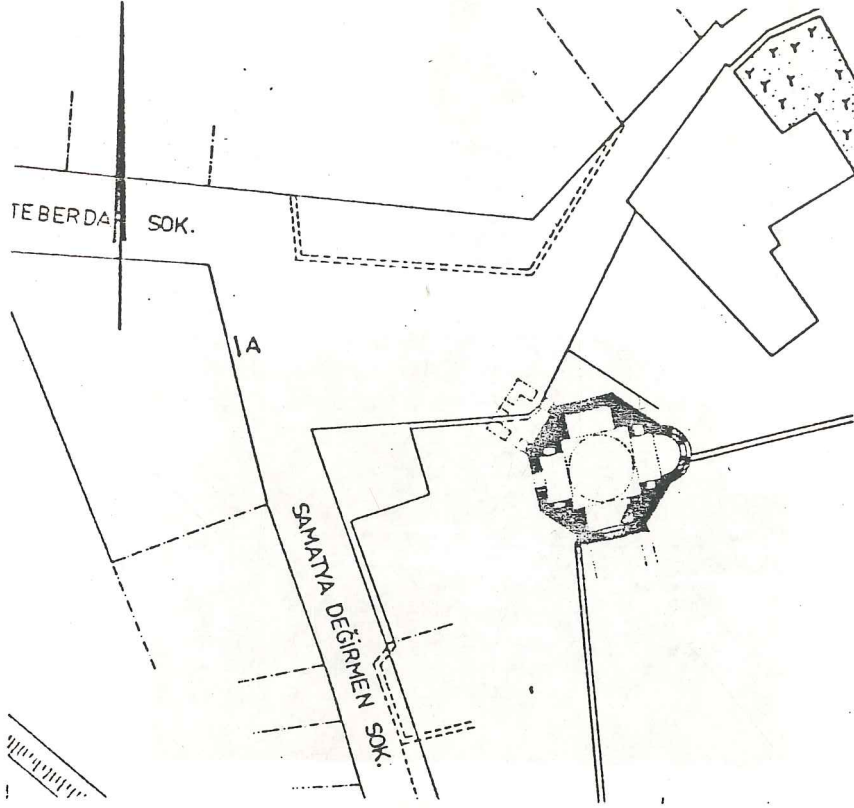
İnşa tarihi : 14.Yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir¹¹⁸.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Bilinmemektedir.

Yapının tarihçesi : Aslı Roma devrine ait bir mezar binası olduğu bazı araştırmacılarca söylenmektedir¹¹⁹. Paspates tarafından kilisenin Gastrion manastırı olduğu belirtilmiş olmakla beraber kesin bir sonuca varılmış değildir. Gastria manastırının plan taslağı ile sancaktar Hayreddin mescidinin planları birbirinden çok farklı özellikler gösterdiği için öne sürülen bu tezin doğruluğu konusunda şüpheye düşülmektedir .

Yapının mimari özellikleri : Sekiz köşeli içten haç biçiminde olan küçük bir plana sahiptir. Batı ve doğu aksına göre yönelmiş olup, Batıdaki giriş kapısının karşısında apsis duvarı yarım daire şeklinde dışarı taşmıştır. Tuğla kemerlerin Roma yapılarındaki tek-

niği hatırlattığı bakımından çok erken devrin bir eseri olduğunu açıkça göstermektedir. Binanın üzeri basık tek kubbeye örtülmüştür. Duvarları tuğla ve taşın birlikte kullanılması ile yapılmıştır.

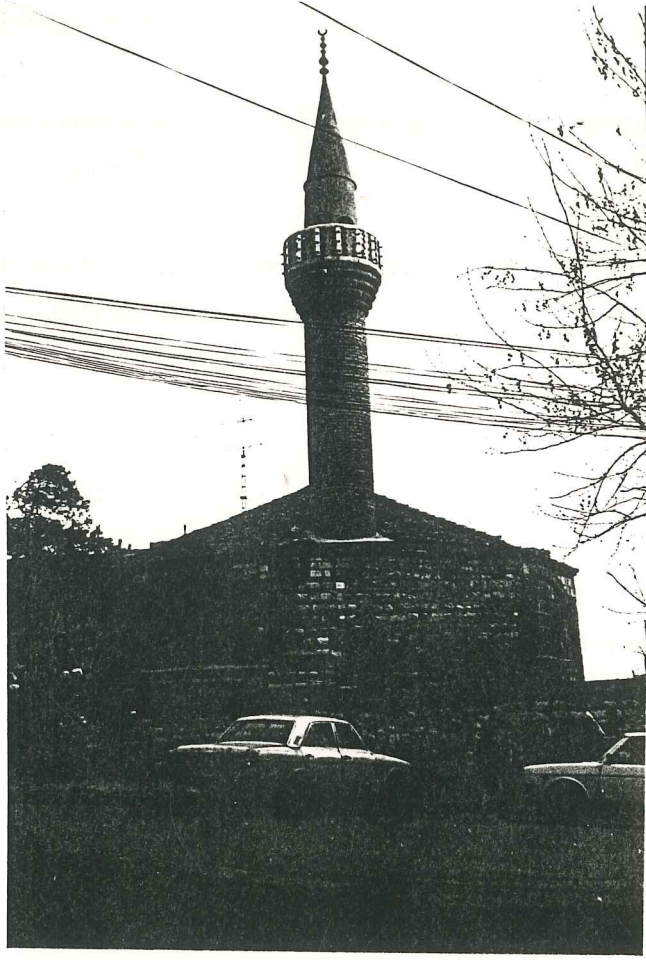
Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

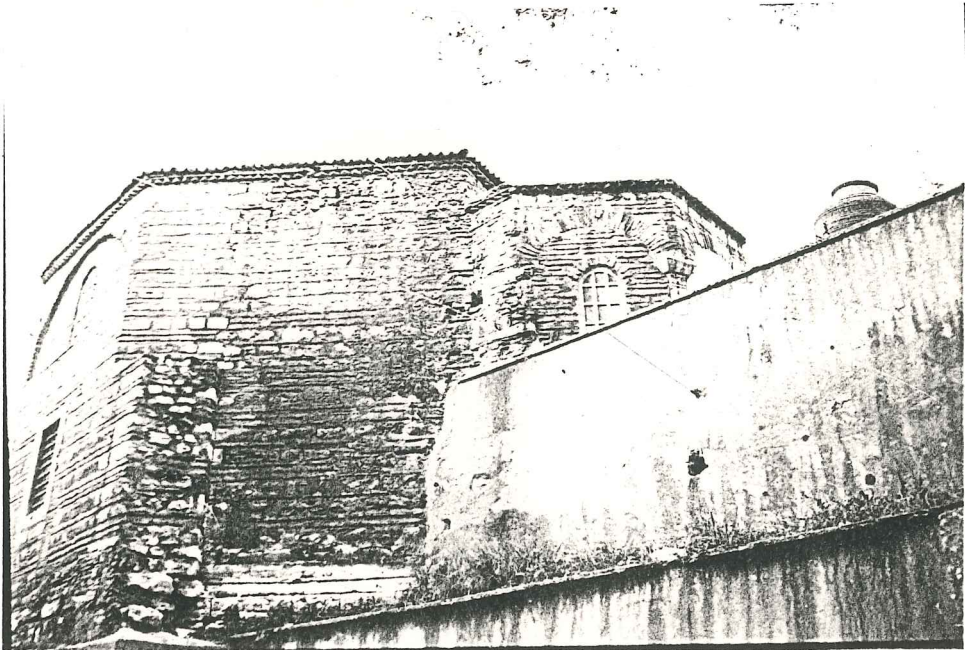
Kullanımı : Fatih'in alemdarı Hayreddin efendi tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Planı aynen kullanılmış olup girişin sağına minare yapılmıştır. Girişin olduğu bölüm camikanlı bir bölme ile kapanmıştır. Minberini eski sadrazamlardan Mustafa Paşa koydurmuştur.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1894 zelzelesinde kısmen yıkıldığından, harabe halinde idi. 1973-75 tarihlerinde vakıflar tarafından restore edilerek ibadete açılmıştır. Halen bakımlı ve kullanılmaktadır.

Resim : 30

Resim : 31

33. (H.30) SEKBANBAŞI MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir vakıfı ferhad ağadır kabri namalumdur mahallesi vardır¹²⁰.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Vakfedeni Ferhad Ağadır. Mezarı bilinmemektedir. Mahallesi vardır.

SEKBANBAŞI MESCİDİ

Unkapanı'ndan Aksaray'a uzanan büyük cadde üzerinde idi. Çok eskiden kaybolduğundan hiç bir izi kalmamış ve hatta yeri tesbit olunamamıştır.

34. (H.127) SEKBANBAŞI MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir vakıfı ibrahim ağadır şehiden kazacın 902 tarihinde azimi darıbekâ olarak mihrap önünde defn olunmuştur minberini vaktimiz ricalinden edirne müderrisi gürcü hüseyin efendi vaz eylemiştir mahallesi vardır.

" Adı geçen Mescid, Kiliseden döndürülmüştür. Vakfını Kuran İbrahim ağadır. Kaza ile şehid olarak 902 yılında öbür dünyaya göçerek, mihrap önünde gömülmüştür. Minberini Vaktimiz ileri gelenlerinden Edirne müderrisi Gürcü Hüseyin efendi koydurmuştur. Mahallesi vardır."

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

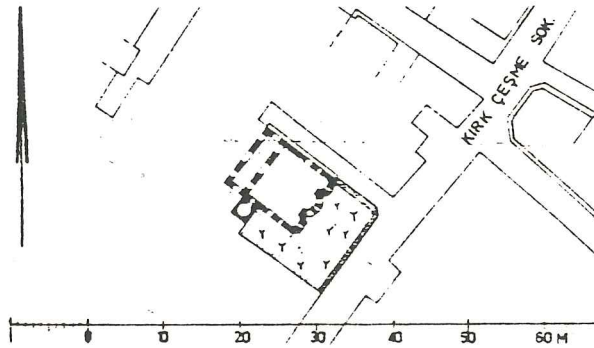
Yeri : Zeyrek semtinde, Atatürk Bulvarı kenarında idi. (Bkz.V.Pl. D4)

İnşa tarihi : Bilinmemektedir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Yayınlanmış hiç bir kayıt bulunamamıştır.

Yapının tarihçesi : Çok eskiden kaybolduğundan hiç bir iz kalmamış ve hatta yeride arsa üzerinde tespit edilememiştir.

Yapının mimari özellikleri : Planı doğu ve batı aksına göre yapılmış olup kareye yakın bir oranla inşa edilmiştir. Orta apsiste 3 pencere yan apsislerde birer pencere vardır. Giriş apsis aksı üzerindedir. Tüm duvarlar taşıyıcı özelliktedir. Örtü sistemi bilinmemektedir.

Konum planı

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Camii olarak kullanılmıştır. Paspates'in gravüründen binanın XIX. YY. büyük tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Bugün kaybolan kitabeden II.Mahmut'un ikbali; Abdülaziz'in validesi Pertevnihâl hanım tarafından 1838'de tamir edildiği öğrenilmektedir¹²¹.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveleri : Orjinal plan aynen kullanılmış olup giriş kısmına son cemaat yeri eklenmiştir. Strüktürde hiç bir değişiklik yapılmamıştır. Örtü sistemi 1838'de değiştirilerek ahşap, düz, kiremitli bir çatı yapılmıştır.

Güney duvarına bitişik olarak inşa edilen tuğla minare 1940 yılına doğru yarıya kadar, 1943'te ise tamamen yıktırılmıştır.

Bugünkü durumu : Mescid yanmış, harap ve dört duvardan ibaret kalmışken Atatürk bulvarı yapıldığı sırada yıkılarak tamamen kaybolmuştur.

35. (H.28) SİNAN PAŞA MESCİDİ

mescidi mezkur kiliseden münkalibdir vâkıfı kaptın sinan paşadır ki mescidi diğesinde tafsıl olunmuştur mahallesi vardır¹²².

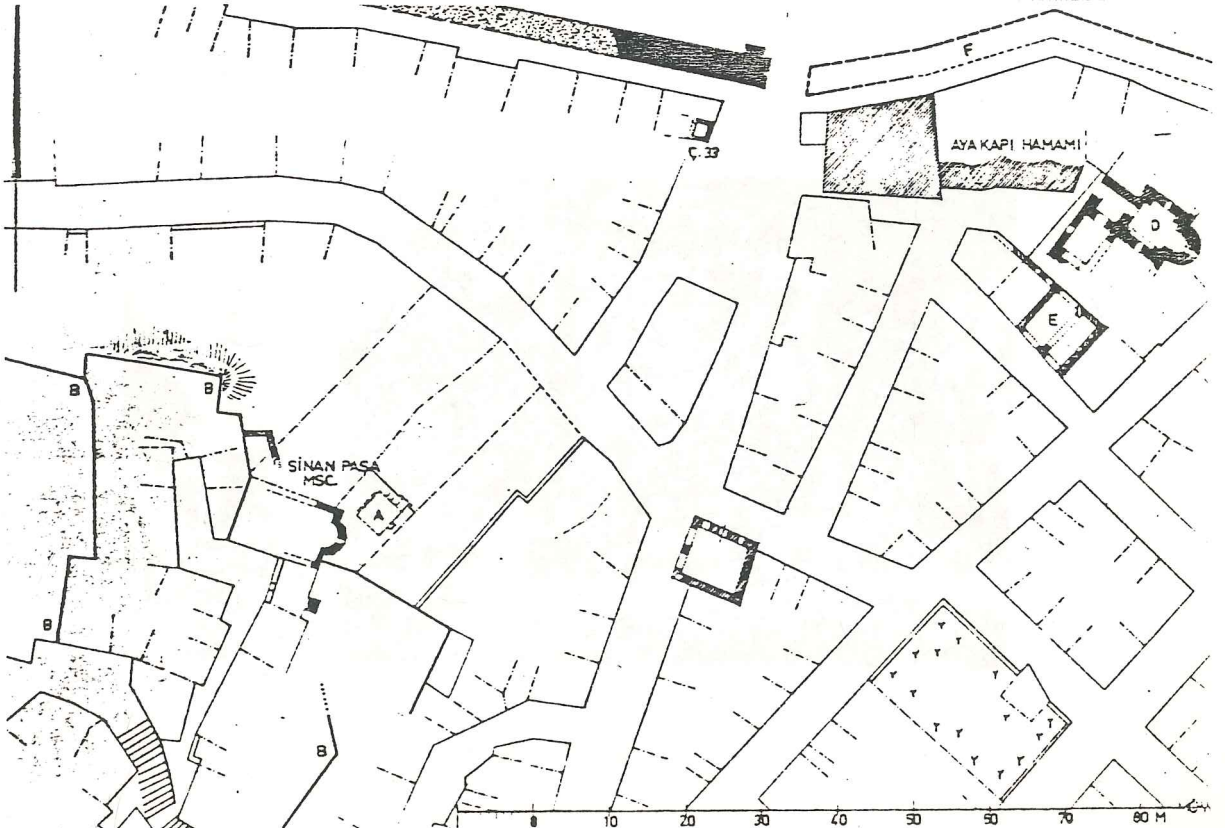
Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Vakıfı Kaptan Sinan Paşadır ki diğeri mescidinde izah edilmiştir. Mahallesi vardır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Haliç kıyısında, Ayakapı'sının iç tarafında bulunmaktadır. (Bkz.V.Pl. D3)

İnşa tarihi : Kesin bilinmemekle birlikte, duvar kalıntılarındaki süslemesinden 13-14.YY. ait olması muhtemeldir.

Yapının tarihçesi : Alfons Maria Schneider'in " Byzans " adlı kitabında yapı için, Pareklesion'un temel yapısı yada bir türbenin kilisesi olmasının ihtimallerine varılmıştır. Tuğlaların renginden dolayı halk arasında Kızıl Mescid olarak bilinir. Mimari ve yaptıranı hakkında hiçbir kayıt yoktur.

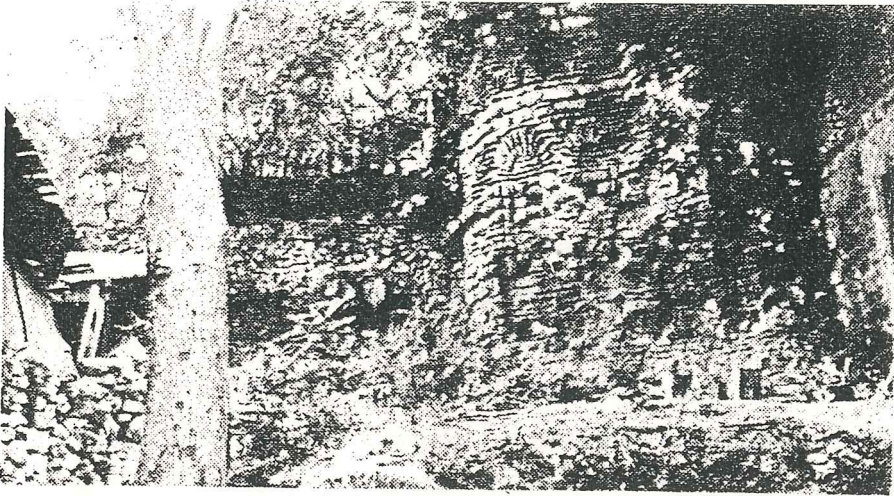
Yapının mimari özellikleri : Planı çizilememiş olan bu yapının boyu apsis çıkıntısı hariç yaklaşık 12 metredir¹²³. Apsisin dış cephe-sinde bir sıra çifte tuğla kemerli kornişin üzerinde kalın iki tuğla hatıl arasında yine tuğladan bir meander motifi uzanır. Bu firizin yukarısında bir sıra yuvarlak tuğla kemerli niş sıralanmaktadır. Tuğ-laların kalınlığı 3-3,5 cm, uzunluğu ise 30 cm. olup tuğla katları-nın arasında 7-8 cm. kalınlığında sıva tabakası vardır¹²⁴. Paspates buradaki tuğla süslerin başka hiç bir kilisede rastlanmadığını ifa-de etmektedir.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihden sonra Kaptan Sinan Paşa tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Hakkında döküman eksikliği ve bilgi yetersizliğinden yapıdaki değişiklikler konusun-da fikir edinilememiştir.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Etrafı evler ile sarılmış içi mo-loz dolmuş bir haldedir. (Resim)

Resim : 32

36. (H.5) SİVAŞI TEKKESİ MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir vakıfı sultan bayezid han velî hazretleridir şeyh muhiddin mehmed efendiye bina eylemiştir mumaiyleh müfti ebussud efendinin pederidir zikri 920 tarihinde hac avdetinde mevlidi olan kayseriyeye geldikde vefat edip orada medfun olan şeyhi ibrahim tenvirînin yanında defn olunmuştur ki o dahî hacı bayramı velî hazretlerinin halifesidir şeyh mumaiylehden sonra biraderi şeyh nasrullah ve daha sonra sırası ile sair halifeleri postnişin olarak zaviye-i mezbura sultan mehmed han-ı salis eyyamında istanbul'a gelen sivâsî şeyh abdülmecid efendiye tevcih olunmuştur ki sultan ahmed camiinin temel şeyhidir minberini bunlar vaz eylemiştir bu dahi vefat eyledikde eyüb kürbünde nişancılar semtinde sultan murad'ın temellük eylediği bahçede defn olunmuştur ve biraderzade ve halifesi ayasofya şeyhi abdullah el emiri efendi türbe kapısında mestur işbu tarihi söylemiştir * bin kırk dokuzda aldı pak-ı sivasi mekan * 1049 ve yerine oğlu abdülbaki efendi şeyh olup ve camii mezburda dahi yerine vazolmuştur doksandokuz yaşında vefat ederek pederi yanında defn olundu 1122 ve onun yerine kerimezadesi ..... zaviyeye şeyh olmuştur ki ismi mehmeddir 1143 tarihinde vaki cülus-u hümayunda bolu'ya nehyolunup orda vefat etmiştir ve onun yerine oğlu abdullah efendi altı sene şeyh olup o dahi rahlet eyledikde hâlâ postnişin bulunan oğlu abdullah efendiye tevcih olunmuştur mahallesi yoktur¹²⁵.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Vakfedeni Sultan Bayezid Han Veli Hazretleridir. Şeyh Muhiddin Mehmed Efendi adına bina ettirmiştir. Adı geçen Müftü Ebu Suud Efendinin babasıdır. 920 tarihinde hacdan dönerken doğum yeri olan Kayseri'ye geldiğinde ölererek orada gömülü olan Şeyhi İbrahim Tenvirinin yanında gömülmüştür ki oda Hacı Bayram Veli Hazretlerinin halifesidir. Adı geçen Şeyhden sonra ekrek kardeşi Şeyh Nasrullah ve daha sonra sırasıyla diğer halifeleri adı geçen zaviyeye postnişin olmuşlardır. III. Sultan Mehmed zamanında İstanbul'a gelen Sivasi Şeyh Abdülmecit Efendi şeyh olmuştur ki Sultan Ahmed Caminin ilk şeyhidir. Minberini bunlar koydumşlardır. Öldüğünde Eyüb yolundaki Nişancılar semtinde Sultan Muradın mülkü olan bahçede gömülmüştür ve erkek kardeşinin oğlu ve kendisinin halifesi Ayasofya Şeyhi Abdullah El Emiri efendi türbe kapısına kazılmış olan işbu

tarihi söylemiştir. * 1049 da aldı pah-i Sivasi mekan * 1049.

Yerine oğlu Abdülbaki Efendi Şeyh olduğu gibi adı geçen camide de yerini almıştır. 99 yaşında ölerek babasının yanına gömüldü. 1122 ve onun yerine kızkardeşinin oğlu zaviyeye şeyh olmuştur ki ismi Mehmeddir. 1143 tarihindeki tahta gelişte Boluya sürülüp orada vefat etmiştir ve yerine geçen oğlu Abdullah Efendi altı sene şeyhlik yapıp oda öldüğünde halen postnişin bulunan Abdullah Efendi görevi almıştır. Mahallesi yoktur.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Sultan Selim'de Çukurbostan kenarında idi. (Bkz.V.Pl. D3)

Binanın tarihçesi ve mimarisi ile ilgili hiçbir bilgi bulunamamıştır.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Sultan Bayezid Han tarafından Şeyh Muhiddin Mehmed efendi adına yaptırılmıştır.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : III.Sultan Mehmed zamanında İstanbul'a gelen Sivaşi Şeyh Abdülmecit efendi tarafından minberi koydurulmuştur.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Günümüzde hiçbir izi dahi kalmamış olan bu mescidin arsası bulunamamıştır.

37. (H.10) ŞEYH MURAD MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir kabri namalumdur edirne'den ma'-zul üsküdari kilisi efendi minber vazeylemiştir mahallesi yoktur¹²⁶.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Şeyh Murad'ın kabri bilinmemektedir. Edirne'den azledilmiş olan Kilisi Efendi minberini koydurmuştur. Mahallesi yoktur.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Çarşamba'da Karadeniz caddesine paralel müftü Ali hamamı sokağında bulunuyordu. 1875 yılına kadar olan Topografik çalışmalarda haritada gösterilmiş iken daha sonraki çalışmalarda ortadan kalktığı için belirtilmemiştir.(Bkz.V.Pl. D4)

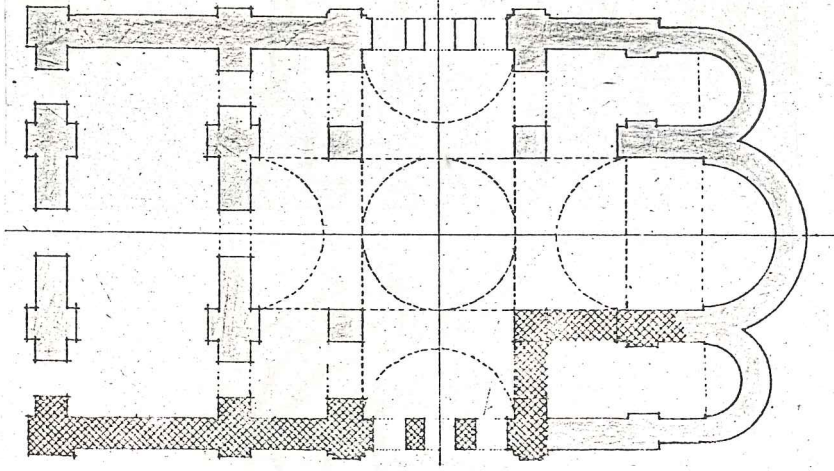
İnşa tarihi : 450-457 yılları arasında yaptırıldığı tahmin edilmektedir¹²⁷.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : İmparator Marcianus (450-457) zamanında İmparatoriçe Pulkheria tarafından, 258'de öldürülen Hristiyan azizi Laurentius'un kutsal hatıralarını muhafaza etmek üzere yaptırılmıştır¹²⁸.

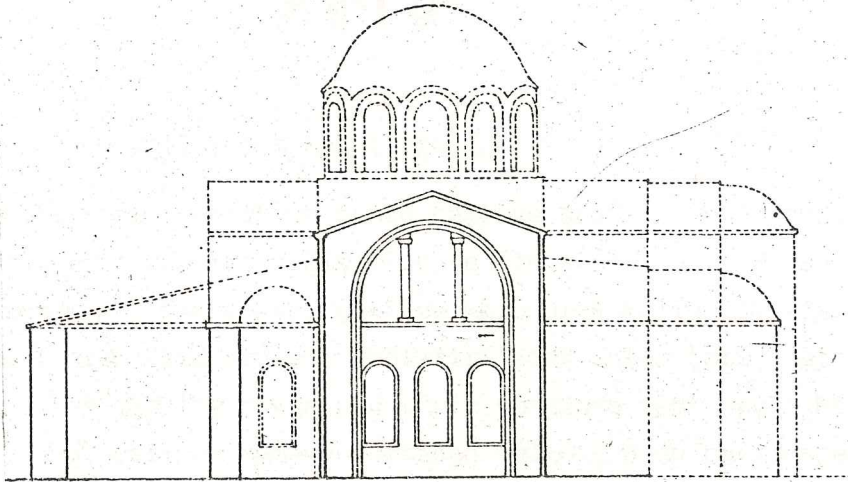
Yapının tarihçesi : Daha sonraları imparator İustinianos (527-565) tarafından yeni baştan yaptırılmıştır. IX.YY'da I.Basileros'un emri ile tamirler görerek yenilenmiştir. Paspates'in 90 yıl önce yaptığı çalışmalarda bu kilisenin adının Hagios Laurentios olduğu yazmaktadır.

Yapının mimari özellikleri : Batı-Doğu aksında olan kilisenin, batısında giriş holü (narthex'i) bulunmaktadır. Ana mekân plan özelliği bakımından kapalı yunan haçı tipindedir. Güney cephenin arkasında hakim bir unsur olarak yükselen kademeli büyük kemerli ve sivri alınlıklı tympanon duvarı binanın haç planının açık bir delilidir. Bir büyük kemerin içini kapatan tympanon duvarında altta eş büyüklükte yuvarlak kemerli üç, bunun üstünde ise tam kemer kavsinin içinin başlıklı ve gövdeleri işlenmiş iki ince mermer sütunun yardımı ile

Üçüz bir açıklık halinde yapıldığı anlaşılmaktadır¹²⁹. Geç bir devirde bu üçüz pencereden iki yanlardakiler tuğla ile doldurularak örtülmüş sadece ortadaki açık bırakılmıştır. Ana mekanın örtüsü yüksek bir kasağa oturan kubbeden oluşur. Narthex'in üstü ise üç adet kubbe ile örtülmüştür.

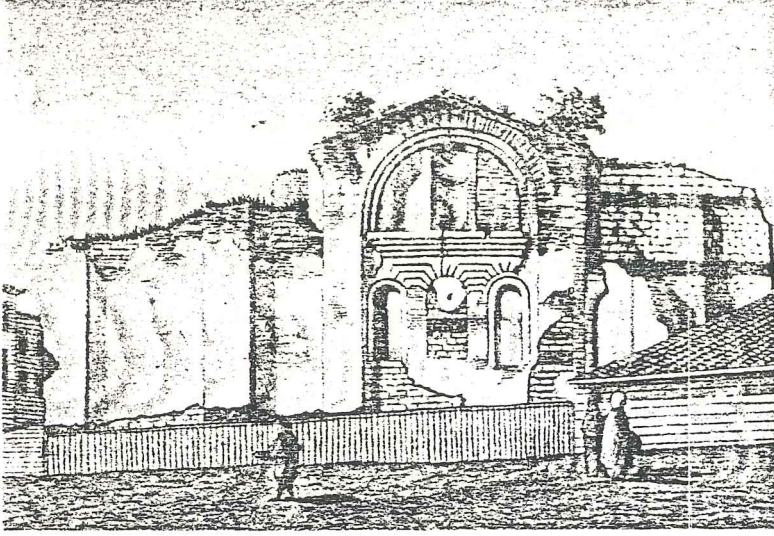

Plan

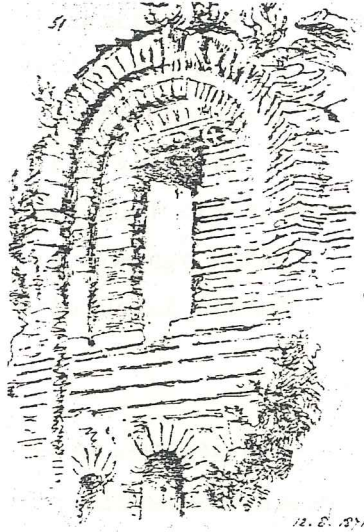

Enine kesit.

- 19.YY'da Paspates tarafından çizilmiş gravür.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : Fetihten sonra camiye çevrilerek kullanılmıştır.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : Şeyh Murad Mescidi Türkler zamanında planı aynı şekilde korunarak kullanılmıştır. Yalnız kubbeli olan örtü sistemi değiştirilerek ahşap çatı yaptırılmıştır. 31 Ağustos 1833'te çıkan büyük bir yangında yapı hayli hasar görmüştür¹³⁰. 1880 yılında tamamen ortadan kalkmış olan bu binadan arta kalan malzemeler üzerinde yapılan tekke binasının beden duvarlarını kısmende olsa oluşturmaktadır.

Bugünkü durumu ve kullanımı : 1918'de çıkan yangından yerinde yapılan tekke binasında yanmıştır. Arsası dahi bulunamamıştır.

38. (H.8) ŞEYH SÜLEYMAN MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir şeyhi mümaileyh sultan mehmed han hazretlerinin zamanı saltanatları vakti meşayihindendir tarihi zeyniyeden idi kendi dahi anda medfundur cibali harikinde muhterik oldukda ayşe sultan kethüdası kuzgunî hasan ağa'nın himmetiyle sultanelzeman mustafa hanı salîs müceddeden bina ve minber vazı ile ihya buyurmuşlardır. Karşısında vaki medrese vaktimizde bina olunmuşdur mahallesi yokdur bu şeyh süleyman efendi hazretleri taceddin kirmani denmekle maruf olan elşeyh ibrahim bin yahşi hazretlerinin halifesi olup şeyh taceddin hazretleri dahî piri halifenin halifesidir ve abduhatifi kudsi hazretlerinin dahî hizmeti saadetlerinde bulunmuşdur mumaiylehin mahalli medfeni mahsusaları muhrusai bursa olup şeyh taceddin hazretlerinin tarihi intikal elşeyh ve tarihe 872 sahibi mescid mumaiyleh süleyman efendiye müddeti ömründe tezviç etmek vaki olmamıştır ve bir kimesneye dahî hilâfet verilmek vaki olmadığundan nâşi kendinden sual olundukda azizim vasiyetim budurki talebi hak olmayınca bir kimseye hilâfet vermeyesin deyû buyurduklarına binai bir talep hakka vasıl olamadımki 'hilâfet vereyim deyû cevap vermiştir¹⁵¹.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Şeyh Süleyman, Sultan Mehmed Han Hazretlerinin saltanatları zamanındaki şeyhlere dendir. Zeyniye tarikatındandır. Ve orada gömülmüştür. Cibali yangınında yarmış olup Ayşe Sultanın kethüdası Kuzguni Hasan Ağanın aracılığıyla zamanın Sultanı olan III. Mustafa Han tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve minber koydurarak yeniden kullanılır hale getirmişlerdir. Karşısında bulunan medrese zamanımızda inşa edilmiştir. Mahallesi yoktur. Bu Zeyrek Caddesi At pazarı sokağında bulunmaktadır. Zeyrek Camii yani Pantokrator kilisesinin kitaphanesi olduğu tahmin edilmektedir. Bina 18. yüzyılda Cibali yangınında hasar görmüş ve III. Sultan Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir. Minaresi yoktur. Yapının kubesi zekizgen tuğla duvarlar üzerine oturmaktadır. Tepe pencereleri, her duvarda bir tane olmak üzere büyük sağır kemerler içinde bulunmaktadır.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

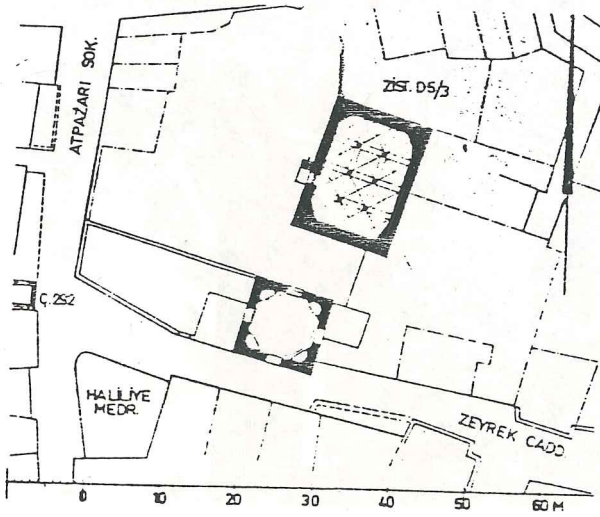
Yeri : Zeyrekte, Zeyrek caddesi üzerinde bulunmaktadır.(Bkz.V.-P1. D5)

İnşa tarihi : 4-5.YY. erken döneme ait bir yapıdır¹³².

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Bilinmemektedir.

Yapının tarihçesi : Eskiden bir mausaleum (türbe) binası olduğu sanılmaktadır¹³³. A.M.Scneider'in "Bizans" adlı kitabında S.71'de, yapının Bizans'a ait bir mezar anıtı olduğunu yazmaktadır.

Yapının mimari özellikleri : Dışardan kare, içerde altıgen plana sahip olan küçük bir yapıdır. İçerdeki altıgen duvarların içinde nişler yapılmış, bunun biriside giriş için kullanılmıştır. Yapının üstü basık kubbe ile örtülmüştür. Kubbe yüksek altıgen bir kasnak üzerine oturmuş olup her duvarında sağır kemerler içerisine tepe pencereleri açılmıştır.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : 1453'te, Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Saltanatları zamanındaki şeyhlerinden olan şeyh Süleyman tarafından mescide çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Bina 18'nci yüzyılda cibali yangınında hasar görmüş ve III.Sultan Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir. Minberinide aynı kişi koydurtmuştur. Kubbe kas-

nağında açılan tepe pencereler bu devirde yapıldığı tahmin edilmektedir. Minaresi yoktur.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Halen mescid olarak kullanılmaktadır.

Resim : 33

39. (H.1) ŞÜHEDA MESCİDİ

mescidi mezkur kiliseden münkalibdir vakıfı şeyhülislam maktul ali-zade hüseyin efendidir ki çukur medrese dahi bunun hayrıdır mescidin haricinde bir şehid kabri vardır kendi floryada şehirden medfundur 1043 mahallesi yok mevlana-i mumaileyh hüseyin efendi yahya efendinin def'ar saniyesi azlinde 1041 recebinde şeyhülislam olup 1043 recebinde maktulen vefat etmekle florya maumahalde defn olundu taktirülhar sultan murad han rabu hazretlerinin gazalu şahanelerine uğradıkları sebebiyle hala cürüm mahal medfenin de şehid olmuştur tafsili tarihi ka'mada mesturdur yine yerine defa-i salise olarak yahya efendi şeyhülislam olmuştur¹³⁴.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Vakfedeni şeyhülislam maktul Ali-zade Hüseyin efendidir. Çukur medresede bunun hayratıdır. Mescidin dışarsında bir şehid kabri bulunmaktadır. Kendisi Florya'da şehid olarak gömülmüştür. 1043 mahallesi yoktur. Mevlevilerden olan Hüseyin efendi Yahya efendinin ikinci defa görevden ayrılmasının'da, 1041 recebinde şeyhülislam olmuştur. 1043 recebinde başı vurularak öldürülmüş, Florya isimli yerde gömülmüştür. IV.Sultan Murad Han hazretlerinin gazabına uğradığından suçsuz olarak öldürülmüş olmasından şehid sayılmıştır. Naima tarihinde geniş açıklamalar vardır. Yerine üçüncü defa Yahya efendi şeyhülislam olmuştur.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Edirnekapı'da bugünkü vefa stadının civarında idi.(Bkz. V.Pl. C4)

Orjinal yapının tarihi ve mimarisi ile ilgili hiç bir kayıt bulunamamıştır. Hadikat-ül Cevamide bu kilisenin mescide dönüştürüldüğü yazmaktadır.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : IV.Murad'ın hükümdarlık döneminde, Şeyhülislâm mak-

tul Elzade Hüseyn ağa tarafından mescide çevrilmiştir.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Mescid çok önceleri yıkıldığı için değişiklik ve ilaveler konusunda birşey söylenemektedir. Arsası bulunamamıştır.

40. (H.10) TOKLU DEDE MESCİDİ

mescidi mezbur kiliseden münkalibdir eshabıkiramdan hazreti halid ile maa gazaya gelen abu şebebet el hadri radiullâh anhüma cenabları'nın türbeleri mahallesinin mescididir ki türbe-i mezburenin hin'i fetih-de tayin olunan türbedarı şeyh toklu ibrahim dede nam gazi olup vazifesi onların iltimasıyla sultan bayezid han'ın evkafına mülhaktır kendileri türbe-i mezbure'nin haricinde olan mezaristanda medfundur ve karibinde şeyh kiramîzade ahmed efendi medfundur ki bu daireye karîb emir buhari zaviyesinde şeyh olup sair meşayih ile mescidi mezburun tahriri aşinasında tafsil olunmuştur ve bu fakirin üstadı olup mahallemizin imamı şeyhül kurra halil efendi medfundur ki tarihi budur

* hüda toklu imamı şeyh kuranım ide kabri * mansur-u nur kur'an ile anda tâ ola rakîd *

* varınca arzai arza şeyh olup ana kur'an * erip firdevse sadrı mak'-ad sadıka ola kaâd *

* abu şeybe civarı medfun oldukta edim tarihi * halil'in ca'yini mih-rabı maave eyleye macid * 1167.

ve pederin sebebi vücudum elhac ismail efendi'dir ki hatice sultan binti mehmed hanın teberdarları kethüdası idi anda medfundur bu tarihi müstakimzade demiştir

* hatice nam sultan ibnite es sultan mehmed han * ki oldur ehli hayrat salatin-i saadet cîl *

* anın yâni teberdaranına hem kethüda olup * çırağı hasolan fahri ekran hacı ismail *

..... 1165

ve türbe-i mezburenin ayağı ucunda yirmi adet rical namaz kılacak kadar bir mahal olup köşesinde bir kapı vardır sahai müşarüleyhin sandıkayı aliyyesi müsadiфуsu trabzan ile çevrilmiştir ziyaretgah ahal kalıptır ve türbe-i mezburenin baş tarafında ve haricinde sakaş altında ahmed ebuşârî nam sahâlû dahi medfundur bu türbenin tamiri kalisine muvaffak olan sadrıazamı eshak çorlu'lu ali paşa abdest muslukları dahi bina eylemiştir ve mahalle kapısı haricinde vâki mektep şahhuban nam sahabeye mescidinde yazılmıştır¹³⁵.

Adı geçen mescid kiliseden çevrilmiştir. Hz.Muhammedin yakınlarından Hz. Halit ile muhabereye gelen Ebuşebete el hadri radiyullahu huva hüma ce-naplarının türbelerinin bulunduğu mahallenin-mescididir ki adı geçen türbenin Fetih sırasında atanan türbedarı Şeyh Toklu İbrahim dede adındaki gazi olup ödevi onların aracılığıyla Sultan Bayezid Hanın vakfına katılmıştır. Kendileri adı geçen türbenin dışında gömülüdür ki bu daireye yakın Emir Buhari zaviyesinde şeyh olup diğer şeyhlerle adı geçen mescid yazı sırasında açıklamıştır. Yazarın üstadı olan mahallenizin imamu Şeyhül kur-ra Halil efendi de burada gömülüdür ki tarihi budur.

* hüda toklu imamu şeyh kurranın ide kabrin * mansur-u nur kur'an ile anda ta ola râkid *

* varınca arzayi arza şeyh olup ana kur'an * erip firdevse sadrı mek'ad sadıka ola kaâd *

* ebu şeyhe civarı medfun oldukta dedim tarihi * halil'in ca'yini mihrap mave eyleye macid * 1167

Ve Babam Hacı İsmail efendiler Mustakim zade bu tarihi demiştir.

* hatice nam sultan ibnite es sultan mehmed han * ki oldur ehli hayrat se-latin-i saadet ci *

* anın yani teberdarına hem kethüdar'olup * gırağı has olan fahri ekran hacı ismail * 1165

Adı geçen Türbenin ayak ucunda 20 kişinin namaz kılabilceği kadar bir yer vardır. Köşesinde bir kapı bulunmaktadır. Bu alanın içerisindeki sanduka sedeften trabzan ile çevrilidir. Ve adı geçen türbenin baş tarafında ve dışında sakaf altında Ahmet Ebuşari isimli Sahabe gömülüdür. Bu türbenin tamirini yaptıran Sadrazam Çorlulu Ali Paşa abdest muslukları da yaptırmıştır. Mahalle kapısı dışında kalan çeşme Sultan Süleyman hayrıdır. VE türbenin büyük kapısı dışındaki mektep Şahhubanın hayrıdır ki mescidi bahsinde yazılmıştır.

ORJİNAL PLANIN İNCELENMESİ

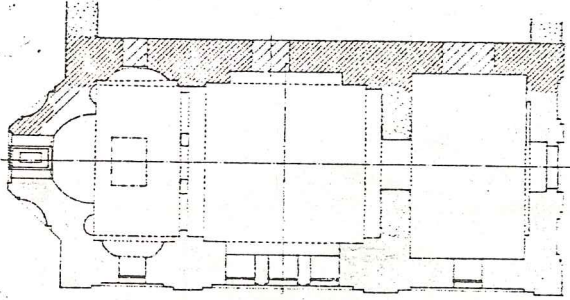
Yeri : Ayvansaray'da surların dibindedir. (Bkz.V.Pl. CI)

İnşa tarihi : İnşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

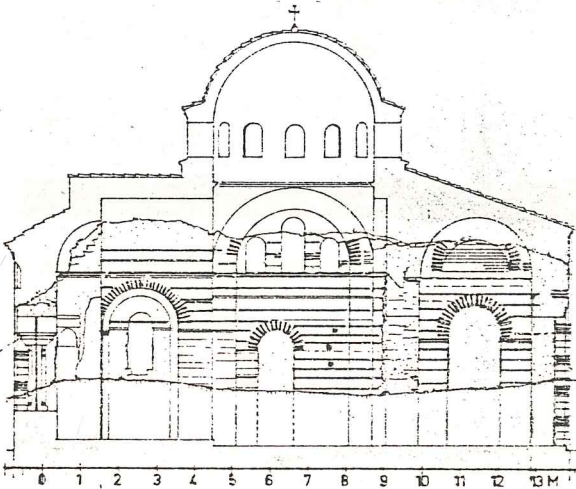
Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : Hakkında bir kayıt yoktur.

Yapının tarihçesi : Yapı, Braunoff tarafından yapılan incelemelerde XI.YY.ait olarak tarihlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar ise yapının 8'nci asırdan önce inşa edilmiş ve 11'nci asırda tekrar ihya edilmiştir diye yazmaktadır¹³⁶.

Yapının mimari özellikleri : Toklu dede mescidi, plan bakımından son devir Bizans yapısı olan Khora manastırının güney şapeline, apsis çephesindeki saçak seviyesinde uzanan bir dizi konsol çıkmaları ile de Fethiye camii güney şapeline benzemesinden dolayı bu iki yapı arasındaki bir tarihe konulabilir. Dikdörtgen planlı mütevazi bir yaklaşımı vardır. Doğu ve Batı aksına göre yönlenmiştir. Apsis kısmı dışarı çıkıntılı olup dış yüzünde pencere gibi nişler yapılmıştır. Duvarlar tuğla ve taşın birlikte örülmesiyle yapılmış olup kemerler tuğladan inşa edilmiştir. Yapının orta mekanın üstü Bizanslılar döneminde kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin yükünü taşıyan yüksek kasnakta pencereler açılmıştır. Kilisenin tek kubbesi budur ve üstü kiremitle kaplanmıştır. Yapının süsleme ve bezemeleri hakkında hiç bir bilgi bulunamamıştır.

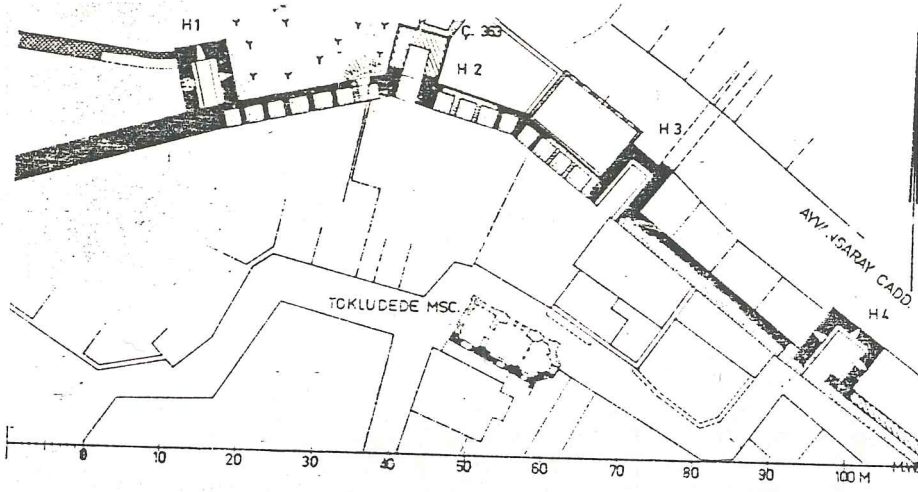

Toklu dede mescidi plan

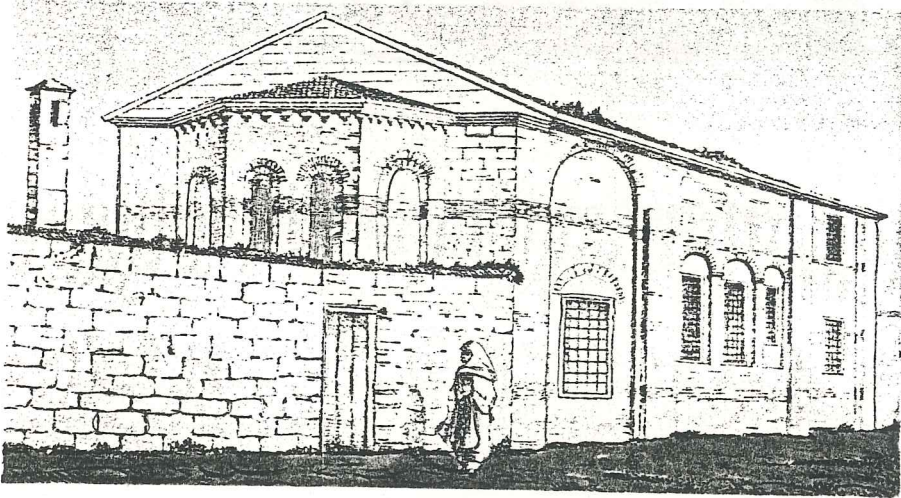

Boyuna kesit

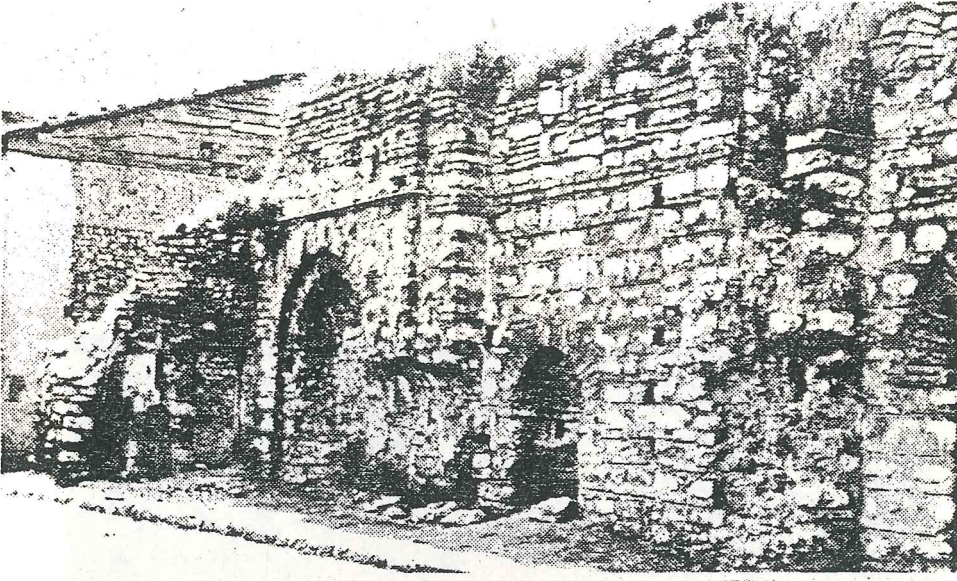

Konum planı

Toklu Dede mescidinin Paspates tarafından çizilmiş Gravürü

Resim : 34

- Toklu dede mescidinin yıkıl madan önceki hali.

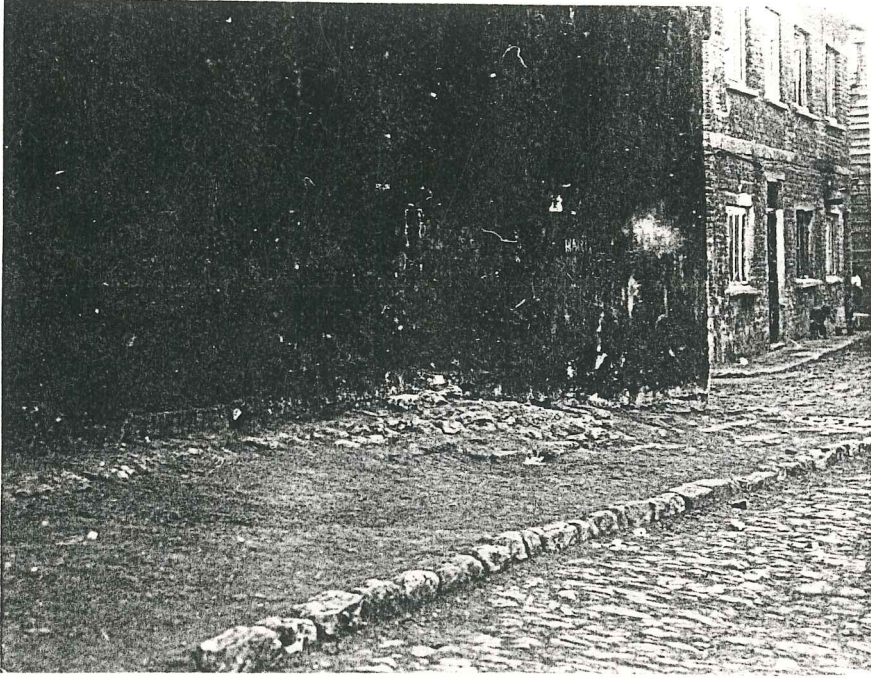

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : II.Bayezid devrinde, Ebu Şebebetel Hadri'nin türbedarı Toklu İbrahim dede tarafından mescide çevrilmiştir¹³⁷.

Mimaride yapılan değişiklikler ve ilaveler : Yıkık bir durumda olduğu için değişikliklerin hangi konuda olduğunu kesin söyleyememekteyiz. Paspates'in çizdiği gravürden, ana mekanın üzerindeki kubbenin yerini dikdörtgen planı boydan boya örten bir kırma çatının yapıldığı görülür.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Yapının olduğu arsaya bir şahıs tarafından yıktırılarak ev yaptırılmış olup güney duvarından kalan bir yıkıntı mevcuttur.

Resim : 35

41. (H.22) YALDIZ DEDE MESCİDİ

bu yaldız dederin ismi necmeddindir hiyni fetihde bulunup dahili surda kalâ kendine mensup olan hamam ol vakitte kilise iken kendine temellük olunup hamam yaptırmışdır ve vakfı hümâyûn musakkafatına ilhak olunmuşdur mümaileyh hamâmı mezkûrenin külhanında vefat edip o mahalle defn olunmuşdur müstecip elduavi bir kimse olup hatta hamamı mezburun bir kurnası hakkında dua eylemekle şifai mirza ve kazai hacat için guslolunur ve nef'i müşahede oluna gelmiştir mezbur kurnanın alameti olarak musluğu üzerinde şini vardır baduzzeman sinobi elasil halvetiye meşayihinden köstendilli şeyh ali efendi halifesinden seyyid mustafa dede nam kimesne gelip hamam sahibi bulunan kemankes mehmed ağadan mezbur ededinin kalesi yanında sakin olmak üzere iken sultan mahmud han hazretlerinin cülûsu hümâyûnu vukuunda rikâb-ı hümâyûna arzuhal vererek kabri mezburun ihyasını rica ettikde fatihai devletinde zuhur eden bir emir-i hayr olmağla müsaade buyrulup nef olunarak ittisâlinde vaki yeriğeri çorbacılarından onbeş bölüğün çorbacısının hanesi iştira ve zammolunup bir mescidi şerif ile bir türbe dahi bina kılınmış ve tahtani zaviye olmak üzere iki hücre bina olunup meşihatı mümaileyh seyyit mustafa efendiye verilmiştir mümaileyh şeyh mustafa 1166 tarihinde vefat ettikde yaldız dede merhum civarında defn kılınmışdır yerine halifesi seyyid mehmed dede şeyh olup bu dahi 1190 tarihinde vefat eyledikde şeyh yanına defn olunmuşdur ve onun yerine akrabasından seyyid ömer efendi canşeyn olmuşdur mahallesi yoktur derunu surru istanbulda vaki cevami kebir selateyn on aded olup cümlesinin tafsili balada mestur ve mukayetdir ve derunu surru mezburde mevcut işbu mahalle gelince beyan olunan cevami ve mesacid-i sairinin cümlesi 481 aded olup fakat kirrî hatun ve abdusselam nam iki mahallerin mescidleri çarşu kürbünde olmak hasebiyle han vesair musakkafat bina olunup mutad olan avarızdan gayrı eserler kalmamışdır ve tahrir olunan cevâmî ve mesacidin hiyni binasında minber vaazı ile inşa olunan hakkı adedince yüzsekiz adeddir ve bazı eshabı hayran himmetleriyle sonradan minber vaazı ile cami kılınan dahi inkiyâd adedince 209 ve mahallesi olan mikdes adedince 204 vemaada mahallesiz hanlar bismillâh adedince yüz altmış sekizdir¹³⁸.

" Yıldız Dederin ismi Necrettindir. İstanbulun fethinde bulunmuş iç sırda halle kendisinin olan harem o zaman kilise iken kendisine mülk olarak verilmiş, Oda bunu harem yaptırmıştır. Aynı zamanda Saray vakfından olan binalara katılmıştır. Necrettin haremün küllhanında ölerək oraya gömülmüştür. Sözü edilen kişi duaları kabul edilen bir kişi olarak bilinir. Ve hatta haremün bir kumesi şifa duasıyla okunmuştur. O kumada gusl olumakla şifa bulunur. Ve arzular yerine gelirken faydalı olduğu görüle gelmiştir. Adı geçen kumanın işaretini mevlûğu üzerinde bulunan bir çinidir. Günümüzde Sinop asıllı halvetiye şeyhlerinden Köstenceli Şeyh Ali Efendi halifesinden Seyid Mustafa isimli kimse gelerek o anda haremün sahibi bulunan Kenankeş Mehmet Ağadan, Adı geçen dedenin kalesi yanına yerleşmek üzereyken Sultan Mahmut Han hazretlerinin bu arada tahta çıkışı gerçekleşmiş onun üzerine bir dilekçe vererek, Adı geçen kabrin ihya edilmesini dilemiştir. Padişah tarafından bir emir verilerek, Bu hayırlı işin yaptırılması için bitişikte bulunan Yenideri Çortacılarından onbeş bölüğün, çortacısının biraraya gelerek bir emcıt ve bir türbe inşa edilmesi sağlamıştır. Alt katı zaviye olmak üzere iki bölümlü bina yaptırılmış ve yönetim Seyid Mustafa efendiye verilmiştir. Adı geçen Şeyh Mustafa 1166 tarihinde ölünce Merhum yıldız dedenin mezarı yanına gömülmüştür. Ve onun yerine akrabasından Seyid Öner Efendi yönetici olmuştur. Mahallesi yoktur. İstanbul suru içerisinde bulunan büyük Sultan Camilerinin sayısı ondur. Hepsinin açıklaması yukarıda kaydedilerek yazılmıştır. Sur içerisindekilerin bu noktaya gelinceye kadar anlatılan camiler ve mescitleri karşı yakınında olmaları sebebiyle han vessir örtülü binalar oluşturulduğundan , bu eserlerden hiç bir şey kalmamıştır. Yazılan camilerin ve mescitlerin binalarının inşası sırasında minber konularak tanımlanılanın adedi tam 106'dır. Bazı hayır sahiplerinin yardımlarıyla sonra minber konularak camiye çevrilenlerin adedi 166'dır. Daha sonraki saydıklarımız sırasında, mescit olanlar 209, mahallesi olanlar 204, ve mahallesiz olanlarda alahın adıyla 168 adettir.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Bahçekapı'sında Hamidiye marzumesi (Borsa) yanında idi.
(Bkz.V.Pl. F6)

Yapının tarihçesi : Kilisenin eski adı ve mimarisi ile ilgili hiç bir bilgi yoktur.

YAPININ FETİHTEN SONRAKİ KONUMU

Kullanımı : İstanbulun fethinden sonra kilise Necmettin (Yaldız dede) beye mülk olarak verilmiş, kendiside bunu hamam yaptırmıştır. Ve saray vakfından olan binalara katmıştır. Yaldız dede öldükten sonra Seyid Mustafa efendi tarafından mescide çevrilmiştir, yanınada türbe binası yaptırmıştır. Bina çok önceleri yıkıldığı için mimari konudaki değişikliklerin hangi yönde gerçekleştirildiği bilinmemektedir.

Bugünkü durumu ve kullanımı : Hiç bir iz kalmamış ve yerine 1984 de işhanı yapılmıştır.

42. (H.1) ZEYREK CAMİİ

camii mezkur kiliseden münkalibdir vakıfı ebülfetih sultan mehmed handır mahfeli hümayunu vardır vazifelerleri ayasofyadandır müttesalinde olan zaviyeye ibdida zeyrek molla mehmed efendi müderris olmakla camii şerifinin sebebi şöcreti olmuştur istanbul fethinden yirmi yıl sonra molla-i mezbur rahlet eyledi badehu medrese-i mezbure şeyh abdullah efendi zaviye olmuştur ve havalisinde vaki maruf çukurçeşme kırkçeşmelerdendir ve civarında maruf yokuş başında şeyhülislam zembilli ali efendi kendi hayrı olan mektebi sahasında medfundur ve oğlu fazıl efendi ve kızı satı hatun dahî andadırlar sairahvali mescidinde mesturdur mahallesi vardır şeyhülislam zembilli ali efendi merhumun asar-ı hayrı olan mektep 1251 senesi nazarı vakfı bulunan şeyhülislâm mekki efendi hazretlerinin himmetiyle tecdid olundu¹³⁹.

Adı geçen camii kiliseden çevrilmiştir. Vakfedeni Fatih Sultan Mehmet Han'dır. Padişah Mahfeli vardır. Vazifelileri Ayasofya'dan atanır. Bitişğinde olan Zaviyeye ewela Zeyrek Molla Mehmet Efendi müderris olması camii şerifin ün sebebi olmuştur. İstanbul'un alınmasından 20 yıl sonra adı geçen molla öldü. Daha sonra medreseye Şeyh Abdullah müderris oldu. Çevresinde bulunan tanınmış, Çukurçeşme kırk çeşmelerdendir. Ve civarında tanınmış yokuş başında Zembilli Ali Efendinin kendi hayrı olan mektep alanında gömülüdür. Oğlu Fazıl Efendi ile kızı Satı Hatunda orada gömülüdür. Oğlu Fazıl Efendi ile kızı Satı Hatunda orada gömülüdür. Diğer geçmişi mescidle ilgili satırlarda yazılıdır. Mahallesi vardır. Şeyhülislam Merhum Zembilli Ali Efendinin hayır eseri olan mektep 1251 senesinde Vakfa bakan Şeyhülislam Mekki Efendi Hazretlerinin yardımlarıyla yenilenmiştir.

ORJİNAL YAPININ İNCELENMESİ

Yeri : Zeyrek'te bulunmaktadır.(Bkz.V.Pl. E5)

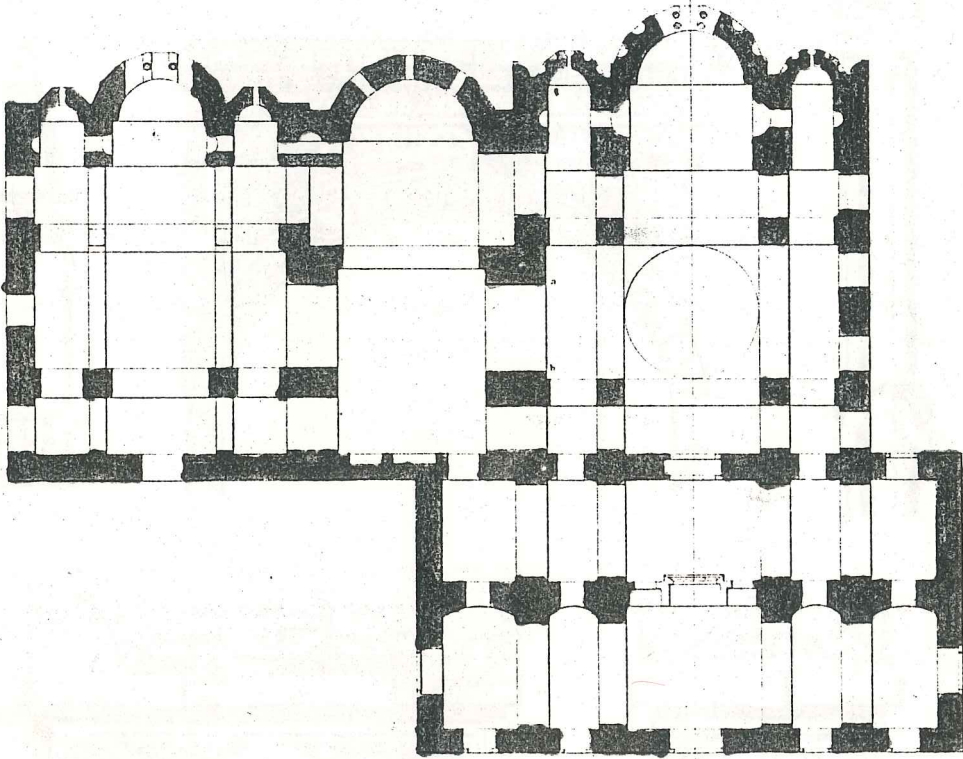
İnşa tarihi : İnşa tarihi bilinmemekle birlikte mimari özellikleri açısından orta Bizans döneminde yapıldığı söylenebilir.

Yapıldığı devrin yöneticisi ve yaptıranı : II.Joannes Komnenos

ve karısı Eirene tarafından inşaatına başlanmış I.ci Manuel zamanında inşaat tamamlanmıştır¹⁴⁰.

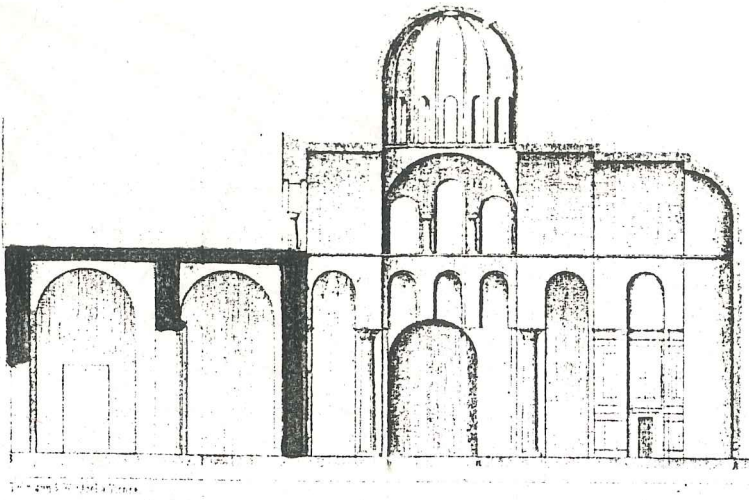
Yapının tarihçesi : Eski Pantokrator manastırının kilisesidir. Halk arasında Molla Zeyrek camii diye bilinir.

Yapının mimari özellikleri : Bitişik üç yapıdan oluşan kilisenin ortadaki parçası imparator sülalesinin mezar şapelidir. Birbirine bitişik üç yapıdan en büyüğü olan güneydeki tabanı çok zengin renkli taşlardan desenler meydana getiren bir döşeme mozayığı ile süslenmiştir. Pencerelerine renkli camlar takılmış, duvarları dahi mozayiklerle süslenmiştir. Son yıllarda parçaları bulunan camlar Bizans sanatında rastlanan ender örneklerdir. Her üç bölümdeki ana mekanın üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbe, yüksek bir kasnak üzerine oturmaktadır. Narthex'lerin üzeri çapraz tonozlarla örtülmüştür.

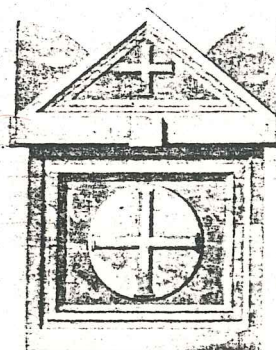
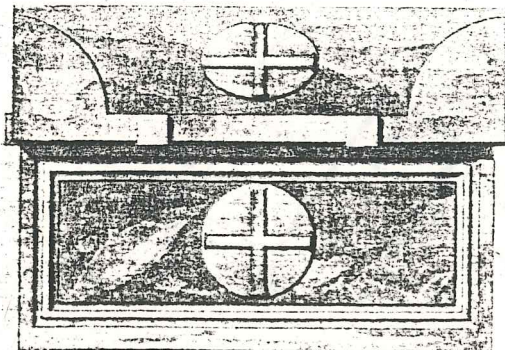
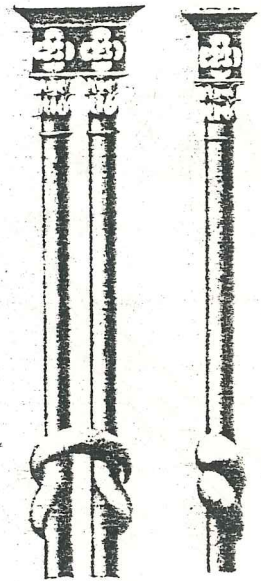
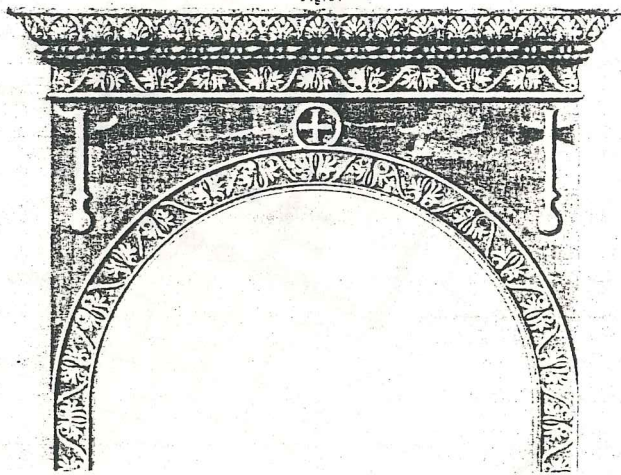
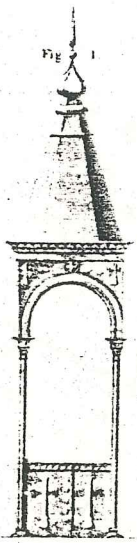

Plan

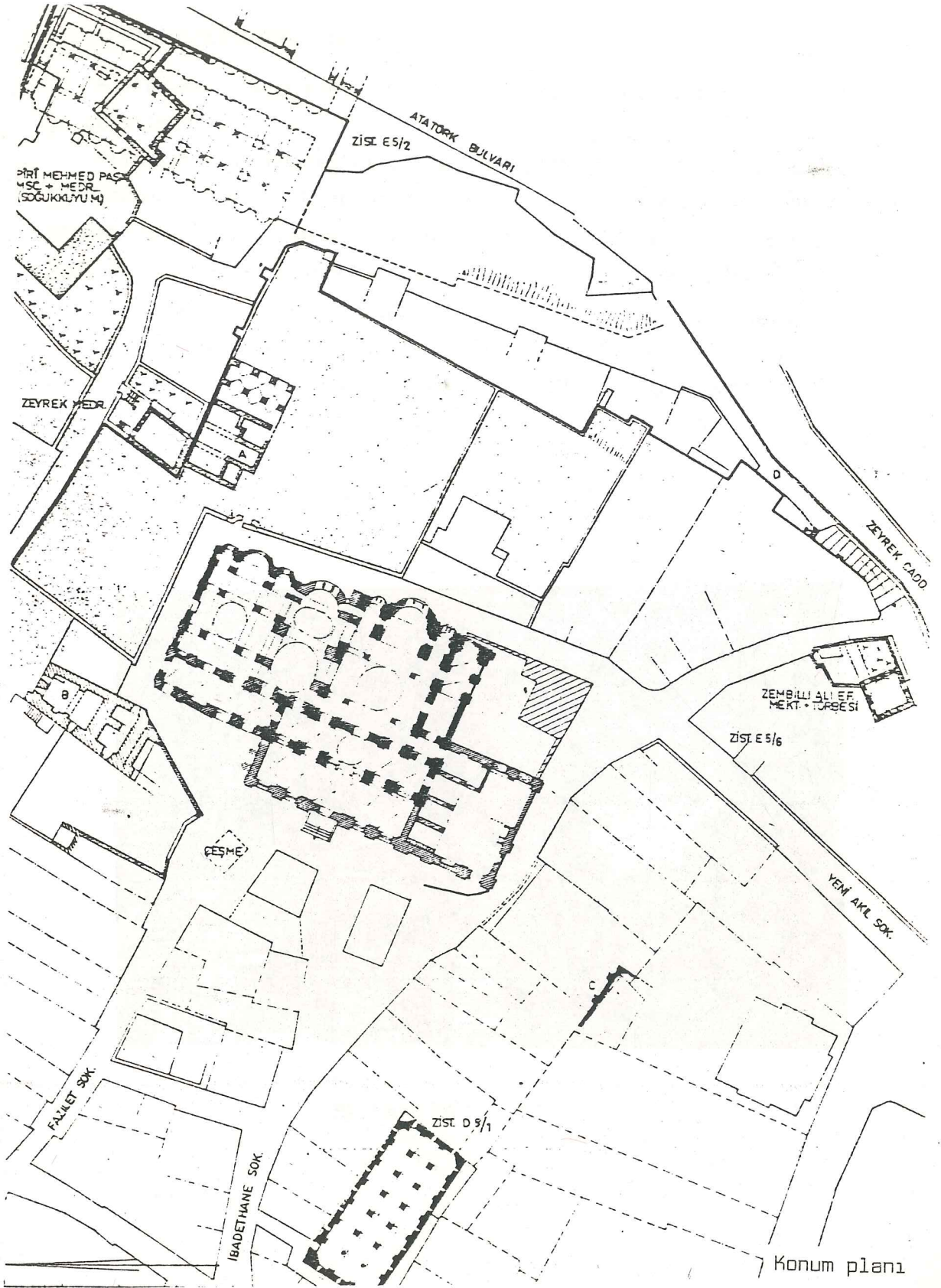

Boyuna kesit

YAPININ FETİHDEKİ KONUMU

Kullanımı : 1453'ten sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye çevrilmiştir.

Mimaride yapılan değişiklik ve ilaveler : Kuzeydeki dış hol bu dönemde yapılmıştır. Önce medrese olarak kullanılan bu yapıya mihrap, minber ve minare ilavelerinden sonra camiye çevrilerek ibadete açılmıştır¹⁴¹. Güneydeki bölümde orta mekanda bulunan 4 sütun XVIII.YY.da kaldırılarak barok üslupta dört paye konmuştur.

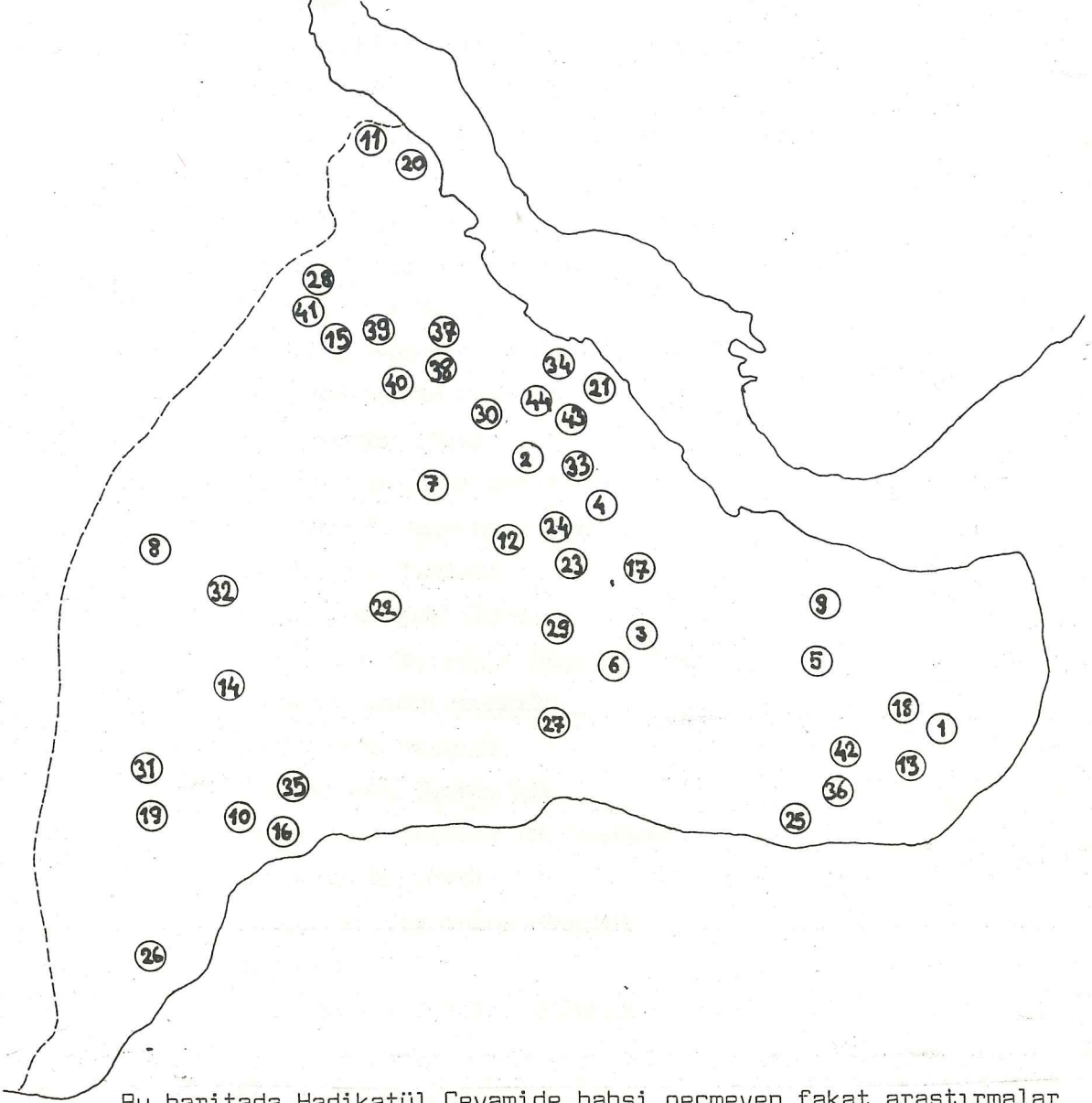
Bugünkü durumu ve kullanımı : Yıkık durumda iken, 1970 yıllarında, Vakıflar tarafından restorasyonu yapılmış camii olarak ibadete açılmıştır.

Resim : 36

- FETİHTEN SONRA KRONOLOJİK LİSTEYE GÖRE KİLİSEDEN ÇEVİRİLMİŞ CAMİLER

- İstanbul'daki Hristiyan yapıların konumu.(Kronolojik Listedeki numaralar plana aktarılmıştır.)

Bu haritada Hadikatül Cevamide bahsi geçmeyen fakat araştırmalar sonucu kiliseden çevrilmiş yapıların yerleride işaretlenmiştir. Ayrıca ilk defa Hacettepe Üniversitesi yayınında çıkan Yıldız Ötügen'le ilgili bir çalışmada daha önce hiçbir yerde adına rastlamadığımız, Altımermer mescidi, Deniz apdai Camii, yapılarının yerleride işaretlenmiştir.

15.YÜZYIL

(1453-1481) Fatih Sultan Mehmed II.

1. 1453 Ayasofya Camii (Hagia Sophia)
II.Mehmed
2. Eski İmaret, Kilise Camii (Chirtus Pantepoptes)
II.Mehmed
3. Kalenderhâne Camii (Christus Akataleptos)
II.Mehmed
4. Zeyrek, Kilise Camii (Christus Pantokrator)
II.Mehmed
5. Mahmud Paşa Camii (Mikhael Steiros)
Başvezir Mahmud Paşa (Öl.1474)
6. 1467 Ö. Balaban Ağa Mescidi
Sekbanbaşı Balaban Ağa bin Abdullah (Öl.1467)
7. 1475 Ö. Hoca Hayreddin Mescidi
Hoca Hayreddin Efendi
8. Mustafa Çavuş Manastır Mescidi
Molla Mustafa Muslihaddin Çavuş
9. Yıldızdede Tekkesi
Astrolog Neomeddin Efendi
10. Sancaktar Hayreddin Mescidi (Gastria)
Sancaktar Alendar Hayreddin
11. Toklu Dede Mescidi
Türbedar Toklu İbrahim Dede
12. Demirciler Mescidi (H.Theophone)
Cerrahbaşı Ali Efendi
13. Güngörmez Baruthâne Mescidi
II.Mehmet
14. Altı Mermer Mescidi (H.Mokios)
?
15. Kasım Ağa Mescidi
Sekbanbaşı Kasım bin Abdullah
16. 1481 Ö. Etyemez Tekkesi Mirza baba Mescidi (Dios manastır kilisesi)
Mirza Baba İbn-il Ömer Bahari

(1481-1512)II.Bayezid

17. 1484 Ö. Vefa Kilise, Molla Gürani Camii (H.Theodor)
Şeyhülislâm Molla Gürani Şemseddin Ali Efendi (Öl:1488)

- 18.1484 Lâlâ Hayreddin, Acem Ağa Mescidi (Theotokos Chalkoprateia)
Arpa Emîni Lala Hayreddin Efendi
- 19.1489 Koca Mustafa Paşa, Sünbül Efendi Camii, (H.Andreasin Krisei)
Başvezir Koca Mustafa Paşa (Öl:1512)
20. Hazreti Cabir, Atik Mustafa Paşa Camii
Başvezir Koca Mustafa Paşa (Öl:1512)
- 21.1490 Gül Camii (Hu Theodosia)
- 22.1486 Fenari İsâ, Kilise Camii (Konstantin Lips)
Kazasker Fenarizade Alâüddin Ali Efendi (Öl:1496)
- 23.1496 Sekbanbaşı İbrahim Mescidi (Kyra Mortha)
Sekbanbaşı İbrahim Ağa (Öl:1496)
- 24.1498 Şeyh Süleyman Mescidi
Şeyh Süleyman Halife
- 25.1497-1505 Küçük Ayasofya, Hüseyin Ağa Camii (Sergios ve Baklehos)
Kızlarağası Küçük Hüseyin Ağa
- 26.1500 İmrahor, Emirahor, Mirahor Camii (Studios H.Ioannes Prod romas)
İmrahor İlyas Bey bin Abdullah
- 27.1501 Mesih Paşa, Bodrum Camii (Byrelaion)
Vezir Mesih Paşa (Öl:1502)
- 28.1509 Kariye, Kilise Camii (Chora Manastırı Kilisesi)
Başvezir Hadım Ali Paşa (Öl:1611)
- 29.1529 Haydarhâne Mescidi (H.Polyeuktos)
Bani: Şeyh Ali Haydar Dede
Vakıf Hacı Hüseyin bin Ali Haydar
30. Sivaşi Tekkesi
Bani: II.Bayezid
Vakıf Şeyh Mehmed Yavsi
31. Arabacı Bayezid Mescidi
Bayezid Ağa

16.YÜZYIL

- 1521-1566 Kanuni Sultan Süleyman I
- 32.1546 Deniz Abdal Camii (H.Philippos)
Müner Şucâ
- 33.1546 Sekbanbaşı Ferhad Ağa Mescidi
Sekbanbaşı Ferhad Ağa (Öl:1574)

- 34.1553 Sinan Paşa,Kızıl Mescid
Kaptanıderya Sinan Paşa (Öl:1553)
- 35.1571 İbrahim Paşa, Manastır, İsa Kapı Mescidi.
Vezir Hadım İbrahim Paşa (Öl:1579)
- 1566-1574 II.SELİM
- 36.1571 Sokullu Mehmed Paşa Camii (II.Anastasia)
Başvezir Sokullu Mehmed Paşa
- 1574-1595 III.MURAD
- 37.1591 Fethiye Camii (Theotokos Pammakaristos)
III.Murad
- 38.1591 Ahmed Paşa, Kilise Camii (H.İoannes Prodromosin Trullo)
Yeniçeri Ağası Hırami Ahmed Paşa (Öl:1598)
- 17.YÜZYIL
- 1623-1640 IV.MURAD
- 39.1629 Kefeli Mescidi (St.Nikolaos)
Recep Paşa
40. Şüheda Mescidi
Şeyhülislâm Anizade Hüseyin Efendi (Öl:1633)
41. Odalar,Kemankeş Mustafa Paşa Camii (Theotokosin Petra)
Başvezir Kemankeş Mustafa Paşa (Öl:1643)
- 1648-1687 IV.MEHMED
- 42.1682 Hamza Paşa Tahta Minare Mescidi
Mısır VALisi Hamza Paşa (Öl:1682)
43. Şeyh Murad Mescidi (H.Laurentios)
44. Purkuyu Kandilli Güzel Mescidi

BİZANS DÖNEMİNDE				HADİKAT-ÜL CEVAMI'DE				BUGÜNKİ DURUM			
İSMİ	İNŞA TARİHİ	YAPTIRANI	SAVFA BÖLÜM	ALDIĞI İSİM	CAMİYE ÇEVİRİLDİĞİ YIL	CAMİYE ÇEVİREN	ADRESİ	HAZİNE	MEVJUT	HAZİNE	MEVJUT
CHALKOPRATEN KİLİSESİ	M.S.V.YY.	İmparator II Theodosius	149/10	Acem Ağa Mescidi Hayrettin Ağa Mescidi Lâle Hayrettin Mescidi	1484	Arpa Emiri Lâlâ Hayrettin Bey	Alendar Yokuşu sağında.	+			1
TRULLO MANASTIRI KİLİSESİ	XII.YY.	-		Hırami Ahmed Paşa Mes.	1590-91	Yeniçeri Ağası Hırami Ahmet Bey	Katip Muslihiddin mah. Koltukçu sokak.	D3	+		4-5
-	-	-	147/2	Arabacı Bayezid Camii	-	Bayezid Ağa	Silivrikapı cad. Karakulak sok.	B7		+	7
THE SOPHIA	360	II.Konstantin	1/3	Ayasofya Camii	1453	Fatih Sultan Mehmet	Beb-1 humayun cad. Caferiye sok.	G7			6
-	V.YY.	-	62/20	Balabanağa Mescidi.	1467	Sekbanbaşı balaban ağa Abdullah	Lâleli'de	E6		+	17-16
MYRELAION MANASTIR KİLİSESİ	X.YY.	İmparator I. Romanos Lekapenos	55/33	Bodrum Camii	1501	Vezir I.Mesih Ali Paşa	Lâleli'de, Sait efendi sok.	D7		+	19-22
AYATEFANI KİLİSESİ	-	-		Demirciler Mescidi	Rebüllevvel 1176	Cerrahpaşa Ali Efendi		D5		+	23
-	XIII.YY.	-		Manastır Mescidi Eşekapı Mescidi İsa Kapı Mescidi	1571	Vezir Hadim İbrahim Paşa	Cerrahpaşa'da adli tıpın arsasında.	C8		+	24-25
PANTEOPTES MANASTIR KİLİSESİ	XI.YY.	İmp.I.Alexius'un Annesi Anna Dalassena		Eski imaret	1453	Fatih Sultan Mehmet	Haydar Yokuşu Küçük Mektepli sok.	D4	+		27-30
DİOS MANASTIR KİLİSESİ	IX-X.YY.	-	32/22	Etyemez Tekkesi Mesc.	1480	Şeyh Derviş Mirza Baba	Sanatya'da Etyemez semtinde	C8		+	31
LİPS MANASTIR KİLİSESİ	M.S.907	VI.Leon	-	Fenâri İsa Camii	1486	Fenerizade Ali Efendi	Vatan cad. Halıcılar caddesi.	C6	+		32-36
PAMAKARISTOS MANASTIR KİLİSESİ	1292-1294	Pdatoratos Mikhoel Globes	157/6	Fethiye Camii	1591	Veziri azam Ferhad Paşa tar.	Çarşamba'da	D3	+		37-42
EUPHEMIA VE THEODOSIA KİLİSESİ	-	-	186/21	Gül Camii	1490	II.Sultan Selim	Cibâli'de Şair Nev-i Gül Camii sok.	E3	+		43-45
NEA KİLİSESİ	-	-	86/35	Güngürmez	-	Fatih Sultan Mehmed	Sultanahmet Meydanı	F7		+	46
-	-	-	95/28	Hamza Paşa Mescidi Peykhane Mescidi Tahta Mine Mescidi	1682	Mısır Valisi Hamza Paşa	Peykhane'de birbir-direğin güneyinde	F7		+	47
H.POLYEURKOS KİLİSESİ	-	-	94/24	Haydarhane Mescidi	1529	Şeyh Ali Haydar Dede	Aksaray'a inen horhor yokuşunun kenarında	D6		+	48
-	-	-		Hoca Hayreddin		Hoca Hayreddin	Mesih paşa semti Civarında.	D4		+	49

İSMİ	İNŞA TARİHİ	YAPTIRANI	SAYFA BÖLÜM	ALDIĞI İSİM	CAMİYE ÇEVİRİLDİĞİ YIL	CAMİYE ÇEVİREN	ADRESİ	HADİKA YERİ	MEVJAT HAREKİ	MEVJAT METİN
18	ΑΓΙΑΛΕΥΤΟΣ ΜΑΝΑΣΤΗΡΙ	IX.YY.	166/16	Kalenderhane Camii	1453	Fatih Sultan Mehmed	Şehzadebaşı'nda Kavacılar caddesi.	B6	+	50-52
19	ΜΕΓΕΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΑ ΤΕΡΑΠΕΥΣ ΚΙΛΙΣΕΣΙ	M.S.V.YY.	159/5	Kariye Camii Alipaşa kenise camii	1509	Sadrızam Atik Atik Ali Paşa	Edirnekapı caddesi Fener'e inen sokak	C3	+	53-61
20	-	-	160/9	Kasım ağa mescidi.	-	Sekbanbaşı kasım bey	Edirnekapı Odaları caddesinde.	C3	+	62-63
21	ST.NICOLAUS YADA ΕΜΜΑΝΟΥΕΛ JOHANNES	-	186/20	Kefeve Mescidi	1629	Recep Paşa	Draman cad.Kefeve sk. kesiştiği noktada.	C3	+	64-66
22	ΗΑΓΙΟΣ THEODOROS ΤΥΡΑΝ ΚΙΛΙΣΕΣΙ	XI-XII.YY.	187/24	Kilise Camii Molla Gürani Camii	1464	Şeyhülislam Molla Gürani Şemseddin Ali Efendi.	Vefa'da Mollâ Şemsettin Gürani sok.	B5	+	67-74
23	ΗΑΓΙΟΣ ANDREAS ΚΙΛΙΣΕΣΙ	XIII.YY.	161/15	Koca Mustafa Paşa camii Kızlar kenisesi Sümbül efendi camii	1489	Başvezir Koca-Mustafapaşa	Kocamustafapaşa semtinde Sümbül ef.sok.	B8	+	75-84
24	ΗΑΓΙΑ THEKLA	IX-X.YY.	-	Kocamustafa paşa camii Atik Mustafa paşa "Hazreti Cahir-camii"	1510	Vezirozam Koca Mustafa Paşa	Ayvansaray cad. Cenber sok.	C1	+	85-88
25	SERGİOS VE ΒΑΧΧΟΣ ΚΙΛΙΣΕΣΙ	İmparator Justinien 527-536	188/25	Küçük Ayasofya	1497	Babüsaade Ağası Hüseyin Ağa	Kadırga'da sahile yakın K.Ayasofya sok.	F8	+	89-95
26	-	-	191/1	Mahmud Paşa Camii	1463	Vezir Mahmud Paşa	-	F6	+	96-97
27	ΚΥΡΑ ΜΑΡΘΑ ΜΑΝΑΣΤΗΡΙ	-	205/31	Manastır mescidi Mustafa Çavuş Mescidi	-	Molla Mustafa Çavuş.	Topkapı'da Küçük Süleyman ağa Camii varlığında	B5	+	98-100
28	ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΙΛΙΣΕΣΙ	-	193/3	Sokullu Mehmet Paşa Camii	1571	Sokullu Mehmet Paşa	Özbekler sok.Şehit muhtar sok.kesiştiği yerde bulunuyor.	F8	+	101-103
29	ΑΥΑ ΥΑΝΙ ΣΤΟΥΔΙΟΝ ΚΙΛΙΣΕΣΙ	463	196/5	Mirahor Mescidi Emir Ahur Camii	1500	Mirahor İlyas bey	Vecdikule'de İlyas bey caddesinde.	B9	+	104-108
30	THEOTOKOSİN PETRA	-	/44	Odalar Mescidi Kemankeş Mustafa Paşa mescidi	1636	Kemankeş Mustafa Paşa	Edirne kapısında Kasım odaları sokak.	C3	+	109-110
31	ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΜΑΥΑΣ-ΤΙΡΙΝΑ ΑΙΤ ΜΕΖΑΡ	-	65/28	Birkapı mescidi Palmakkapı Kandilli Güzel Mescidi	-	Katip Hüstrevalı Karadeniz Cad.	Cibali semtinde	D4	+	111-112
32	ΓΑΣΤΡΙΑ ΜΑΝΑΣΤΗΡΙ ΚΙΛΙΣΕΣΙ	XIII.YY.	125/17	Sancaktar Hayreddin Mescidi	-	Alemdar Hayreddin Efendi	Samatya'da Değirmen sokak.	B8	+	113-115
33	-	-	-	Sekbanbaşı mescidi Sekbanbaşı Ferhat ağa mescidi	1546	Sekbanbaşı Ferhat Ağa	Zeyrekte Atatürk Bulvarında	E4	+	116
34	-	-	-	Sekbanbaşı İbrahim Ağası Mescidi	1496	Sekbanbaşı İbrahim ağa.	Zeyrekte Atatürk Bulvarında	D4	+	117-118

KAYNAKLAR

1. AYVANSARAY, H., Hadikat-ül Cevami, S.149
2. MORDTMANN, E., der Chalcopraten kirsche in İstanbul., S.217-240
3. İbid.
4. Schneider, A.M., BYZANS, 1936, S.56
5. ÖZ, T., İstanbul Camileri, S.18
6. Müller, V., Bildlexicon, S.76
7. İst.Kültür ve Sanat Ans., C.1. S.230
8. Müller, Op-cit, S.38
9. Ayvansaray, Op-cit, S.38
10. Schneider, Op-cit, S.60-61
11. ÖZ, Op-cit, S.21
12. Eyice, S., İstanbul'un Camiye Çev., S.13
13. Müller, Op-Cit, S.21
14. İbid.
15. Ayvansaray, Op-Cit, S.147
16. Ayverdi, E.H., Fatih devri Mimarisi, S.380
17. Ayvansaray, Op-cit, S.1
18. İst.Kültür ve Sanat ansiklopedisi, S.855-877
19. ÖZ, Op-Cit., S.23
20. İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Op-cit S,879
21. İbid.
22. İbid.
23. İbid.
24. Ayvansaray, Op-cit, S.62
25. Türker, İnci., Kiliseden camiye çevrilmiş yapılar, 1964, S.41
26. İst.Kültür ve Sanat Ansiklopedisi S.1004
27. Türker, Op-cit, S.41
28. Ayvansaray, Op-cit, S.115
29. Öz, Op-cit, S.37
30. Schneider, Op-cit, S.65
31. İbid.
32. Ayvansaray, Op-cit S.115
33. Öz, Op-cit S.42
34. Ötügen, Yıldız., "Onarımdan önce İsa kapı mescidi", S.29

35. İbid.
36. Ayvansaray, Op-cit, S.33
37. Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi, S.525
38. Schneider, Op-cit, S.66-68
39. Eyice, "İstanbul'un camiye çev." s.13
40. Müller, Op-cit, S.120
41. Ayvansaray, Op-cit, S.32
42. Schneider, Op-cit, S.59
43. İbid.
44. Türker, Op-cit, S.40
45. Eyice, Sondevir Bizans mimarisi, S.60
46. İst.Kültür ve Sanat Ans. Op-cit, S.1721
47. Eyice, Op-cit, S.60
48. İşleyen, E., Hadikat-ül Cevamiye ööre., S.25-26
49. Eyice, "İstanbul'un camiye çev.", S.13
50. Ayvansaray, Op-cit, S.157
51. Eyice, Son devir Bizans mim., S.22
52. Schneider, Op-cit, S.65
53. İbid, S.66
54. Ethem, H., Camilerimiz., S.106
55. Ayvansaray, Op-cit, S.186
56. Eyice, İstanbul'un camiye çev., S.13
57. İbid, S.10
58. Ayvansaray, Op-cit, S.95
59. Schneider, Op-cit, S.60
60. Türker, Op-cit, S.47
61. Ayvansaray, Op-cit, S.94
62. İbid, S.101
63. Ötüken, Y., Hacettepe yayınları, S.74
64. Ayvansaray, Op-cit, S.166
65. Ülgen, A.S., Fatih devrinde İstanbul, S.60
66. Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi, S.525
67. İst.Kültür ve Sanat ansiklopedisi, S.2004
68. Ayvansaray, Op-cit, S.159
69. Ethem, Op-cit, S.106
70. Schneider, Op-cit, S.159

71. ÖZ, Op-cit, S.57
72. İbid.
73. Eyice, Son devir Bizans mimarisi. S.35-39
74. Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi. S.524
75. Ayvansaray, Op-cit, S.160
76. Müller, Op-cit, S.164
77. İbid.
78. İbid.
79. Ayvansaray, Op-cit, S.186
80. Müller, Op-cit, S.166
81. İbid.
82. Ayvansaray, Op-cit, S.187
83. Pulgher. D., Les Anglennes Eglises Buzanhnes de Canstantinople, S.22
84. Eyice, "İstanbul'un camiye çevrilen kiliseleri", S.14
85. Schneider, Op-cit, S.77-78
86. Ayvansaray, Op-cit, S.32
87. Türker, Op-cit, S.32
88. Eyice, Son devir Bizans mimarisi, S.13
89. ÖZ, Op-cit, S.46
90. Ayvansaray, Op-cit, S.167
91. Schneider, Op-cit, S.53
92. ÖZ, Op-cit, S.47
93. Ayvansaray, Op-cit, S.188
94. Tarihler boyunca " İstanbul" Cumhuriyet gazetesi.
95. İbid.
96. Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi, S.324
97. Ayverdi, Op-cit, S.424
98. Ayvansaray, Op-cit, S.191
99. Schneider, Op-cit, S.51-52
100. Ayvansaray, Op-cit, S.205
101. Türker, Op-cit, S.10
102. Eyice, Son devir Bizans mimarisi, S.29
103. Ayvansaray, Op-cit, S.193
104. Schneider, Op-cit, S.51-52
105. Ayvansaray, Op-cit, S.196
106. Türker, Op-cit, S.33

107. Eyice, "İstanbul'un camiye çevrilen kiliseleri", S.13
108. Türker, Op-cit, S.33
109. Alioğlu.F., İmrahor mes. , S.22-26
110. Ayvansaray, Op-cit, S.65
111. Schneider, Op-cit, S.62
112. İbid, S.63
113. Ayvansaray, Op-cit, S.65
114. Müller, Op-cit, S.193
115. İbid.
116. Ayvansaray, Op-cit, S.65
117. İbid, S.125
118. Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi, S.525
119. Türker, Op-cit, S.50
120. Ayvansaray, Op-cit, S.128
121. Türker, Op-cit, S.60
122. Ayvansaray, Op-cit, S.127
123. Schneider, Op-cit, S.72
124. İbid.
125. Ayvansaray, Op-cit, S.121
126. İbid, S.132
127. Eyice, " Kaybolan bir tarihi eser ", S.111-130
128. İbid.
129. İbid.
130. İbid.
131. Ayvansaray, Op-cit, S.131
132. Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi, S.524
133. Eyice, İstanbul'un camiye çev., S.14
134. Ayvansaray, Op-cit, S.128
135. İbid, S.143
136. Ülgen, Op-cit, S.28
137. İşleyen, Op-cit, S.91
138. Ayvansaray, Op-cit, S.225
139. İbid, S.118
140. Schneider, Op-cit, S.67
141. Ayverdi, Op-cit, S.537

SONUÇ

451 yılında Khalkedon konsili yani kilise ileri gelenlerinin önemli kararlar aldıkları genel kurul, Konstantinopolis Kilisesi ile Roma Kilisesinin eşitliğini resmen ilan etmiştir. Bu daha sonraki tarihlerde Doğu'nun Ortodoks Kilisesini, Batı'nın Katolik Kilisesinden ayıran büyük ayrılığın başlangıcı olmuştur. İmparator Büyük Konstantin tarafından kurulan bu kent, Doğu Kilisesinin merkezi olmuştur. Bu kentte imparator Justinianos tarafından 532-537 yılları arasında Hristiyan dini yapılarının en görkemlisi inşa edildi. Hagia Sophia (Kutsal Hikmet) adını taşıyan bu kilise ard arda geçirdiği yangınlar sonunda 4 kez inşa edilmiş olmakla beraber önemini yitirmemiştir.

Bizans dini mimarisinin birbirini izleyen devirleri, fetihten sonra bazıları camiye çevrilmiş, bazılarıda kalıntı halinde günümüze kadar gelmiş kiliselerde görülebilir. Küçük yapılar arasında erken döneme ait olduğu sanılan ve aslında bir mezar binası olması mümkün görülen Şeyh Süleyman Mescidi'dir. Bunun yakınındaki Zeyrek Camii kütüphanesi olduğu yolundaki iddia dayanıksız bir hipotezdir. Daha sonra iç görünüşü daha ağır bir biçimde olan kilise tipleri vardır. Kalenderhane Camii, Atik Mustafa Paşa Camii, Gül Camii bu tipin temsilcileridir.

Bizans sanatının son döneminde kiliselerin mimarisi daha değişik bir görünüm almıştır. Ana kubbenin örtülü orta mekânı yükselten ve bunu üç taraftan saran daha basık dehlizlerden oluşan yeni bir kilise biçiminin ortaya çıktığı görülür. Ayrıca dış mimarinin de eskiye oranla çok daha hareketlilik ve renklilik kazandığı da başlıca özelliklerdendir. Örnek olarak Fenari İsa Camii, Güney Kilisesi, Fethiye Camii, Vefa Kilise Camiini verebiliriz. Bu dönemin mimarisinin başlıca önemli özelliği yapıların dış yüzlerinin ince, zarif, canlı ve hareketli bir görünüş almış olmasıdır. Bu dış etki yapı malzemesinin renkli desenler meydana getirecek biçimde kullanılması ile de arttırılmıştır. Bunun için özel kesilmiş taşlar, süs tuğlaları, çömllekleride yapılmıştır. Kilisenin cephelerinin nişler, pencereler, sütunlara dayanan kemerlerde adeta bir saray cephesi gibi süslenmesi İtalya'dan Osmanlı Beyliği'ne kadar uzanan, Bütün Akdeniz ülkelerine yayılan yeni bir sanat zevkinin belirtisidir.

Gül Camii adını almış olan bu yapının bazı araştırmacılar tarafından I.Selim zamanında camiye çevrilmiş olduğu yazar.

III.Murad (1574-1595) döneminde Fethiye Camii ile Hırâmi Ahmet Paşa Mescidi kullanıma sokulmuştur. Kefeli Mescidi IV.Murad zamanında camiye çevrilmiştir.

Türkiyenin en buhranlı bir devresinde 1908, 1911, 1918, 1919 yıllarında meydana gelen büyük yangınlarda Odalar Camii, Sekbanbaşı, Balabanağa, Şeyh Murad Mescidleri büyük hasarlar görmüştür. Bodrum ve Fenari İsa Camiileride bu yangınlardan kısmen etkilenmişlerdir. Doğal afetlerin yanısıra ilgi gösterilmediğinden, Belediye'nin yol çalışmalarında veya yerine başka bir yapı yapılmak üzere yok edilmişlerdir. Bunlardan Toklu Dede Mescidi, Sinan Paşa Mescidi çevresindeki yerleşimler sonucunda şahıslar tarafından yok edilmiş, Sekbanbaşı Mescidi, Balabanağa Mescidleri ise yol yapımında yıktırılmışlardır. Bu arada Acem ağa (veya Lalâ Hayreddin) mescidleri gibi vakıflar idaresi tarafından " Kadro dışı " bırakılarak harap olanları da vardır. Mimari açıdan çok önemli bir kilise olan İmrahor İlyas bey Camii kendi haline bırakılmış harap bir durumdadır.

Günümüzde 20 Camii ve Mescid mevcut olup birkaçı müze olarak kullanılmakla beraber, diğerleri camii olarak halen ibadete açıktır. Eski İmaret Mescidi Kuran kursu talebelerine tahsis edilmiş bakımsız bir haldedir. Beş kilise harap durumdadır. Son yıllarda Bodrum Camii'nin Restorasyonuna başlanmıştır. 17 kiliseden günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

Yapılan çalışma sonucunda toplam 42 kilisenin camiye tahvil olduğu saptanmış olup bunlardan bir kısmı orjinal yapısı muhafaza edilerek kullanılmış olup, diğer bir kısmı mevcut olan yıkıntılarla beraber yeniden inşa edilmiştir.

- Ayvansarayi, Hüseyin, Hadikat-ül Cevami, İstanbul 1281 (1864)
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Fatih devri, İstanbul Fetih cemiyeti İstanbul Enstütüsü, No:69, Cilt. 3, İst.1973
- Alioğlu, Füsun, İmrahor İlyas Bey camisi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul, İ.D.M.M.A.Mimarlık Fakültesi., 1981
- ..... "Byzans", Anadolu Uygarlıkları ansiklopedisi, Cilt.3,
- Ethem, Halil, Camilerimiz, İstanbul, 1934.
- Eyice, Semavi, "Kaybolan bir tarihi eser, Şeyh Murad Mescidi", Tarih Dergisi, Cilt.22, Sayı 17, 1967, S.111-130
- Eyice, Semavi, "İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri", Taç Vakfı yayını, Cilt 1, Sayı 2, Mayıs 1986, S.9-18
- Eyice, Semavi., " İstanbul'da Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserler"., Tarih Dergisi, Sayı 26, Mart 1972, S. 136-137
- Eyice, Semavi., Son Devir Bizans Mimarisi, İstanbul Üniv. Ede.Fak.Yayınları, No:999, İst.1963
- ..... İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi
- İşleyen, Emel., Camii ve Mescidler (Unkapanı-Aksaray-Sulukule -Ayvansaray) Basılmamış Y.Lisans tezi, Yıldız Üniversitesi, Mimarlık Fak.1983
- Müller, Wiener., Bildlexikon Zur Topographie İstanbuls, Würzburg, Verlag Ernest Wasmuth Tübingen, 1977.
- Mordmann, E., Der Chalcoopraten Kirsche in İstanbul.
- Ötügen, Yıldız., "Onarımdan önce İstanbul'da İsa Kapı (Ese kapı İbrahim paşa) Mescidi ve Medresesi"., Rölöve ve Restorasyon Dergisi, Sayı 3., 1982, S.29-48
- Ötügen, Yıldız., "İstanbul Kiliselerinin Fetih'ten sonraki Görevleri, Banileri ve Adları"., Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi, Sayı 10, Ankara 1979, S.71-85.
- Öz, Tahsin., İstanbul Camileri. Cilt.1, İstanbul 1965.
- Pulgher, D., Les Anciennes Eglises Byzantines De Constantinople, Vienna, Lehmann-Wentzel Librairie Polytechnique, 1878, Tıpkı basım=İstanbul, Doğan Kardeş Yayını, 1974.

- Paspates, A.G., Byzantinai Meletai Topographikar kai İstarikd, Konstantinopel.1877.
- Sneider, A.Maria., Byzans (Vorarbeiten zur Topographie und Archsologie der stad), Berlin 1936.
- ....."Tarihler boyunca İstanbul", Cumhuriyet gazetesi.
- Türker, İnci., "İstanbulda, Fetih sonrası kiliseden çevrilme camiler", Basılmamış Yüksek Lisans tezi İst.Üni. Edebiyat Fakültesi, 1964.
- Ülgen, Ali Saim, " Fatih devrinde İstanbul"
Vakıflar Umum Müdürlüğü neşriyatı. Ankara 1939.

SEVİM BARUT

3.3.1959'da Lüleburgaz'da doğdum. 1970-1971 yılında Lüleburgaz Cumhuriyet ilk okulu'nu, 1973-74 yılında aynı yerde Atatürk Orta Okulunu bitirdim. Lise tahsilimi İstanbul Çamlıca Kız Lisesinde lyleli olarak sürdürdüm. 1977-78 yılında Edirne Mimarlık Mühendislik Fakültesinde Mimarlık Eğitimime başladım, Eğitimim Konya Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden mezuniyetimle noktalandı. 1984-1985 Öğretim yılında Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Röleve-Restorasyon Ana Bilim dalında Yüksek Lisans üstü bölümünde öğrenime başladım.